

ERFGOEDNOTA 2021-2026

Cultureel erfgoed is geen keus!

April 2021

Inhoud

Voorwoord.....	3
Samenvatting: Erfgoed in een Notadop 2021 - 2026	4
Inleiding	5
1.1 Aanleiding.....	5
1.2 Wat is cultureel erfgoed?	5
1.3 SWF rijk aan erfgoed: visie en missie	6
1.4 Korte terugblik Erfgoedbeleid 2012-2020	8
1.5 Leeswijzer.....	8
2. Wettelijke kaders en erfgoedthema's.....	9
2.1 Wettelijke kaders	9
2.2 Cultureel erfgoed in de Omgevingswet.....	9
2.3 Centrale thema's	10
3. Waardering en bescherming	12
3.1 Uitgangspunten.....	12
3.2 Wat gaan we doen?	12
4. Bewustwording en samenwerking	15
4.1 Uitgangspunten	15
4.2 Wat gaan we doen?.....	16
5. Instandhouding en versterking	18
5.1 Uitgangspunten.....	18
5.2 Wat gaan we doen?	19
6. Uitvoeringsprogramma en financieel overzicht 2021-2026	22
7. Tot slot	25
Beleidsonderdeel 1, Notitie funerair erfgoed: gemeentelijke begraafplaatsen... ..	26
Beleidsonderdeel 2, Erfgoedverordening Gemeente Súdwest-Fryslân.....	33
Beleidsonderdeel 3a, Notitie duurzaam erfgoed.....	47
Beleidsonderdeel 3b, Zonnepanelen- of collectoren in beschermde stads- en dorpsgezichten en monumenten.....	53
Beleidsonderdeel 4, Wijziging gebiedsgerichte criteria gebied 'Historische Kernen' welstandsnota 2018.....	62
Beleidsonderdeel 5, Beleidsnota religieus erfgoed: kerkgebouwen	65
Bijlage 1, Overzicht inventarisaties.....	78
Bijlage 2, Richtlijnen voor archeologisch onderzoek en bouwhistorie	82
Bijlage 3, Richtlijnen voor metaaldetectoronderzoek	85
Bijlage 4, Onderzoek naar instelling archeologisch fonds.....	87
Bijlage 5, Subsidieregeling cultureel erfgoed.....	89
Colofon.....	94

Foto's op het voorblad:

fotos op het voorblad (van boven naar onder, van links naar rechts)

Kerk van Hieslum, Houten beeld Hiëronymus opgraving stadhuis Bolsward, Voormalig stadhuis Stavoren, Waterkelder opgraving stadhuis Bolsward
J.L. Hooglandgemaal Stavoren, Pingjumer Gulden Halsband, Gouden munten opgraving klooster Hemelum, Spandoek opgraving stadhuis Bolsward
Paard opgraving klooster Hemelum, Watertoren Sneek, Cultuurlandschap Folsigare, Waddenzee

Voorwoord

“Cultureel erfgoed is geen keus! Het is in onze gemeente alom aanwezig en onmisbaar, omdat zij wezenlijk onderdeel is van ons DNA. Essentieel voor de beleving van zowel mienskip als toeristen draagt zij bij aan een interessant vestigingsklimaat voor ondernemers. Daarmee is ze van grote economische waarde. Aan ons de zorg om vanuit een goed rentmeesterschap deze kwetsbare schat duurzaam aan de volgende generaties over te leveren. En daarmee waarborgen we ook voor nu een aantrekkelijke leefomgeving en hoge omgevingskwaliteit”

Hoewel ik mijn openingszin enigszins prikkelend bedoel om een dialoog op gang te brengen, zit er toch een zekere kern van waarheid in. Niet voor niets is de kernwaarde cultureel erfgoed door de mienskip aangewezen als 1 van de 5 hoofdthema's voor de omgevingsvisie. De Erfgoednota “Cultureel erfgoed is geen keus” vormt hier dan ook een rechtstreekse uitwerking van. Hoe gaan wij als gemeente om met deze zo gewaardeerde schatkamer aan gebouwde monumenten, cultuurlandschap en archeologie. Erfgoed wordt steeds integraler, een logisch gevolg vanuit de uitgangspunten van de Omgevingswet. Er vindt een kruisbestuiving plaats tussen tal van sectoren als cultuur, natuur en milieu, toerisme, duurzaamheid en ruimtelijke ordening. Het erfgoedveld is daarnaast zelfstandiger geworden. Burgers zijn zelfredzaam en nemen vaker het initiatief, wanneer erfgoed in hun omgeving bedreigd wordt. Dit vraagt in een vroeg stadium van de planvorming om een optimale samenwerking op al die verschillende niveaus aan te gaan. En weloverwogen keuzes maken in wat wij wel en wat niet wensen te bewaren. In deze nota presenteren wij ons gemeentelijk plan, wat in samenspraak met u is opgesteld. Wij wensen u veel leesplezier en een duurzaam genieten van ons erfgoed nu en in de toekomst.

Met vriendelijke groet,
Namens het college van burgemeester en wethouders,

Mevrouw M.E.T. Bakker MSc
Wethouder Cultuur en Erfgoed

Samenvatting: Erfgoed in een Notadop 2021-2026

Visie

Cultureel erfgoed heeft naast intrinsieke en sociaal-maatschappelijke waarde, een belangrijke economische waarde. Het versterkt de omgevingskwaliteit en vitaliteit van Súdwest-Fryslân en de mienskip. Het is een baken in een continue veranderende maatschappij. We zetten in op duurzame ontwikkeling met behoud van eigen identiteit, diversiteit en authenticiteit. Zo blijven wij en de volgende generaties genieten van de geschiedenis en schoonheid van Súdwest-Fryslân.

Missie en strategie

De gemeente SWF zorgt samen met de erfgoed verenigingen, vrijwilligers en publiek (oftewel de mienskip), dat cultureel erfgoed duurzaam behouden en ontsloten wordt en zichtbaar en beleefbaar is. Dit doen wij door erfgoed te waarderen en te beschermen, bewustwording en samenwerking te stimuleren en daardoor erfgoed te versterken en levend te houden.

Financieel

Huidige situatie: structureel budget € 241.500 per jaar voor subsidie, bewustwording en onderzoek. Gewenste situatie: aanvullend structureel € 30.000 en incidenteel € 10.000 voor verduurzaming, herbestemming en inventarisaties.

Context

Integraliteit
gemeentelijk beleid

Groei
cultuurtoerisme

Beleid rijksoverheid

Omgevingswet

Duurzaamheid,
Energietransitie
en Global Goals

Transformaties als
bevolkingsgroei,
leegstand en
herbestemming

Noodzaak

Relicten uit een andere tijdsperiode, die bijzonder, zeldzaam en/of uniek zijn, vormen ons cultureel erfgoed. Zorg dragen hiervoor versterkt de omgevingskwaliteit en vitaliteit van Súdwest-Fryslân en de mienskip. We kiezen voor een steeds meer integrale benadering: kruisbestuiving tussen tal van sectoren als cultuur, natuur en milieu, toerisme, duurzaamheid en ruimtelijke ordening. Daarnaast is het vanuit de Omgevingswet verplicht om een toereikend beschermingsregime voor erfgoed op te nemen. Uitgangspunten hierbij zijn een gebiedsgerichte benadering en de nadruk op samenhang en samenwerking, zowel naar inwoners als binnen de gemeentelijke organisatie zelf.

Onze pijlers

Waardering en bescherming

- Diverse inventarisaties zoals: karakteristieke bouwwerken, funerair erfgoed, doorontwikkeling Landschapsbiografie en Facet- bestemmingsplan karakteristieke panden en archeologie
- Samenstellen Atlas Leefomgeving
- Onderzoek instelling compensatieregeling archeologie
- Verankering UNESCO immaterieel en werelderfgoed in gemeentelijk beleid

QUOTE: Wij moeten er een eer in stellen het erfgoed van onze voorgangers verbeterd en vermeerderd over te kunnen dragen aan de geslachten na ons (Léon Gambetta)

Bewustwording en samenwerking

- Goede marketing en doorontwikkeling cultuurtoerisme
- Open Monumentendag
- Open dagen archeologie
- Brochures digitaal ontsluiten
- Bijeenkomsten erfgoedorganisaties
- Informatie erfgoed op internet en intranet
- Artikelen en presentaties op verzoek
- Steunpunt archeologie

QUOTE: A people without the knowledge of their past history, origin and culture is like a tree without roots (Marcus Garvey)

Instandhouding en versterking

- Uitvoeren Notities duurzaam erfgoed en Religieus erfgoed: Kerkgebouwen
- Instellen Kerkenhelpdesk
- Stimuleren herbestemming in algemene zin
- Oplossen capaciteitsgebrek handhaving en toezicht erfgoed
- Uitvoeren subsidieregeling cultureel erfgoed en erfgoedverordening
- Instellen monumentencommissie

QUOTE: Het is beter te behouden dan te repareren, beter te repareren dan te restaureren, beter te restaureren dan te reconstrueren (A.N. Didron 1839)

Centrale thema's 2021-2026

- Omgevingswetproof
- Duurzaam erfgoed
- Cultuurtoerisme
- Samen met de mienskip een toekomst voor erfgoed

Enige cijfers

- 1 Unesco werelderfgoed: Waddenzee
- 739 rijksmonumenten (top 15)
- 6 van de 11 Friese steden
- 20 rijksbeschermd gezichten
- 158 kerken, 79 rijksbeschermd
- 41 molens, 37 rijksbeschermd
- 144 gemeentelijke monumenten
- 8 gemeentelijke gezichten
- 1000+ karakteristieke bouwwerken
- 100-en terpen
- ± 170 verdwenen staten/stinzen
- ca. 20 verdwenen kloosters

Wettelijk kader

Gemeente draagt zorg voor haar cultureel erfgoed. Integrale bescherming middels Erfgoedwet en Omgevingswet. Omgang roerend cultureel erfgoed en aanwijzing rijksmonumenten in Erfgoedwet. De nieuwe Omgevingswet regelt de aanwijzing van stads- en dorpsgezichten (en cultuurlandschappen) en omgang met het cultureel erfgoed in de fysieke leefomgeving.

Súdwest-Fryslân is een bijzondere gemeente op het gebied van erfgoed. Het gebied kent een lange historie, heeft fraaie landschappen, bijzondere gebouwen en unieke historische stukken. Deze waarden willen wij behouden en benutten. Het is van belang om zorgvuldig om te gaan met de cultuurhistorische waarden van onze gemeente. Door het erfgoed een nieuwe toekomst te geven, blijven wij genieten van de geschiedenis en schoonheid van Súdwest-Fryslân. Voor het gezamenlijk vorm geven aan de toekomst van ons erfgoed is deze Erfgoednota opgesteld. Dit meerjarenplan bevat zowel een visie op het erfgoed in de gemeente Súdwest-Fryslân als een uitvoeringsprogramma. In deze nota zijn tevens in het kader van integraal beleid als onderdeel de volgende beleidsstukken opgenomen: de Notitie funerair erfgoed: gemeentelijke begraafplaatsen, de Erfgoedverordening, de Notitie duurzaam erfgoed inclusief Beleid zonnepanelen in beschermde stads- en dorpsgezichten, de Beleidsnota religieus erfgoed: kerkgebouwen en de Wijziging gebiedsgerichte criteria gebied 'Historische Kernen' welstand-snota 2018.

1.1 Aanleiding

Deze Erfgoednota vervangt de eerdere nota (Basis op orde, vastgesteld in 2013). Een belangrijke reden om nieuw erfgoedbeleid vast te stellen is de gewijzigde wetgeving. De voormalige Monumentenwet 1988 en de Wet tot behoud van cultuurbezit zijn in 2016 vervangen door de nieuwe Erfgoedwet 2016. Daarnaast treedt naar verwachting in 2022 de nieuwe Omgevingswet in werking. Deze wetswijzigingen brengen grote veranderingen met zich mee voor de gemeente. De gemeente moet voor cultureel erfgoed dat voor bescherming in aanmerking komt, een toereikend beschermingsregime opnemen in het omgevingsplan. Belangrijk daarbij is ook de verbreding van een objectgerichte naar tevens een gebiedsgerichte benadering en de nadruk op samenhang en samenwerking, zowel naar de inwoners als binnen de gemeentelijke organisatie zelf.

1.2 Wat is cultureel erfgoed?

Volgens de UNESCO omvat cultureel erfgoed objecten die getuigenissen zijn van de geschiedenis en identiteit van een cultuur. Dat kunnen voorwerpen zijn, archeologische vondsten, archieven, en gebouwde en groene monumenten, zoals landgoederen, schepen, begraafplaatsen en landschappen. Zogenaamd materieel erfgoed. Maar ook sociale gewoonten, tradities, rituelen, voorstellingen, uitdrukkingen, bijzondere kennis van de natuur en ambachtelijke vaardigheden, bepaalde gebruiken, verhalen en gewoonten zijn onderdeel van cultureel erfgoed, oftewel immaterieel erfgoed. Erfgoed verleent een gemeenschap een eigen, onderscheidende identiteit, een fundament om op te bouwen en een inspiratie voor de toekomst.

Erfgoed in de omgevingsvisie

De Omgevingswet die toeziet op de fysieke leefomgeving definieert cultureel erfgoed als:

“... zich in de fysieke leefomgeving bevindend erfgoed bestaande uit:

- monumenten, voor zover het onroerend zaken betreft, met inbegrip van archeologische monumenten,
- stads- en dorpsgezichten,
- cultuurlandschappen, voor zover van algemeen belang vanwege hun schoonheid, vervaardigde structuren, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde” (Staatsblad 2013, 156).

Met de Invoeringswet Omgevingswet (Staatsblad 2020, 172) is deze definitie van cultureel erfgoed nog iets verbreed: “monumenten, archeologische monumenten, stads- en dorpsgezichten, cultuurlandschappen en, voor zover dat voorwerp is of kan zijn van een evenwichtige toedeling van functies aan locaties in het omgevingsplan, ander cultureel erfgoed als bedoeld in artikel 1.1 van de Erfgoedwet”. Dat andere cultureel erfgoed is roerend cultureel erfgoed (in de Erfgoedwet gedefinieerd als ‘cultuurgooier’, zoals historische schepen in een historische haven, of immaterieel cultureel erfgoed dat aan een specifieke plek gebonden is).

Cultureel erfgoed in cijfers

1 UNESCO
werelderfgoedsite

Waddenzee

739 rijksmonumenten
(top 15 van Nederland)

Waterpoort Sneek

6 van de 11 Friese steden

IJlst

158 kerken
(79 rijksbeschermd)

Sint Gertrudiskerk Workum

41 molens
(37 rijksbeschermd)

Doris Mooltsje Oudega

144 gemeentelijke
monumenten

De Hang Laaksum

20 rijksbeschermd
gezichten

Bolsward

8 gemeentelijke gezichten

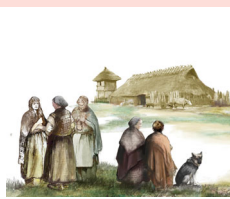
Allingawier

1000+ karakteristieke
bouwwerken

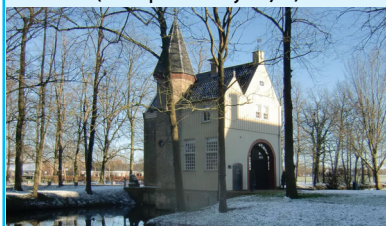
Vml. directeurswoning Oosthem

100-en terpen
(va 6^e eeuw v. Chr.)

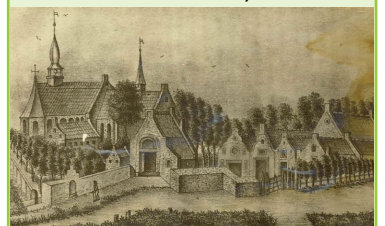
Harinxmaland Sneek

6 zichtbaar overgebleven
staten- en stinsen(terreinen)
(oorspronkelijk 170)

Poortgebouw Epemastate Ysbrechtum

Ca. 20 kloosterterreinen
(meeste archeologisch
waardevol)

Klooster Thabor te Tirns

Cultureel erfgoed is belangrijk, want:

- het draagt bij aan de ruimtelijke kwaliteit
- heeft aantrekkende werking op toeristen en nieuwe inwoners
- bewoners waarderen hun historische omgeving
- geeft gemeenschap eigen onderscheidende identiteit
- het verhoogt de vastgoedwaarde
- het weegt mee in locatiekeuze van particulieren en bedrijven
- vormt een inspiratiebron voor duurzame ruimtelijke ontwikkeling
- het is duurzaam en circulair: hergebruik van locatie, pand en materialen.
- het is uniek en daarmee onvervangbaar

Visie

Cultureel erfgoed heeft naast intrinsieke en sociaal-maatschappelijke waarde, een belangrijke economische waarde. Het versterkt de omgevingskwaliteit en vitaliteit van Súdwest-Fryslân en de mienskip. Het is een baken in een continue veranderende maatschappij. We zetten in op duurzame ontwikkeling met behoud van eigen identiteit, diversiteit en authenticiteit. Zo blijven wij en de volgende generaties genieten van de geschiedenis en schoonheid van Súdwest-Fryslân.

Missie en strategie

De gemeente Súdwest-Fryslân zorgt samen met de erfgoed verenigingen, vrijwilligers en publiek (oftewel de mienskip), dat cultureel erfgoed duurzaam behouden en ontsloten wordt en zichtbaar en beleefbaar is. Dit doen wij door erfgoed te waarderen, te beschermen, bewustwording te stimuleren en daardoor erfgoed in stand te houden.

1.4 Korte terugblik Erfgoedbeleid 2012-2020

In 2012/2013 is het voormalige Erfgoedbeleid vastgesteld. De Erfgoedvisie (2012) gaf op hoofdlijnen weer wat de belangrijkste beleidsuitgangspunten waren en schepte een perspectief voor de komende tijd. Als uitwerking daarvan voor de afgelopen jaren was de Erfgoednota vastgesteld als uitvoeringsprogramma. Uitgangspunt van de erfgoednota was om de 'Basis op orde' te krijgen. Dit betekent dat wij de afgelopen jaren hard gewerkt hebben aan het voldoen aan onze wettelijke taken op het gebied van erfgoed en dat het beleid is geharmoniseerd. In eerste instantie was het Erfgoedbeleid bedoeld tot en met 2016. Wegens de fusering met twee gemeenten en de nieuwe Erfgoedwet is vervolgens uitstel aangevraagd, om het beleid zo optimaal in te kunnen richten. Van het ambitieuze uitvoeringsprogramma zijn veel dingen wel gerealiseerd, waaronder de aanwijzing van de Pingjumer Gulden Halsband als gemeentelijk monument. Een deel van de karakteristieke panden is geïnventariseerd. Ook is met de Landschapsbiografie ons cultuurlandschap in kaart gebracht en (gedeeltelijk) gewaardeerd. Zaken die gewoon door zijn gegaan naast de bijeenkomsten voor lokale erfgoedorganisaties zijn de zeer goed bezochte open dagen zoals Open monumentendag en de Open dagen archeologie. Niet gepland doch zeer welkom was de kerkenvisie, die we als pilotgemeente binnen het programma Toekomst Religieus Erfgoed van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (met een subsidie van 75.000 euro) hebben mogen opstellen in 2020.

Een aantal beleidsnotities zijn afgefallen, omdat ze vooralsnog geen prioriteit en/of meerwaarde meer bleken te hebben of worden geïntegreerd in een uitvoeringsprogramma van de Omgevingsvisie 1.0. Zaken die nog moeten worden opgepakt, dit wegens prioritering in combinatie met (het gebrek aan) personele capaciteit, zijn de herijking van de gemeentelijke monumentenlijst en draagvlak en bewustwording in de vorm van bijvoorbeeld een nieuwsbrief en andere communicatievormen. Deze dienen nog nader te worden uitgewerkt en worden opnieuw opgevoerd in deze Erfgoednota. In de vorige nota werd gesproken over de gemeente als cultuurhistorisch kenniscentrum. Dit is flink in ontwikkeling. Zowel intern als extern weet men ons steeds beter te vinden en er komt straks speciaal voor kerkgebouwen zelfs een Kerken Helpdesk. Particulieren en organisaties kunnen persoonlijk contact met een medewerker van de gemeente opnemen als zij vragen hebben of een vrijblijvend en kosteloos advies willen over de omgang met het erfgoed in onze regio.

Evaluatie en nieuw erfgoedbeleid

Er is gekozen voor een 'principe' houdbaarheid tot medio 2026. Mocht er eerder behoefte zijn aan aanpassingen, bijvoorbeeld door de uitwerking van de Omgevingswet, dan kan dit worden vervroegd. Mocht in 2025 blijken dat de huidige Erfgoednota nog steeds houdbaar is, dan wordt deze na evaluatie verlengd na 2026. Mocht blijken dat erfgoedbeleid op een andersoortige manier dan een Erfgoednota onder de Omgevingswet wordt geregeld door de gemeente, dan vindt hierover nadere afstemming plaats.

Historische wegwijzer

1.5 Leeswijzer

Om verder vorm te geven aan de rol van de gemeente op het gebied van het cultureel erfgoed is deze Erfgoednota opgesteld. In hoofdstuk 2 worden de wettelijke kaders, missie en visie toegelicht en de overkoepelende thema's besproken. Door de uitwerking van de drie Erfgoedpilaren, zoals genoemd in onze strategie: Waardering en bescherming (hoofdstuk 3), Bewustwording en samenwerking (hoofdstuk 4) en Instandhouding en versterking (hoofdstuk 5) wordt aangegeven hoe wij denken de visie uit te gaan voeren middels uitgangspunten- en concrete acties. Een overzicht van deze acties en de bijbehorende Financiën vindt men in hoofdstuk 6. De Erfgoednota wordt afgesloten met een nawoord. Hierna volgen de beleidsonderdelen Notitie funerair erfgoed: gemeentelijke begraafplaatsen, de Erfgoedverordening, de Notitie duurzaam erfgoed inclusief Beleid zonnepanelen in beschermde stads- en dorpsgezichten, de Wijziging gebiedsgerichte criteria gebied 'Historische Kernen' welstandsnota 2018 en de Beleidsnota religieus erfgoed: kerkgebouwen. Daarna komen de bijlagen.

2. Wettelijke kaders en erfgoedthema's

2.1 Wettelijke kaders

Belangrijke kaders voor het erfgoedbeleid zijn de toekomstige Omgevingswet, de WABO, de Erfgoedwet, de Monumentenwet 1988 (voor archeologische rijksmonumenten), de nationale, provinciale en gemeentelijke omgevingsvisie en provinciale en gemeentelijke stukken zoals Grutsk op é Romte, visie Ruimtelijke kwaliteit 2013 en Kadernota 2020. In dit kader moet ook het internationale Unesco Verdrag ter Bescherming van het immaterieel Erfgoed uit 2003 voor de bescherming en bewustwording van het belang van immaterieel erfgoed worden genoemd, naast het gemeentelijke stuk Samenwerken aan cultuur. Een van de verdragsverplichtingen voor een lidstaat is het opstellen van een nationale inventaris immaterieel erfgoed.

Het erfgoedbeleid is onderdeel van - en voorwaardenscheppend voor - andere beleidsterreinen zoals ruimtelijke ontwikkeling, toerisme, recreatie, duurzaamheid en kapitaalgoederen, infrastructuur, cultuur, economie, natuur en landschap. In veel projecten wordt samengewerkt aan een gezamenlijk resultaat, en vaak blijkt erfgoed daarin de verbindende factor te zijn. Belangrijker nog dan deze inbedding in het gemeentelijk beleid, is het feit dat de zorg voor het eigen erfgoed een gedeelde verantwoordelijkheid is van alle inwoners van de gemeente.

Op grond van de Erfgoedwet is de gemeente verplicht om een aantal wettelijke taken uit te voeren, zoals:

- het opstellen van een erfgoedverordening;
- het instellen van een monumentencommissie;
- het verlenen van vergunningen;
- het toezicht houden op de naleving van het vergunningstelsel en handhaving;
- het adviseren bij aanwijzing van rijksmonumenten en beschermde gezichten.

2.2 Cultureel erfgoed in de Omgevingswet

De Omgevingswet treedt op 1 januari 2022 in werking en staat voor een goede balans tussen het benutten en beschermen van de fysieke leefomgeving. Ook biedt de Omgevingswet gemeenten de mogelijkheid om met overzichtelijkere regels de leefomgeving meer in samenhang in te richten. Het biedt daarnaast meer ruimte voor lokaal maatwerk en leidt tot een betere en snellere besluitvorming. De vuistregel voor de verdeling tussen de Erfgoedwet en de nieuwe Omgevingswet is: roerend cultureel erfgoed en de aanwijzing van rijksmonumenten staat in de Erfgoedwet. De aanwijzing van ruimtelijk cultureel erfgoed (stads- en dorpsgezichten en cultuurlandschappen) en omgang met het cultureel erfgoed in de fysieke leefomgeving komt in de Omgevingswet. Samen met de Omgevingswet maakt de Erfgoedwet een integrale bescherming van ons cultureel erfgoed mogelijk. Deze wetswijzigingen brengen grote veranderingen met zich mee voor gemeenten.

Omgevingsvisie

Binnen de nieuwe Omgevingswet stellen Rijk, provincies en gemeenten ieder een omgevingsvisie op: een strategische visie voor de lange termijn voor de gehele fysieke leefomgeving, de maatschappelijke opgave en de te beschermen kernkwaliteiten van een gemeente of provincie. De omgevingsvisie heeft betrekking op alle terreinen van de leefomgeving, oftewel de samenhang tussen ruimte, water, milieu, natuur, landschap, verkeer en vervoer, infrastructuur en cultureel erfgoed. Los van de omgevingsvisie wordt de ambitie van de gemeente op onderdelen vastgelegd in een programma. Deze twee documenten vormen gezamenlijk het uitgangspunt voor het omgevingsplan. Gemeenten hebben tot 2024 de tijd voor het vaststellen van de omgevingsvisie en tot 2029 voor het vaststellen van het omgevingsplan.

De omgevingsvisie komt tot stand op basis van participatie, zo ook in deze gemeente. De mienskip heeft tijdens het 'Rondje Súdwest' in 2019 in het kader van de omgevingsvisie cultureel erfgoed benoemt als wezenlijk onderdeel van thema 2 (van de 5 thema's in de Omgevingsvisie 1.0): sterke kernwaarden: cultureel erfgoed, natuur, weids en waterrijk landschap. Ook het weidse en waterrijke landschap is eigenlijk erfgoed. Immers de meren, kanalen en sloten en weide- en akkergronden zijn allemaal onder menselijke invloed ontstaan en verder vormgegeven, oftewel cultuurlandschap. In die zin geldt hetzelfde voor thema 4: vitaal en aantrekkelijk landschap. Ook in thema 3: veerkrachtige en leefbare wijken, dorpen en steden en thema 5: duurzaam, energieneutraal en klimaatadaptief heeft cultureel erfgoed een rol als wezenlijk onderdeel van de bijzondere woonkwaliteiten.

Handhaving en instandhoudingsplicht

Een nieuw stelsel waarbij er minder vergunningen zijn, meer zorgplichten en meer algemene regels leidt er noodzakelijkerwijs toe dat waar voorheen vooraf werd getoetst, de meeste toetsingen in het nieuwe stelsel achteraf gaan plaatsvinden. De gemeente wordt hierdoor gedwongen vooraf maximale duidelijkheid te geven over wat er op een bepaalde plek wel en niet mag. Juridisch betekent dat een verschuiving van vergunningverlening naar handhaving en dat heeft ook een aantal praktische gevolgen. Dit zal lastenverlichting voor de burger met zich meebrengen, maar een verzwarende factor voor de gemeente omdat handhaving zeer tijdrovend is. Erfgoedorganisaties (bijeenkomst 2018) geven nu al als knelpunt aan, dat het voorkomt dat er niet voldoende kan worden gehandhaafd en er dus soms onomkeerbare aantasting plaats vindt van een monument.

Gemeentelijke adviescommissie

De taken en bevoegdheden van de huidige monumentencommissie of commissie voor welstand en monumenten vervallen van rechtswege bij inwerkingtreding van de Omgevingswet. De gemeente moet dan een nieuwe gemeentelijke adviescommissie instellen. De minimale wettelijke taak van de gemeentelijke adviescommissie is het uitbrengen van advies over vergunningaanvragen met betrekking tot rijksmonumenten (uitgezonderd archeologische rijksmonumenten). Gemeenten kunnen er voor kiezen meer taken toe te bedelen aan deze adviescommissie.

Omgeving van beschermde monumenten

Artikel 5.130 (behoud cultureel erfgoed) van het Besluit kwaliteit leefomgeving vraagt om via het omgevingsplan te voorkomen dat in de omgeving van rijksmonumenten, en monumenten die op grond van het omgevingsplan zijn beschermd (gemeentelijke en provinciale monumenten of bijvoorbeeld beeldbepalende of karakteristieke panden) aantastingen plaatsvinden die deze beschermde monumenten ontsieren of beschadigen. Een voorbeeld is het borgen van een molenbiotoop (het garanderen van voldoende windvang). De gemeente moet aantasting van de omgeving van beschermde monumenten voorkomen, voor zover die aantasting een negatieve invloed heeft op het aanzicht of de waardering van die monumenten. Hiervoor moeten gemeenten regels opnemen in het omgevingsplan.

Gemeentelijke monumenten in omgevingsplan

Het omgevingsplan vervangt het huidige bestemmingsplan en de gemeentelijke verordeningen die over de fysieke leefomgeving gaan. De gemeente wijst in het omgevingsplan gemeentelijke monumenten aan. Ook de bestaande gemeentelijke monumenten worden door de gemeente overgezet naar het omgevingsplan. Momenteel wordt onderzocht hoe dit in te steken.

Vergunningverlening voor archeologische rijksmonumenten

Onder de Omgevingswet zijn in principe gemeenten bevoegd gezag voor vergunningverlening voor de rijksmonumentenactiviteit bij zogeheten 'meervoudige aanvragen'. Dus bijvoorbeeld in combinatie met een omgevingsvergunning voor een bouwactiviteit of een omgevingsplanactiviteit. De minister van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft dan recht van advies en instemming. In de praktijk is dit de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed. De minister van OCW blijft bevoegd gezag bij 'enkelvoudige aanvragen'. Vergunningverleners houden rekening met de door het Rijk vastgestelde beoordelingsregels.

Piipaarden beeldje kindje Jezus opgraving stadhuis Bolsward

Archeologische toevalsvondsten

De Omgevingswet regelt dat in het geval van archeologische toevalsvondsten van algemeen belang, niet alleen de minister van OCW, maar ook de gemeente bevoegd is om bodemverstorende werkzaamheden stil te leggen.

Werelderfgoed

De Omgevingswet verankert voor het eerst expliciet wettelijk werelderfgoed. Instructieregels in het Besluit kwaliteit leefomgeving geven aan zowel provincies als gemeenten een taak bij het behoud van de uitzonderlijke universele waarde van werelderfgoed. Dit ter uitvoering van het Werelderfgoedverdrag. De instructieregels verplichten gemeenten om rekening te houden met het werelderfgoed in hun omgevingsplan.

2.3 Centrale thema's

Met het cultureel erfgoed in Súdwest-Fryslân hebben wij goud in handen. Cultureel erfgoed is van intrinsieke waarde en bepaalt in grote mate de waardering voor onze leefomgeving. Het culturele erfgoed is overal en verbindt. Het laat zien wie wij waren, wie wij zijn en geeft richting aan wie wij willen worden. Maar onbekend maakt onbemind. Zo is de gemeente Súdwest-Fryslân één van de grootste erfgoedgemeenten in Nederland, maar zijn wij ons wel bewust welke rijkdom wij in handen hebben en hoe dit erfgoed betekenis geeft aan onze leefomgeving? De komende periode gaan wij inzetten op het zichtbaar maken van de kwaliteiten van ons erfgoed. Dit gaan wij doen via de volgende centrale thema's: omgevingswetproof, duurzaam erfgoed, cultuurtoerisme, en samen met de mienskip een toekomst voor erfgoed. Deze thema's gaan we ontsluiten door middel van de drie Erfgoedpilaren.

Omgevingswetproof

De eerste paar jaren na de grootschalige gemeentelijke fusie van 2011 heeft het accent vooral gelegen op de 'basis op orde' brengen. Hoewel een aantal van de meest basale taken inmiddels geregeld zijn, qua instrumentarium is het nog niet vergelijkbaar met gemeenten die al veel langer en meer tijd hebben besteed aan het ontwikkelen van producten op het gebied van erfgoed. Het blijft daarom van belang om verder te gaan met het op orde brengen van de basis. Belangrijke vragen hierbij: Wat loopt er en is er nog nodig aan inventarisaties en harmonisaties? Wat zijn de mogelijkheden inzake een integratie van erfgoed in de bredere zin van het woord, zowel tussen het roerend en onroerend, immaterieel en materieel erfgoed? Te meer daar nu

de Omgevingswet in aantocht is. Het motto van de omgevingswet is “ruimte voor ontwikkeling, waarborgen voor kwaliteit”. Hiermee worden de twee hoofddoelen van de omgevingswet aangegeven. Het ene doel is het “bereiken en in stand houden van een veilige en gezonde fysieke leefomgeving en een goede omgevingskwaliteit, ook vanwege de intrinsieke waarde van de natuur”. Het andere doel is het “doelmatig beheren, gebruiken en ontwikkelen van de fysieke leefomgeving ter vervulling van maatschappelijke behoeften”. Een grote opgave voor de praktijk van plannen en projecten is het verbinden van deze twee doelen en de rol die erfgoed hierbij speelt. Hoe kunnen wij het erfgoed beschermen, terwijl wij het tegelijkertijd een nieuwe toekomst geven?

Duurzaam erfgoed

Erfgoed vertelt het verhaal, hoe elke generatie worstelt met het energievraagstuk. Zo zijn delen van het landschap in het verleden gebruikt voor turfwinning, zijn windmolens al vijf eeuwen lang aanwezig in ons landschap en werd ook vroeger al goed nagedacht over het zuinig omgaan met energie in huizen. Een van de grootste uitdagingen van deze tijd is het tegen gaan van het opwarmen van de aarde, door de CO₂ productie omlaag te brengen. Dit betekent dat er gezocht wordt naar hernieuwbare energiebronnen en dat bestaande panden zoveel mogelijk energieneutraal gemaakt moeten worden. Wat betekent dit voor de daken van onze historische steden en dorpen als deze bedekt zijn met zonnepanelen? Hoe ziet ons historisch landschap er straks uit met windmolens, zonneweides en mestvergisters? Erfgoed lijkt op het eerste gezicht niet duurzaam te zijn, maar is dat wel zo? Erfgoed is circulair vanwege het herbestemmen van locatie, pand en materialen. In hoeverre kan erfgoed een bijdrage leveren aan de doelstellingen op het gebied van duurzaamheid?

Zonnepanelen in beschermd gezicht Sneek

Cultuurtoerisme

Het beeld van Fryslân, dat bij mensen van buiten Fryslân leeft, is die van onze gemeente: water, wind en weidsheid afgewisseld met historische kernen. Dat beeld moet we koesteren, maar wel met oog op duurzame doorontwikkeling en leefbaarheid voor onze eigen burgers. Tot de uitbraak van de coronacrisis was er wereldwijd een stijging waar te nemen qua toerisme en de verwachting was alom dat dit zou doorzetten. Bij ongewijzigd beleid werd in Fryslân een verdubbeling verwacht van het aantal toeristische bestedingen in 2030. Binnen de gastvrijheidseconomie van provincie en gemeente staat daarom een slimme groei van toerisme centraal. Het denken verschuift van bestemmingsmarketing naar bestemmingsmanagement waarbij wordt ingezet op meer gecontroleerde groei van het toerisme. (Provinciale beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028, april 2020).

Skutsjesilen Fluessen

Erfgoed en toerisme en recreatie hebben een belangrijke wisselwerking met elkaar. De kwaliteit van het erfgoed en de landschappen oefenen grote aantrekkingskracht uit op toeristen en zorgen voor een prettige leefomgeving voor inwoners. De toeristische kant van het erfgoed kunnen we beter benutten door productontwikkeling, gebaseerd op storytelling en routenetwerken. Daar tegenover roept toerisme en recreatie op tot het koesteren en behouden van de kwaliteit van het erfgoed en de schoonheid van het landschap.

We focussen op kwaliteit in de volle breedte en jaarrond. De gastvrijheidseconomie zorgt voor ongeveer 10% van de werkgelegenheid en een groot deel van de bestedingen. De sector heeft de potentie in zich om, naast de zorg, de belangrijkste werkgever van Fryslân te worden. Een slimme groei versterkt de kwaliteit en de omvang van natuur- en cultuurerfgoed. Welke kansen en uitdagingen liggen er op het gebied van toerisme en recreatie voor cultureel erfgoed?

Samen erfgoed een toekomst geven

Cultureel erfgoed is wezenlijk onderdeel van het DNA van Súdwest-Fryslân. Het is niet voorbehouden aan toeristen en specialisten, maar collectief bezit. Cultureel erfgoed draagt sterk bij aan de herkenbaarheid van stad, dorp, wijk en ommeland. Erfgoed is een zaak van mensen. Erfgoed is bij uitstek een onderwerp dat veel mensen raakt en interesseert. Mensen van vroeger, mensen van nu en mensen van later zorgen voor het overdragen van het erfgoed van generatie op generatie. Immers erfgoed is van iedereen. De verantwoordelijkheid voor de instandhouding van ons erfgoed wordt dan ook al jarenlang door vele partijen (zoals eigenaren, gebruikers, erfgoedorganisaties en overheden) gedragen. Het is van belang dat volgende generaties minimaal net zo van het erfgoed kunnen genieten als wij. Hiervoor is verdere bewustwording en draagvlak nodig, maar hoe gaan we dat insteken?

3. Waardering en bescherming

“Wij moeten er een eer in stellen het erfgoed van onze voorgangers verbeterd en vermeerderd over te kunnen dragen aan de geslachten na ons” (Léon Gambetta)

Om te weten welke waarden in stand gehouden moeten worden, is het van belang om te weten wat de cultuurhistorische waarden zijn. Dit draagt bij aan de bewustwording. Middels een goede ruimtelijke ordening is het wettelijk verplicht om een beschrijving te geven van de cultuurhistorische waarden bij ruimtelijke ontwikkelingen. Op basis van een waardenstelling kan vervolgens bekeken worden welke objecten en structuren nadere bescherming verdienen. Objecten en structuren kunnen momenteel op verschillende manieren beschermd worden. Zij kunnen worden aangewezen als beschermd rijks- of gemeentelijk monument of in het bestemmingsplan opgenomen worden als cultuurhistorisch waardevol. Met de invoering van de Omgevingswet gaat dit wijzigen en worden deze waarden allemaal opgenomen in de integrale gemeentelijke omgevingsplannen.

3.1 Uitgangspunten

Erfgoed als kernwaarde voor omgevingskwaliteit

Cultureel erfgoed maakt een belangrijk onderdeel uit van het begrip ‘omgevingskwaliteit’. Goede omgevingskwaliteit is een van de drie maatschappelijke doelstellingen van de Omgevingswet, naast gezondheid en veiligheid. Omgevingskwaliteit duidt op het belang van aspecten als cultureel erfgoed, architectonische kwaliteit van bouwwerken, stedenbouwkundige kwaliteit en kwaliteit van natuur en landschap. Súdwest-Fryslân is ‘grutsk’ op haar landschap en gaat er zorgzaam en zuinig mee om. Het streven is een goede balans tussen wonen, werken, recreëren en genieten in een mooi landschap. (Omgevingsvisie 1.0).

Erfgoed is overal, uniek en onvervangbaar

Erfgoed is tijd-, plaats en cultuurgebonden. Wat vandaag geen erfgoed is, kan morgen wel erfgoed zijn en andersom. Er bestaat geen grens tussen waar erfgoed begint en waar erfgoed ophoudt. Tegelijkertijd vormt niet alles wat oud is automatisch cultureel erfgoed en moeten we niet alles willen bewaren. Het bijzondere aan erfgoed is, dat het uniek en onvervangbaar is. Uniek omdat het zeldzaam is. Onvervangbaar omdat het niet mogelijk is om het erfgoed opnieuw te vervaardigen, wanneer het eenmaal verloren gegaan is. Dat maakt het erfgoed waardevol, maar tegelijkertijd ook heel kwetsbaar.

Voormalige sluis en haven
Molkwerum

Basis op orde

Kennis over de ontwikkeling van onze regio en de cultuurhistorische waarden die in de gemeente zijn te vinden, is de basis voor het erfgoedbeleid. Veel is al bekend, maar veel ook nog niet. Vooruitlopend op de omgevingswet is de gemeente nu al verplicht om het erfgoed in de ruimtelijke ordening mee te wegen. Wij vinden het belangrijk om de erfgoedwaarden gemeentebreed in beeld te krijgen om goede afwegingen te kunnen maken bij nieuwe ontwikkelingen door waardevol erfgoed te waarderen, te beschermen en te zorgen voor bewustzijn erover.

3.2 Wat gaan we doen?

Vanuit de Omgevingswet heeft de gemeente de plicht om erfgoedwaarden te inventariseren en in de ruimtelijke planvorming te integreren. Afhankelijk van de waarde die we er gezamenlijk aan toekennen, worden de erfgoedwaarden in meer of mindere mate vastgelegd in het omgevingsplan. Daar hoort een passende planologische vertaling van de erfgoedwaarden bij, die aansluit bij wat de gemeente op de betreffende plek wil bereiken. Pas wanneer we weten wat er is en wat voor waarde we daaraan toekennen, kunnen prioriteiten worden gesteld en beleidskeuzen worden gemaakt. Bij de ontwikkeling van gebiedsvisies en grote ruimtelijke projecten wordt tijdig rekening gehouden met het cultureel erfgoed. Daarom zet de gemeente Súdwest-Fryslân in op de volgende punten:

Inventarisatie en waardering: van bestemmingsplannen naar omgevingsplan

De gemeente wil de komende jaren investeren in het maken en actueel houden van waardevolle analyses, duidelijke waarden en ontwikkelingsrichtingen voor haar landschap en kernen. De waardering en ontwikkelingsrichtingen wenst ze te ontwikkelen in samenspraak met de mienskip (visie Ruimtelijke kwaliteit 2013). Alle bestemmingsplannen worden bij herziening aangepast op het aspect cultuurhistorie. Er zijn inmiddels al veel bestemmingsplannen geactualiseerd. De harmonisatie met het erfgoedbeleid voor de aan de gemeente toegevoegde delen van de voormalige gemeenten Littenseradiel en Boarnsterhim is deels al afgerond, bestaande regelingen zijn inmiddels vervallen. Het laatste stuk harmonisatie vindt plaats via het Facet bestemmingsplan karakteristieke panden en archeologie.

Middels dubbelbestemmingen en aanduidingen is ons erfgoed inmiddels dan grotendeels beschermd in de bestemmingsplannen. Straks worden deze doorvertaald naar het omgevingsplan. In de toelichting van een bestemmingsplan staat een cultuur-

historische paragraaf, waarin wordt beschreven op welke wijze de cultuurhistorische, (cultuur)landschappelijke en archeologische (verwachtings)waarden worden beschermd door aan het ruimtelijke gebruik een stelsel van omgevingsvergunningen te koppelen. Dit krijgt vervolgens een juridische doorvertaling in de regels van het bestemmingsplan (door middel van onder andere de dubbelbestemmingen Waarde archeologie/Waarde cultuurhistorie/Waarde Landschap verkaveling, aanduidingen karakteristiek, dijken, meeroever, stuwwallenlandschap en/of reliëf). Bij de aanvraag van een omgevingsvergunning in een gebied met de dubbelbestemming wordt passend onderzoek geëist, indien hier cultuurhistorische en/of archeologische (verwachtings)waarden in het geding gaan komen.

Het college heeft in haar Hoofdlijnenakkoord opgenomen, dat zij een goede inventarisatie wil van het cultureel erfgoed. De Landschapsbiografie Súdwesthoeke is essentieel geweest voor een goede opname van het cultuurlandschap in de bestemmingsplannen. De gemeenteraad heeft in november 2017 unaniem een motie aangenomen om de karakteristieke bouwwerken en gezichten in geheel Súdwest-Fryslân te inventariseren en te waarderen. Súdwest-Fryslân gaat daarnaast aan de slag met het programma Omgevingskwaliteit. Daarin staat onder meer de integrale Atlas Leefomgeving centraal en onderzoek naar wat belangrijk is voor de identiteit van het landschap en de kernen. Hieronder worden in willekeurige volgorde de inventarisaties en waarderungen genoemd, die al lopen en die nog in gang moeten worden gezet in deze notaperiode:

- Verdiepingsslag FAMKE
- Inventarisatie Tweede Wereldoorlog relictten (inclusief beleid vliegtuigwrakken)
- Facet bestemmingsplan karakteristieke panden en archeologie
- Inventarisatie karakteristieke bouwwerken
- Inventarisatie agrarisch vastgoed en hun bijgebouwen
- Doorontwikkeling Landschapsbiografie Súdwesthoeke (programma Omgevingskwaliteit)
- Steden en dorpenbiografie (programma Omgevingskwaliteit)
- Aanwijzen gemeentelijke monumenten
- Register beschermingswaardige bomen (gereed, maar jaarlijkse herziening)
- Inventarisatie herbestemming leegstand
- Funerair erfgoed

Kazematten Kornwerderzand

Boerderij It Heidenskip

Kerkhof Workum

Voor meer informatie over de afzonderlijke inventarisaties wordt verwezen naar bijlage 1. Dit met uitzondering van funerair erfgoed. Onderdeel van deze Erfgoednota vormt de notitie Funerair erfgoed: gemeentelijke begraafplaatsen (beleids onderdeel 1). In onze gemeente liggen vele kerkhoven en begraafplaatsen. In het kader van beleidsontwikkeling ten aanzien van de begraafplaatsen, die in gemeentelijk beheer zijn, hebben wij het funerair erfgoed dat in eigendom van de gemeente is geïnventariseerd. In 2021 worden de grafmonumenten gewaardeerd. Op basis van de lokale begraafplaatsverordeningen kunnen de grafstenen vervolgens een beschermde status krijgen, zodat wanneer het grafrecht vervalt de steen niet geruimd wordt, maar op de begraafplaats aanwezig blijft.

Erfgoed integraal op de kaart: Atlas leefomgeving Súdwest-Fryslân

Een deel van bovenstaande inventarisaties kan worden gebruikt voor de Atlas leefomgeving. Deze levert essentiële informatie over de leefomgeving (onder- en bovengrond) ten behoeve van de integrale uitvoering van strategische en tactische keuzes onder de nieuwe Omgevingswet. Het ontsluit voor het eerst op integrale wijze informatie over de ondergrond en bovengrond en maakt het mogelijk eenvoudiger en beter te werken aan complexe vraagstukken, zoals de Regionale Energiestrategie (RES) en warmtetransitie, waar informatie over de onder- en bovengrond benodigd is. Om aan de leefomgeving als totaal te kunnen werken brengt de gemeente in de Atlas leefomgeving de kwaliteiten van bodem samen, waardoor tegelijkertijd verschillende doelen en vragen vanuit de diverse disciplines kunnen worden gediend. Ook biedt het inzicht in de rol die de ondergrond kan spelen bij de maatschappelijke opgaven, zoals wateropgaven, verdroging en verzilting van de bodem, de aanleg van kabels en leidingen, transitie van de landbouw, klimaatagenda en de energietransitie. Het samenvoegen van deze inspanningen levert een efficiëntieslag op en spaart tijd. Het is een voorbeeld van integraal werken conform de nieuwe omgevingswet en is een belangrijke stap in de digitalisering. Er wordt geen nieuwe informatie gemaakt. Het bundelen en op nieuwe, gestapelde wijze aanbieden van bestaande informatie biedt een eenvoudiger perspectief op de (on)mogelijkheden en vereenvoudigt, versnelt

en verbetert werkprocessen. Bijvoorbeeld bij vragen waar wel en niet iets kan of vragen over welke (beleids)informatie belemmerend of kansrijk is.

Richtlijnen onderzoek archeologie en bouwhistorie en onderzoek structureel budget

De meeste onderzoeken die worden uitgevoerd, zijn in het kader van archeologie. Via het wettelijk verplichte Programma van Eisen geeft de gemeente aan hoe gravend archeologisch onderzoek moet worden ingericht. Deze PvE's worden door de gemeente op verzoek de afgelopen jaren kosteloos in eigen beheer opgesteld. Uitgangspunten hierbij zijn de eisen zoals vastgelegd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). De archeologische onderzoeken dienen te voldoen aan de eisen zoals gesteld door de KNA, de Friese Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE) en de aanvullende richtlijnen hierop van de gemeente (bijlage 2). Voor wat betreft de mensen die door middel van een metaaldetector het oppervlak in een bepaald gebied willen onderzoeken, gelden de regels zoals verwoord in bijlage 3.

In principe zijn de kosten voor archeologisch onderzoek voor rekening van de verstoorder van de grond. De komende beleid-periode zal verder worden onderzocht wat wenselijk en mogelijk is inzake het instellen van structureel budget voor tegemoetkoming in toeval- en vrijstellingsvondsten, maar ook bij onderzoekskosten vanuit een reguliere omgevingsvergunningaanvraag. Of bij onderzoekskosten die in verhouding tot de plankosten onevenredig hoog zijn, zogenaamde excessieve kosten. Hierbij kan worden gedacht aan de instelling van compensatieregelingen, waarbij het bedrag voor archeologie dat door het Rijk jaarlijks in het gemeentefonds wordt gestort (€ 48.500 in 2020) zou kunnen worden ingezet (bijlage 4).

Bij aanvragen om een omgevingsvergunning voor gebouwde monumenten kan het college vragen om een bouwhistorisch onderzoek, teneinde voldoende informatie boven water te krijgen voor een goede beoordeling/afweging van de aanwezige historische onderdelen en hun waarden in relatie tot de gewenste aanpassingen van het monument. De richtlijnen waaraan dit onderzoek moet voldoen staan in bijlage 2. Binnen de subsidieregeling cultureel erfgoed (bijlage 5) is hiervoor een tegemoetkoming in de kosten beschikbaar.

Verankering UNESCO immaterieel en werelderfgoed

Met ingang van 2021 gaat de gemeente onderzoeken en vastleggen wat noodzakelijk is qua integratie van gemeentelijk beleid ten aanzien van het materieel en immaterieel, roerend en onroerend erfgoed. In hoeverre de inventarisaties op orde zijn en of er nog beleidshiaten moeten worden opgevuld zal worden bekeken. Delen van de noodzakelijke inventarisaties worden bij voorkeur uitgevoerd door studenten en/of middels werkervaringsplaatsen. Het is de bedoeling dat de gemeente in elk geval een gewijzigde erfgoedverordening en -register laat vaststellen, waarin roerend erfgoed bijvoorbeeld ook een plek kan krijgen. Daarnaast is het college van B&W wettelijk verplicht om een gewijzigde procedure te gaan volgen op het moment dat cultuurobjecten en verzamelingen vervoerd worden.

Het wordt ook wettelijk verplicht om in het omgevingsplan werelderfgoed op te nemen. De Waddenzee, waarvan een deel in onze gemeente ligt, is 1 van de slechts tien werelderfgoederen in Nederland. We gaan kijken hoe dit unique selling point zo goed mogelijk kan worden verankerd in het omgevingsplan.

Waddenzee

Tuigconcours Workum

Grutte Pier

4. Bewustwording en samenwerking

“A people without the knowledge of their past history, origin and culture is like a tree without roots”
(Marcus Garvey)

Bewustwording van de waarde van het erfgoed is van belang. Door te investeren in het ontsluiten van kennis over het erfgoed krijgt erfgoed meer betekenis. Hiermee wint het erfgoed aan waarde, wordt de betrokkenheid ten aanzien van het erfgoed vergroot en het draagvlak voor behoud ervan gestimuleerd. Participatie is een belangrijke pijler onder de Omgevingswet. Vroegtijdig samenwerken vergroot de kwaliteit van oplossingen en zorgt ervoor dat verschillende perspectieven, kennis en creativiteit direct op tafel komen.

4.1 Uitgangspunten

Rijk aan erfgoed

De gemeente Súdwest-Fryslân is een van de grootste erfgoedgemeenten in Nederland. Zo staat Súdwest-Fryslân momenteel in de top 3 qua aantal kerkgebouwen, liggen in onze gemeente veruit de meeste beschermde stads- en dorpsgezichten en staan wij in de top 15 van de gemeenten met de meeste rijksmonumenten. Erfgoed is er al en het is klaar voor gebruik. Het hoeft niet opnieuw bedacht of gemaakt te worden. Het enige wat we moeten doen is datgene wat wij waardevol vinden, behouden voor de toekomst, want weg is weg. Er ligt een schat aan materiaal te wachten. Het enige dat nodig is, is dat wij deze waarden erkennen en inzetten voor verder gebruik.

Erfgoed is van waarde

Cultureel erfgoed heeft naast sociaal-maatschappelijke en intrinsieke waarde, een belangrijke economische waarde. Historische objecten en/of structuren hebben allereerst een waarde in zichzelf. Het zijn historische relictten uit een andere tijdperiode die bijzonder, zeldzaam en/of uniek zijn. Het zijn de dragers van ons verleden die wij koesteren om hun eigen betekenis en schoonheid. Zorgdragen voor het erfgoed draagt bij aan een goede omgevingskwaliteit en versterkt de leefbaarheid en vitaliteit van Súdwest-Fryslân. Goed onderhouden erfgoed verhoogt de vastgoedwaarde van het gebied daarom heen. Erfgoed heeft een aantrekkende werking op toeristen en het weegt mee in de locatiekeuze van bedrijven. Wij zien erfgoed dan ook als een belangrijke economische factor en zetten erfgoed in om de aantrekkelijkheid van ons gebied te vergroten voor inwoners, toeristen en bedrijven.

Bijeenkomst Kerkenvisie

Infobord blokhuis Stavoren

Open dag opgraving Bolsward

Levend erfgoed

Onze geschiedenis bevindt zich om ons heen, gematerialiseerd in objecten en landschappen. Elke locatie vertelt zijn eigen verhaal. Gezamenlijk vertellen zij het verhaal van onze regio. Ten eerste is het van belang dat deze objecten en structuren ook in stand gehouden worden en zichtbaar zijn. Want als het er niet meer is, wordt het verhaal minder interessant. Daarnaast gaat het niet enkel om instandhouding; het gaat ook om de toegankelijkheid en betekenis voor de samenleving van nu. Want onbekend maakt onbemind. Het gaat erom dat we leren van ons erfgoed en de kennis van onze geschiedenis vergroten. Daarbij is het van belang dat de verhalen over erfgoed zo veel mogelijk mensen – en vooral ook jongeren – bereiken, dat die verhalen eigentijds zijn en aansluiten bij de belangstelling van de inwoners, toeristen en bedrijven in het nu.

Erfgoed is van iedereen

Erfgoed is bij uitstek een onderwerp dat veel mensen raakt en interesseert. Objecten worden erfgoed, omdat mensen het zien als een gezamenlijk symbool van hun verleden. Mensen van vroeger, mensen van nu en mensen van later zorgen voor het overdragen van het erfgoed van generatie op generatie. Het erfgoed is er voor iedereen, ongeacht de plek waar je woont, uit welk gezin je komt of welke culturele achtergrond je hebt. De verantwoordelijkheid voor de instandhouding van ons erfgoed wordt dan ook al jarenlang door vele partijen (zoals eigenaren, gebruikers, erfgoedorganisaties en overheden) gedragen. Het is van belang dat volgende generaties net zo van het erfgoed kunnen genieten als wij.

Samen het verleden een toekomst geven

Wij staan niet alleen in ons beleid, maar wij werken hierbij nauw samen met andere interne afdelingen, overheden en (erfgoed)organisaties. Wij willen de betrokkenheid van burgers bij het erfgoed benutten door hen waar mogelijk bij de uitwerking van het beleid te betrekken. We streven naar duidelijke communicatie met en participatie van burgers en belanghebbenden. Door samen het verleden een toekomst te geven, komt er meerwaarde en synergie in het proces. We leggen verbindingen met andere gemeentelijke opgaven en werken integraal, met de doelstellingen uit de omgevingsvisie als gemeenschappelijke leidraad.

4.2 Wat gaan we doen?

Met het cultureel erfgoed in Súdwest-Fryslân hebben wij goud in handen. Cultureel erfgoed is van intrinsieke waarde voor onze gemeente en bepaalt in grote mate de waardering voor onze leefomgeving. Maar onbekend maakt onbemind. De komende periode gaan wij inzetten op het beter zichtbaar maken van de kwaliteiten van ons erfgoed. Dit gaan we op de onderstaande manieren doen:

Marketing: verhaallijnen als sterk merk

Historische objecten en structuren hebben een belevingswaarde. Ze spreken tot de verbeelding omdat ze een verhaal vertellen, waarmee wij meer te weten komen over onze geschiedenis en over onszelf en het omringende landschap. Wij hebben veel erfgoed in Súdwest-Fryslân dat met elkaar verbonden een prachtige ketting vormt: de verhaallijnen. Wij gaan de cultuurhistorische beeldmerken, die zo eigen zijn voor het gebied, behouden en benutten voor promotie en marketing van het gebied zelf en van de provincie in haar geheel. VVV Waterland van Friesland werkt, namens onze gemeente en de gemeente De Fryske Marren, aan het sterker positioneren en marketing van de Zuidwesthoek. Er wordt hierbij een hoge prioriteit aan content en storytelling gegeven. In de bijlage bij het Koersdocument richting 2025, Op Koers naar een duurzame bestemming (januari 2021) heeft VVV Waterland van Friesland actiepunten opgenomen die gaan over het verbinden van het Nationaal Landschap, zoals het ontwikkelen van verhalenroutes en een marketingcampagne van het Nationaal Landschap. Cultureel erfgoed, op het water en op het land vormen een belangrijke input voor de verhaallijnen. Met de verhalen kunnen partners bruikbare arrangementen ontwikkelen, waar routes en evenementen weer verder op kunnen aanhaken.

Een bijzonder initiatief op het gebied van samenwerken en van 'het verhaal van Súdwest-Fryslân' delen is de oprichting van het Historisch centrum De Tiid in het voormalige stadhuis van Bolsward. Dit centrum krijgt gestalte door samenwerking van verschillende partijen. Het Historisch centrum is een prachtige kans om een breed publiek kennis te laten maken met het cultureel erfgoed van de gemeente Súdwest-Fryslân. Het nieuwe historisch centrum krijgt een semipermanente tentoonstelling en wisselende exposities met een brede programmering, waarin ook plek is voor vondsten en actualiteiten. Vanuit het Historisch Centrum kan ook erfgoededucatie gegeven worden. Kennis, informatie en objecten uit archeologische opgravingen en bouwhistorisch onderzoek kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de presentatie van het verhaal van Súdwest-Fryslân. Daarnaast wordt het een belangrijk ontmoetingscentrum en een breed platform voor historische evenementen in de gemeente.

Open Monumentendag 2019 Woudsend

Historische centrum de Tiid

Visserijdagen Stavoren

Inzetten op Cultuurtoerisme

De gemeente bezint zich op een nieuwe koers binnen Toerisme en Recreatie in Gastvrij Zuidwest-Friesland. Kwaliteitstoeristen en seizoensverlenging vormen hierbij belangrijke items. Cultureel erfgoed kan daaraan een belangrijke bijdrage leveren. Een goede marketing is de basis voor het (door)ontwikkelen van het cultuurtoerisme voor de regio. Dit is een tak van toerisme waarin de nadruk ligt op het ontdekken van inzicht in monumenten en plaatsen, met bijzondere aandacht voor historische authenticiteit, cultuurbehoud en plaatselijke betrokkenheid. Maar ook festivals en moderne kunstuitingen, bijvoorbeeld de activiteiten in het kader van Leeuwarden-Fryslân 2028 (LF2028, een vervolg op Culturele Hoofdstad 2018), kunnen hieronder vallen. Verder kan worden gedacht aan logiesaccommodaties bij herbestemming van erfgoed.

Bekend is dat de cultuur- of kwaliteitstoerist wezenlijk meer besteedt dan de standaardtoerist. De kwaliteitstoerist stelt hoge eisen: het verwachtingsniveau ligt steeds hoger. Dit vraagt om kennis, beleving, sfeer, diversiteit en gastvrijheid. Binnen ons gastvrijheidsbeleid zetten we in op een slimme groei, passend bij onze culturele identiteit. Ook voor de eigen inwoners maakt dit de leefomgeving een stuk aantrekkelijker. Zoals al eerder vermeld is het beeld van onze gemeente een samenspel

van water, wind, weidsheid afgewisseld met historische kernen. Dit beeld moeten we in stand houden, maar wel met oog voor duurzame doorontwikkeling en leefbaarheid voor onze inwoners. Daarom is het ook zeer wenselijk dat we het advies, geformuleerd in het onderzoeksrapport Vitaliteit Logiesaccommodaties Fryslân (maart 2020), om in Zuidwest Fryslân het unieke landschap van wereldkwaliteit (ons eigen Nationaal Landschap) te beschermen en te benutten, ter harte gaan nemen.

Vergroten zichtbaarheid en stimuleren educatie, publieksactiviteiten en opleidingen

Wij gaan inzetten op het beter zichtbaar maken van de kwaliteiten van ons erfgoed. Belangrijkste eerste stap hiervoor is om informatie veel meer digitaal te ontsluiten, met name via de gemeentelijke website. Zo worden de bestaande gemeentelijke internetpagina's over het erfgoed vernieuwd en actief bijgehouden. De brochures die initiatiefnemers bij ruimtelijke ontwikkelingen informeren over de procedures worden geactualiseerd en digitaal ontsloten. We wensen meer ruchtbaarheid te geven over de onderzoeksprojecten richting de media, oftewel actieve communicatie richting de pers en mienskip. We continueren publieksactiviteiten, zoals Open monumentendag en open dagen bij archeologische opgravingen. Amateurarcheologen en andere vrijwilligers wordt de mogelijkheid geboden om mee te graven daar waar mogelijk. We communiceren actief wanneer er interessante onderzoeken spelen, en maken deze toegankelijk daar waar mogelijk door middel van publieksvriendelijke publicaties.

Deurhengsel origineel in Poortgebouw
Blokhuis Stavoren

Deurhengsel replica door smid

Molenaar op wiel Molen de Rat IJlst

In de toekomst wordt de jongere generatie verantwoordelijk voor de instandhouding van het erfgoed. Het bevorderen van de bewustwording is een belangrijke pijler bij de instandhouding van het erfgoed. Door in te zetten op kennis ontstaat er draagvlak voor behoud. Het verder stimuleren van erfgoededucatie is dan ook van belang. We gaan onderzoeken hoe bestaande lespakketten worden ontvangen en of er behoefte aan het (door)ontwikkelen van lespakketten.

Kennis en vakmanschap zijn onmisbare voorwaarden voor een goede zorg voor erfgoed. In 2017 werd het Ambacht van de Molenaar als eerste Nederlandse element ingeschreven op de Internationale Represantatieve lijst van Unesco. Bij de instandhouding van erfgoed is veel gekwalificeerd vakpersoneel nodig. Specifieke opleidingen zijn nodig om het kennisniveau op peil te houden. De gemeente gaat de mogelijkheden verkennen om dit te kunnen stimuleren. Hierbij kan gedacht worden aan het inzetten van leerlingen bij haar eigen restauratieprojecten, die zich het restauratievak eigen willen maken, bijvoorbeeld bij opleidingsmolens.

Voorlichting en contact met erfgoedeigenaren/initiatiefnemers/erfgoedorganisaties

De gemeente is het eerste aanspreekpunt voor eigenaren van alle monumenten. Hoewel erfgoed collectief bezit is, heeft het meeste erfgoed een particuliere eigenaar. Een liefhebbende eigenaar is dan ook het beste, wat een erfgoed object kan overkomen. De meeste vragen van eigenaren gaan over verbouwingen, financiële ondersteuning en/of energiemaatregelen. Er zijn nog steeds eigenaren die pas met de erfgoedadviseurs van de gemeente te maken krijgen, wanneer ze een vergunningaanvraag voor een wijziging aan hun monument indienen. Wij willen alle eigenaren stimuleren om in een zo vroeg mogelijk stadium (ook uitgangspunt onder de omgevingswet) contact op te nemen met onze adviseurs, als ze van plan zijn iets aan hun object te veranderen. Het is onze ambitie om zorgvuldige kwaliteitsborging van het erfgoed samen te laten gaan met een klantgerichte aanpak en realisme in relatie tot noodzakelijke vernieuwing. Particulieren en organisaties kunnen persoonlijk contact met een medewerker van de gemeente opnemen, als zij vragen hebben of een vrijblijvend en kosteloos advies willen over de omgang met het erfgoed in onze regio. De bijeenkomsten met erfgoedorganisaties worden de komende jaren gecontinueerd. Daar waar behoefte is aan een digitale nieuwsbrief en/of incidentele themabijeenkomsten voor belanghebbenden (bijvoorbeeld kerkeigenaren of molenstichtingen), wordt dit gerealiseerd.

Versterking Cultuurhistorische informatiepunten

In onze gemeente zijn op meerdere locaties bestaande informatiepunten aanwezig, waarbij men iets kan leren over de cultuurhistorie van het gebied, zoals musea, tentoonstellingsruimten van lokale erfgoedverenigingen en het Archeologisch Steunpunt. Laatstgenoemde vormt een belangrijk instrument bij de voorlichting over de ontstaans- en bewoningsgeschiedenis van het betreffende gebied en het promoten van de archeologie. In de gemeente is momenteel een archeologisch steunpunt aanwezig in Sneek. Vooralsnog is dit steunpunt gericht op (veen)terpen in Sneek en directe omgeving. Tevens loopt er een onderzoek naar de haalbaarheid van een tweede steunpunt in deze omvangrijke gemeente in de regio Stavoren met als algemeen thema maritieme handelsbetrekkingen.

5. Instandhouding en versterking

“Het is beter te behouden dan te repareren, beter te repareren dan te restaureren, beter te restaureren dan te reconstrueren.” (A.N. Didron)

5.1 Uitgangspunten

Zuinig zijn op het erfgoed: behoud in-situ daar waar kan

Erfgoed is onderhevig aan verval, want vaak zijn de objecten niet voor de eeuwigheid gebouwd. Centraal bij de omgang met erfgoed staat dan ook de instandhouding daarvan. Hierbij dient altijd zoveel mogelijk te worden gestreefd naar het plegen van regelmatig onderhoud, zodat ingrijpende en dure restauraties zo lang mogelijk worden uitgesteld. Door te investeren in de instandhouding van ons erfgoed wordt een belangrijke bijdrage geleverd aan een goede ruimtelijke kwaliteit en wordt de aantrekkingskracht van onze gemeente versterkt.

Wij streven naar de fysieke bescherming en ruimtelijke inpassing van erfgoed daar waar mogelijk. Hierbij gaat de voorkeur uit naar het behoud van cultuurhistorische waarden “*in situ*” waarmee deze bewaard blijven op de oorspronkelijke locatie. Wanneer dit niet mogelijk is, is behoud *ex-situ* aan de orde. Een archeologische opgraving bijvoorbeeld is behoud *ex-situ*, middels een veldonderzoek en rapportage wordt de waarde van de vindplaats vastgelegd, voordat deze definitief wordt vernietigd.

Duurzaam erfgoed

Onze leefomgeving is altijd in transitie en zuinig met energie omgaan is van alle tijden. Erfgoed laat dat goed zien. Behoud van de cultuurhistorische waarden is zo duurzaam mogelijk. Bestaande materialen worden gebruikt. En het is niet nodig sloopafval van het object af te voeren en nieuwe grondstoffen te gebruiken voor de bouw van het nieuwe object. Door erfgoed mee te nemen in het energievraagstuk voegen wij samen steeds een nieuwe laag toe aan onze geschiedenis. Maatwerk is hierbij het sleutelwoord. Op de ene plek is er namelijk meer mogelijk dan op de andere plek.

Dun dubbelglas Bestjoershûs Sneek

Stadhuis Bolsward in de steigers

Blokhuys 2.0 Stavoren

Erfgoed als inspiratiebron voor nieuwe ontwikkelingen met respect voor het eigene

In de steden, de dorpen en het landschap zijn transformaties aan de orde van de dag. De uitdaging is om die op een vanzelfsprekende manier op het bestaande aan te sluiten, zodat de samenhang wordt versterkt en gebieden hun specifieke kwaliteiten behouden. De eigen identiteit van de plek als uitgangspunt en inspiratiebron, biedt de juiste balans voor leefbare en duurzame oplossingen voor ruimtelijke ontwikkelingsopgaven. Factoren zoals de geschiedenis van de plek, de gebouwde en ongebouwde monumenten en de levende cultuur, (zoals tradities en verhalen) kunnen een fysieke vertaling krijgen, waardoor het verhaal van de plek blijvend wordt verteld. Het erfgoed wordt afgestoft en er wordt een brug geslagen naar het heden. Dit is mogelijk door innovatief behoud, creatieve herbestemmingen en het combineren van een nieuw ontwerp met een historisch object. Respect voor het oude en het eigene wil niet zeggen, dat alles wat oud is automatisch behouden moet blijven. Het gaat erom tijdig te weten welke waarden in een gebied aanwezig zijn en af te wegen hoe deze kunnen bijdragen aan de kwaliteit van nieuwe ontwikkelingen. Het actief stimuleren van herbestemming is een manier om hier vorm aan te geven (omdat het gebruik van gebouwen veel sneller verandert dan de gebruikelijke sloop-nieuwbouw cyclus). Door te investeren in de transformatie van het erfgoed en de cultuurhistorische waarden mee te wegen bij ruimtelijke planontwikkeling krijgt het erfgoed een nieuwe toekomst.

5.2 Wat gaan we doen?

Voor het goed uitvoeren van onze taken is het van belang, dat wij over eenduidig beleid en over het juiste instrumentarium beschikken. Met het vaststellen van deze erfgoednota met bijbehorende bijlagen en beleidsonderdelen, zoals de erfgoedverordening en subsidieregels, wordt daar grotendeels aan voldaan. De volgende zaken worden opgepakt:

Vaststellen Erfgoedverordening en instellen Monumentencommissie

De gemeente is verplicht om een verordening vast te stellen, waarmee tenminste het instellen van een monumentencommissie wordt geregeld. Als beleidsonderdeel 2 is de Erfgoedverordening toegevoegd. Er zijn geen wezenlijke veranderingen ten opzichte van de vervallen Erfgoedverordening, behalve dat de gemeente nu ook kunstcollecties (roerend erfgoed) aan kan wijzen als gemeentelijke collectie (vergelijkbaar met gemeentelijk monument). Via de Erfgoedverordening worden verschillende zaken op het gebied van erfgoed geregeld. Op basis van de Erfgoedverordening geldt een vergunningstelsel voor gemeentelijke monumenten.

Op basis van de Erfgoedwet is een gemeente verplicht om, via een (erfgoed)verordening de inschakeling te regelen van een commissie op het gebied van de monumentenzorg, die de taak heeft te adviseren over aanvragen om een omgevingsvergunning voor rijksmonumenten. Binnen deze commissie zijn enkele leden deskundig op het gebied van de monumentenzorg. Voordat het college beslist over een aanvraag voor een omgevingsvergunning, vraagt zij eerst advies aan deze commissie. In Súdwest-Fryslân maken wij gebruik van een geïntegreerde commissie Ruimtelijke Kwaliteit (Hûs en Hiem). Met de invoering van de Omgevingswet in 2022 vervallen de taken en bevoegdheden van Hûs en Hiem van rechtswege bij inwerkingtreding van de Omgevingswet. De gemeente zal een nieuwe gemeentelijke adviescommissie instellen.

Vaststellen subsidieregeling cultureel erfgoed

Eigenaren van beschermde monumenten en aangewezen historische bebouwing worden door de gemeenschap onevenredig belast, als zij geheel verantwoordelijk worden gesteld voor het onderhoud van deze objecten. Om hen tegemoet te komen heeft de gemeente Súdwest-Fryslân een subsidieregeling ingesteld. Jaarlijks wordt deze subsidieregeling vastgesteld tezamen met de Algemene subsidieverordening Súdwest-Fryslân. Ter kennisgeving is de subsidieregeling als bijlage toegevoegd (bijlage 5). Deze subsidieregeling wordt ingezet als stimuleringsregeling om de objecten goed in stand te houden. Daarnaast stimuleren wij eigenaren om de onderhoudsstaat van hun monument beter inzichtelijk te krijgen en dragen wij bij aan het versterken van de historische beleving in beschermde gezichten.

Stimuleren duurzaam erfgoed

In 2015 heeft de Verenigde Naties 17 ambitieuze doelen, zogenaamde Global Goals for Sustainable Development, voor duurzame ontwikkeling vastgesteld, die werden geadopteerd door alle lidstaten. Net als de mondiale overheid, zet Súdwest-Fryslân zich de komende jaren nadrukkelijker in richting realisatie van subdoelstellingen uit deze Global Goals, zoals onder andere: duurzame energie, duurzame steden -en gemeenschappen en klimaat actie. Als wij ons erfgoed een eigentijds gebruik willen geven, moet het klaar zijn voor de toekomst. Daarom investeert de gemeente Súdwest-Fryslân in de verduurzaming van haar gebouwde erfgoed. Met name op het gebied van bewustwording is er nog een grote slag te slaan, temeer omdat aanpassingen aan monumentale en/of historische bebouwing vaak maatwerk vereisen. Dit geldt zeker ook voor de diverse duurzaamheidsmaatregelen die er bestaan. In de Notitie duurzaam erfgoed in beleidsonderdeel 3 wordt dieper ingegaan op de mogelijkheden en kansen die er liggen om binnen erfgoed een substantiële bijdrage te leveren aan de landelijke duurzaamheidsopgave, waarbij uitgangspunt maatwerk is. Het verduurzamen van ons cultuurhistorisch waardevol landschap wordt meegenomen bij de doorontwikkeling van de Landschapsbiografie Súdwesthoeke (paragraaf 3.2).

Kunststof in historische kernen

In onze Welstandsnota is opgenomen dat voor gebieden die liggen in het welstandsgebied 'Historische kernen', gevelopeningen bestaan uit natuurlijke materialen (hoofdzakelijk hout). Kunststof is niet toegestaan voor de delen die zichtbaar zijn vanuit het openbare gebied. Hier is voor gekozen, omdat behoud van het oorspronkelijke materiaal belangrijk is voor het behoud van de historische uitstraling van panden in een historisch gezicht en met name voor de panden binnen de gemeentelijke en rijk beschermde gezichten. In 2018 is de Welstandsnota gewijzigd, waarbij alle historische kernen (63) in de gemeente onder het bijzondere welstandsgebied 'historische kernen' vallen. Naar nu blijkt, is dit een te grote beperking voor panden zonder enige status, mede ook omdat het uiterlijk van kunststof zich door de jaren heen steeds verder heeft ontwikkeld. We willen daarom de welstandsnota aanpassen, waarbij er onder voorwaarden kunststof kan worden toegepast in historische kernen, die niet als beschermd stads- of dorpsgezicht zijn aangewezen. In beleidsonderdeel 4 wordt dit nader toegelicht. Omdat het aanpassen van de welstandsnota een bevoegdheid van de gemeenteraad is, willen wij deze aanpassing meenemen in het traject van deze Erfgoednota.

Vitaal houden objecten en terreinen en stimuleren herbestemming

In onze gemeente bevinden zich verpauperde objecten of terreinen. Een deel hiervan is cultuurhistorisch waardevol of ligt in cultuurhistorisch waardevol gebied. Omdat deze objecten relatief gezien een grote negatieve impact hebben op hun omgeving en behoud van de cultuurhistorische waarden onder druk komt te staan, kiest Súdwest-Fryslân ervoor om proactief verpaupering tegen te gaan. Een van de middelen hiertoe is herbestemming. Een nieuwe (tijdelijke) bestemming kan het gebruik en daarmee de mogelijkheden tot behoud vergroten. Hierbij zal steeds een afweging moeten worden gemaakt tussen behoud en vernieuwing. Wanneer het object wederom een economische functie heeft, is de financiële basis voor de instandhouding van het pand groter. Erfgoed krijgt hiermee een nieuwe toekomst.

Herbestemmen van panden is het behoud van de ruimtelijke kwaliteit, de leefbaarheid en sociale veiligheid van een dorp. Herbestemmen heeft het tij mee, herbestemmen is in. Mensen willen graag wonen, verblijven in een karakteristiek pand. Herbestemmen zorgt voor een stimulans voor onze historische kernen, waarbij het resultaat van de herbestemming idealiter een mix is van een moderne invulling en een historische setting. Omdat uit de ontwikkelingen blijkt dat er moeilijk invulbare panden dreigen leeg te komen, is het van belang om als gemeente herbestemming te blijven promoten, te stimuleren en te ondersteunen. Binnen de gemeente is er herbestemmingsbeleid en een werkgroep herbestemming, waarbij de complexere herbestemmingsopgaven worden beoordeeld en aangejaagd. Hiervoor wordt een structurele bijdrage gevraagd voor onderzoek, coördinatie, planvorming en/of stimulans. In het gemeentelijk Afwegingskader Woningbouw is herbestemmen een van de kwaliteitscriteria waarop woningbouwvragen punten kunnen scoren. Hiermee laten we als gemeente zien dat we meer waarde toekennen aan het herbestemmen van panden dan aan nieuwbouw.

Noard 55 Workum

Vanwege de demografische ontwikkelingen zullen in onze gemeente in de nabije toekomst steeds meer panden, zoals kerken, scholen en boerderijen beschikbaar komen voor herbestemming. Aandacht voor herbestemming blijft onverminderd van belang. Leegstaande panden maken onlosmakelijk deel uit van de kernen en zijn samen met de omliggende panden bouwstenen van de identiteit. Het herbestemmen van (potentieel) leegstaande panden is door hergebruik van de locatie, het gebouw inclusief de materialen is per definitie circulair. Een goede herbestemming is essentieel voor een correcte implementatie van de Omgevingswet, waarbij wordt gestreefd naar een goede balans tussen benutten en beschermen van de fysieke leefomgeving, met behoud van kwaliteit. Herbestemming van panden wordt momenteel actief door de markt opgepakt. De gemeente speelt voornamelijk een facilitaire rol en houdt de vinger aan de pols. Wel verwachten we, dat naast leegstand onder kerken ook leegstand dreigt onder het agrarisch vastgoed. Een inventarisatie en analyse wat specifiek de verwachtingen zijn inzake de noodzaak van herbestemming binnen onze gemeente loopt en zal leiden tot conclusies en eventuele aanbevelingen.

Versterken erfgoed in IJsselmeergebied

Het grootste deel van onze kustlijn wordt bepaald door het IJsselmeer. De Agenda IJsselmeergebied 2050 is de integrale gebiedsagenda van regio en Rijk voor het IJsselmeer en het omliggende land waarin de vele opgaven, ambities en projecten bij elkaar komen, waaronder die op het gebied van cultureel erfgoed. De ambitie van de Agenda is om het IJsselmeergebied in de etalage te zetten als 'landschap van wereldklasse'. Hierbij worden de landschappelijke en cultuurhistorische kernkwaliteiten als uitgangspunt bij alle ruimtelijke ontwikkelingen in het gebied genomen. Er wordt niet alleen gestreefd naar het zorgvuldig beheer en behoud van beschermde objecten en gebieden, maar ook naar het grotere 'verhaal van het landschap' beleefbaar maken en ruimte bieden aan nieuwe ontwikkelingen die de identiteit van het gebied versterken of verrijken.

Versterken religieus erfgoed-kerkgebouwen

De eventuele herbestemming van kerkgebouwen is apart uitgelicht in deze Erfgoednota middels de beleidsnota Religieus Erfgoed-kerkgebouwen. De gemeente Súdwest-Fryslân is namelijk één van de grootste kerkengemeenten van Nederland met 158 kerkgebouwen en een daarbij behorende tanende/afnemende primaire religieuze gebruiksfunctie. Er is in 2020 dan

Kerk Blauwhuis

ook een Kerkenaanpak opgesteld, een uitwerking van het voornemen gedaan in 2015 op basis van de notitie “Aanpak langdurige leegstand: van leeg naar leefbaar”, over leegstand- en herbestemmingsbeleid. Het is noodzakelijk om een representatief deel hiervan, al dan niet herbestemd, letterlijk en figuurlijk overeind te houden door de kerkeigenaren te ondersteunen en te faciliteren middels de instelling van een Kerken Helpdesk. Zie verder beleidsonderdeel 5.

Versterken handhaving in het kader van de instandhoudingsplicht

Het opstellen van erfgoedbeleid is alleen zinvol als de daarin beschreven maatregelen ook gehandhaafd kunnen worden. Ook vanuit de Omgevingswet is dit essentieel: er zal een verschuiving optreden van het meer vergunningvrij maken aan de voorkant naar het handhaven achteraf. Voldoende kennis en capaciteit hebben op het gebied van toezicht op en handhaving van erfgoed is hierbij van essentieel van belang. Er is meer deskundigheid nodig bij toezicht en handhaving op restauraties en archeologische voorwaarden, dan nu het geval is. De afgelopen jaren zijn senior toezichthouders met specialistische erfgoedkennis afgevoerd. Het ontbreken van deskundigheid is op zich goed op te lossen met een opleidingsprogramma.

Badpaviljoen Hindeloopen

De komende beleidsperiode wordt onderzocht, hoe we de uitdagingen op het gebied van handhaving en erfgoed op kunnen lossen. Een middel hierbij is het Uitvoeringsprogramma Vergunningen, Toezicht en Handhaving (VTH-up). Nu geldt er een prioriteit 'middel' voor cultureel erfgoed. Er is op dit moment geen ruimte om 'vrije veld' toezicht en mogelijk daaruit voortkomende handhaving op erfgoed uit te voeren. Erfgoed gerelateerde omgevingsvergunningen en meldingen worden echter wel getoetst en gecontroleerd. Daarnaast wordt actief gehandeld bij handhavingsverzoeken. Het VTH-beleid zal moeten worden aangepast aan de Omgevingswet, waarbij de principes van de Omgevingswet moeten zijn vertaald in het VTH-beleid. Diverse onderwerpen en prioriteiten waaronder ook erfgoed zullen daarbij opnieuw tegen het licht gehouden moeten worden, zodat bestuurlijke keuzes gemaakt kunnen worden. Vervolgens kunnen in het VTH-up de daarvoor benodigde activiteiten worden benoemd. Het is op dit moment niet bekend, wanneer het VTH-beleid wordt herzien. Dat kan zowel voor als na de invoering van de Omgevingswet zijn.

6. Uitvoeringsprogramma en financieel overzicht 2021-2026

In de voorgaande hoofdstukken hebben we beschreven, welke visie en ambities we hebben en hoe we daar concreet invulling aan willen geven. De actiepunten onder de drie pijlers zijn hieronder samengevat in een 5 jaren schema met daarbij een voorlopige planning. Dit is een dynamisch en flexibel document en is richtinggevend. Middelen zullen worden ingezet, indien voorhanden, daar waar nodig. En als uit de waan van de dag zal blijken dat er uitdagingen en kansen komen waar hieronder niet in is voorzien, dan willen wij die zover mogelijk ook oppakken.

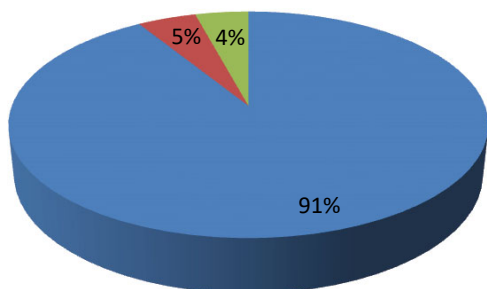
Uitvoeringsprogramma Cultureel erfgoed 2021-2026						
Acties		2021	2022	2023	2024	2025
Waardering en Bescherming						
Bestemmingsplannen/omgevingsplan	Erfgoed verder verankeren					
Inventarisaties en waarderingen (Omgevingswetproof)	Verdiepingsslag Famke					
	WO2 inclusief beleid vliegtuigwrakken					
	Facet bestemmingsplan karakteristieke panden en archeologie					
	Inventarisatie karakteristieke bouwwerken					
	Doorontwikkeling landschapsbiografie (programma Omgevingskwaliteit)					
	Steden en dorpenbiografie (programma Omgevingskwaliteit)					
	Aanwijzen gemeentelijke monumenten					
	Funerair erfgoed					
	Atlas leefomgeving SWF (programma Omgevingskwaliteit)					
	Inventarisatie agrarisch vastgoed en hun bijgebouwen					
Archeologie	Inventarisatie leegstand agrarisch vastgoed					
	Onderzoek compensatieregeling archeologische kosten en kosteloos opstellen PvE					
Werelderfgoed	Onderzoek verankering UNESCO immaterieel en werelderfgoed in gemeentelijk beleid					
Bewustwording en samenwerking						
Marketing en Cultuurtoerisme	Goede marketing en doorontwikkeling cultuurtoerisme					
	Bijdrage leveren aan verhaallijnen en cultuurhistorische beeldmerken					
	Samenwerking met historisch centrum De Tijd					
Vergroten zichtbaarheid en stimuleren educatie, publieksactiviteiten en opleidingen	Intern en extern verbinden en samenwerken					
	Organiseren open monumentendag en open dagen archeologielocaties					
	Evaluatie lespakketten					
	Onderzoek mogelijkheden stimulatie opleidingen vakpersoneel					
Communicatie	Publieksvriendelijke publicaties					
	Actieve communicatie onderzoeken en overig nieuws					
Voorlichting en contact met erfgoedeigenaren/initiatiefnemers/erfgoedorganisaties	Bijeenkomsten erfgoedorganisaties, kerken monumenteneigenaren e.d.					
	Vroegtijdige toetsing: cultureel erfgoed in een vroeg stadium aan tafel					
Versterking Informatiepunten	Onderzoek haalbaarheid tweede archeologisch steunpunt					
Instandhouding en versterking						
Beleid en verordeningen (Omgevingswetproof)	Vaststellen erfgoedverordening					
	Instellen monumenten commissie					
	Vaststellen subsidieregeling cultureel erfgoed					
Duurzaam erfgoed	Uitvoeren nota duurzaam erfgoed					
Stimuleren herbestemming	Bijdrage erfgoed aan uitvoering en op te stellen beleid					
Versterken religieus erfgoed-Kerkgebouwen	Uitvoeren nota					
Versterken erfgoed in IJsselmeergebied	Bijdrage erfgoed aan agenda IJsselmeergebied 2050					
Versterken handhaving (Omgevingswetproof)	Oplossingen voor onvoldoende capaciteit onderzoeken					

Visie en ambitie blijven echter niet meer dan een wensgedachte, als niet tegelijkertijd wordt gekeken naar de haalbaarheid van de uitvoering ervan. Voor een groot deel van de activiteiten is al dekking aanwezig in de huidige begroting. De bestaande budgetten zijn hiervoor geharmoniseerd en herverdeeld, zodat ze opnieuw ingezet kunnen worden voor erfgoed conform deze Erfgoednota. Voor een deel van de voorstellen is nog geen dekking gevonden. Het voorstel is dat deze dekking in de perspectiefnota aangevraagd wordt. In totaal gaat het voor cultureel erfgoed om een gewenst (aanvullend) structureel bedrag van € 30.000,- en een incidenteel (aanvullend) bedrag van € 10.000,-.

Wat hebben we?

Vanuit de vorige Erfgoednota is voor elke erfgoedpilaar een structureel budget beschikbaar gesteld. Per 2021 zijn de budgetten voor Cultureel Erfgoed als volgt opgebouwd:

**Structureel budget
€ 241.500,- per jaar**

Instandhouding en versterking

Bewustwording en samenwerking

Waardering en bescherming

Instandhouding en versterking

€ 220.000,-

Erfgoed is doorgaans onderhevig aan verval. Centraal bij de omgang met erfgoed staat dan ook de instandhouding daarvan. Vanuit dit budget verstrekken we subsidies voor o.a.:

- 28 rijksmonumentale molens
- groot onderhoud voor gemeentelijke monumenten
- kerken zonder monumentale status
- karakteristieke panden
- versterking historische beleving beschermde gezichten

Bewustwording en samenwerking

€ 11.500,-

Volgende generaties moeten net zo van het erfgoed kunnen genieten als wij. Hiervoor is bewustwording en samenwerking voor behoud nodig. Zo gebruiken we dit budget onder andere voor:

- het organiseren van de jaarlijkse open monumentendag en open dagen archeologie
- organiseren van bijeenkomsten voor erfgoedorganisaties, monumenteneigenaren en kerk-eigenaren e.d.
- inzetten social media
- publieksvriendelijke publicaties, infoborden en folders

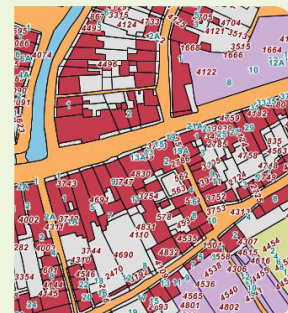

Waardering en bescherming

€ 10.000,-

Op basis van een goede ruimtelijke ordening is het wettelijk verplicht om een beschrijving en waardering te geven van de cultuurhistorische waarden bij ruimtelijke ontwikkelingen. Vanuit dit budget bekostigen we o.a.:

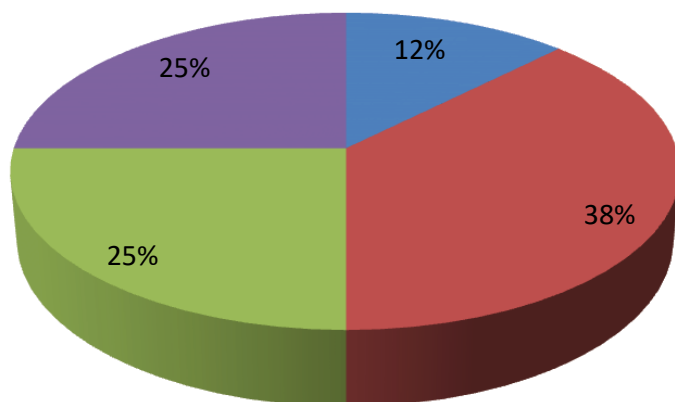
- archeologische-, bouwhistorische- en cultuurhistorische onderzoeken
- digitale ontsluiting historische bronnen

Wat hebben we nodig?

Voor de volgende onderwerpen is voor de komende jaren nog budget nodig en deze zullen we bij de perspectiefnota opvoeren.

Aanvullend noodzakelijk budget
€40.000,-

Groene menukaart

Onderzoeksbudget waarden en beschermen

Herbestemmingsbeleid

Funerair Erfgoed

Onderzoeksbudget Waarden en beschermen

Erfoed wordt steeds integraler waardoor er behoefte is aan meer kennis. Er zijn (aanvullende) onderzoeken nodig voor bestaande en nieuwe beleidsterreinen zoals materieel en immaterieel erfoed, roerend en onroerend erfoed, karakteristieke panden en diverse inventarisaties en verdiepingsslagen. Hiervoor is een aanvullend structureel budget nodig van € 15.000,-.

Funerair erfoed

Begraafplaatsen zijn onderhevig aan herinrichting, waardoor bestaande bijzondere grafmonumenten langzaam stukje bij beetje verdwijnen. Wij zetten ons in voor duurzaam behoud van het funerair erfoed. Voor het onderhoud en schoonhouden van de grafmonumenten is regulier budget nodig van €5.000,- per jaar.

Uitvoeren herbestemmingsbeleid

Om verpaupering van karakteristieke of historische panden tegen te gaan is er herbestemmingsbeleid. Noodzakelijk is een structureel budget van € 10.000,- voor uitvoering van (complexe) herbestemmingsopgaven (voor onderzoek, coördinatie, planvorming en/of stimulans).

Groene menukaart

De Groene Menukaart is een (landelijke) interactieve online tool voor eigenaren van monumentale gebouwen. Hierop staat een overzicht van verschillende mogelijkheden voor het energiezuinig maken en verduurzamen van een monumentaal pand. Om de website specifiek te maken en dus bruikbaar voor Súdwest-Fryslân is een incidenteel budget van €10.000,- benodigd.

7. Tot slot

“Wat volgt staat altijd in verband met wat er voorafging” (Marcus Aurelius)

Om tot deze Erfgoednota te komen zijn er met uiteenlopende partijen gesprekken gevoerd. In 2018 hebben erfgoedorganisaties tijdens een bijeenkomst specifieke input geleverd voor het nieuwe erfgoedbeleid. Ook is in 2018 de raad geïnformeerd over de uitwerking van het erfgoedbeleid. Daarnaast is het in kader van de gemeentelijke omgevingsvisie uitgebreid gesproken met inwoners uit onze gemeente, ook over erfgoed. Intern is overleg gevoerd met collega's van diverse beleidsterreinen die een raakvlak hebben met erfgoed. Daarna is de Erfgoednota aan lokale erfgoedorganisaties en overheden voorgelegd. Al deze input is verwerkt in deze Erfgoednota, waarna ze aan het college en de raad is voorgelegd. Ons doel tevens was om op basis van ervaringen in het verleden nu een Erfgoednota neer te zetten die niet overambitieuze is en daarmee dus uitvoerbaar en realiseerbaar.

Duidelijk mag zijn dat er een grote opgave ligt voor cultureel erfgoed, waarmee we met deze Beleidsnota richting en handen en voeten aan willen geven. Erfgoed wordt steeds integraler, een logisch gevolg vanuit de uitgangspunten van de Omgevingswet. Het is cruciaal om de cultuurhistorische waarden tijdig te kennen, zodat een afgewogen keuze kan worden gemaakt. Afhankelijk van de locatie en de omstandigheden zal de aanpak verschillen: behoud, herbestemming, transformatie of vernieuwing. Dit vraagt in een vroeg stadium van de planvorming om een optimale samenwerking met de verschillende partijen. Erfgoed zit in een zo vroeg mogelijk stadium om de tafel, zodat erfgoed een ontwikkelkans wordt en geen hindermacht. Nieuwe ontwikkelingen in de gemeente kunnen verbijzonderen en verrijken door inspiratie vanuit het cultureel erfgoed. Vanuit deze houding kan erfgoed bijdragen aan de kwaliteit van de grote transformaties die in de gemeente zullen plaatsvinden (groei bevolking en toerisme, energietransitie, economische vernieuwing, etc.). Zo kunnen we met een gerust hart samen op weg naar een duurzame toekomst voor cultureel erfgoed. Ons verleden blijft zichtbaar en beleefbaar voor toekomstige generaties.

Jeugd bij archeologische opgraving Bolsward

Beleidsonderdeel 1:

Notitie funerair erfgoed: gemeentelijke begraafplaatsen

Inleiding

De gemeente Súdwest-Fryslân heeft niet alleen de meeste kerken op haar grondgebied, maar ook heel veel kerkhoven en begraafplaatsen. Binnen de gemeente zijn totaal 101 begraafplaatsen. Hiervan heeft de gemeente veertien begraafplaatsen in eigendom en vier begraafplaatsen in beheer. Dertien begraafplaatsen betreft een actieve begraafplaats en vijf zijn non-actief. Van de veertien begraafplaatsen kennen vijf een kerk bij de begraafplaats en bij drie begraafplaatsen hebben in het verleden kerken gestaan. De drie in beheer zijnde begraafplaatsen zijn van joodse oorsprong (zie bijlage a).

Een begraafplaats in algemene zin is de plek waar nabestaanden hun dierbaren bijzetten. Het is voor velen een plaats van overdenking. Begraafplaatsen zijn thans onderhevig aan verandering, zo zijn de afmetingen van de graven op oude gedeelten te klein. Om hier in de toekomst nog te kunnen begraven moeten keuzes gemaakt worden voor de inrichting. Door deze herinrichting kunnen ook bestaande bijzondere grafmonumenten verdwijnen. Als we niet oppassen en nu geen actie ondernemen, zal dit funerair erfgoed langzaam stukje bij beetje verdwijnen. Hiermee verdwijnt ook geleidelijk aan het eigen karakter en eigenheid van de betreffende begraafplaats. Als gemeente zetten wij ons in voor duurzaam behoud van het funerair erfgoed. Daarom is deze 'Notitie Funerair Erfgoed: gemeentelijke begraafplaatsen' opgesteld, behorend bij de gemeentelijke Erfgoednota. In deze notitie geven we onze visie op funerair erfgoed en met welk beleid en maatregelen we die gaan uitvoeren.

1.1 Gemeentelijke visie op funerair erfgoed

De begraafplaatsen, kerkhoven en grafmonumenten vormen tezamen het funerair erfgoed. De graven en hun grafmonumenten vertellen veel over de geschiedenis van stad of dorp waarin ze liggen. Zo zijn op veel begraafplaatsen oorlogsgraven te vinden. Maar denk ook aan personen met een biografische betekenis, graven met bijzondere symboliek of teksten welke typerend zijn voor de omgeving of tijdperiode. Het is daarom belangrijk dit te koesteren voor de toekomst omdat anders verhalen over het verleden verloren gaan. Op dit moment hebben we niet goed inzichtelijk wat we wel en niet behoudenswaardig vinden. Er is behoefte aan eenduidig beleid hoe om te gaan met ons funerair erfgoed. Hiervoor is het noodzakelijk om inzichtelijk te krijgen wat we is aan funerair erfgoed en wat daarvan behoudenswaardig is. Op die manier willen we vanuit een goed rentmeesterschap zorgvuldig omgaan met ons funerair erfgoed.

De gemeenteraad heeft in november 2017 unaniem een motie aangenomen om de karakteristieke bouwwerken en gezichten in geheel Súdwest-Fryslân te inventariseren en te waarderen. Het college heeft in haar Hoofdlijnenakkoord opgenomen dat zij een goede inventarisatie willen van het cultureel erfgoed. Deze inventarisatie draagt hier aan bij.

Grafsteen IJlst

Grafstenen Sneek

Grafsteen Bolsward

1.2 Wat hebben we gedaan?

Quicksan historisch waardevolle componenten gemeentelijke begraafplaatsen 2017

In 2016 een verkennende notitie voor gemeentelijke begraafplaatsen opgesteld. Hierin wordt beschreven wat de gemeentelijke taken zijn, ontwikkelingen, capaciteit en de ambitie voor kostendekkend werken op begraafplaatsen. Hierin werd aangegeven dat op een aantal oude gedeelten de afmetingen van de graven te kort en/of smal en slecht bereikbaar zijn. Hierin werd ook indirect duidelijk dat ruimtegebrek en mogelijke herinrichtingen kunnen gaan conflicteren met behoud van funerair erfgoed, mede omdat dit niet goed inzichtelijk was. Daarom is in 2017 is door de gemeente een quickscan uitgevoerd voor de 'historisch waardevolle componenten op de gemeentelijke begraafplaatsen'. In dit document worden adviezen per begraafplaats gegeven

hoe om te gaan met componenten van het funerair erfgoed in gemeentelijk bezit. Hierbij wordt ook een aantal waardevolle grafmonumenten genoemd.

Het is belangrijk om in beeld te hebben welke grafmonumenten beschermingswaardig zijn. Bij veel begraafplaatsen neemt de capaciteit af. Het is daarom noodzakelijk om bij vrijgekomen graven de grafmonumenten te ruimen. Hierbij moeten niet de waardevolle graven verloren gaan. Bij het behouden van de grafmonumenten moet ook een afweging worden gemaakt of de grafmonumenten op locatie behouden blijven en/of dat meerdere beschermingswaardige grafmonumenten bij elkaar worden geplaatst. Deze keuze is afhankelijk van de capaciteit op de begraafplaatsen en op basis van welke criteria een grafmonument wordt gekozen. Per begraafplaats moeten hierin keuzes worden gemaakt.

Voor de gemeentelijke begraafplaats in Sneek en in Raerd is in het verleden wel een lijst opgesteld. Deze lijsten hebben alleen geen status. Daarnaast is er geen duidelijkheid over het beheer van de op de lijst opgenomen grafmonumenten en of ze daadwerkelijk van waarde zijn.

Inventarisatie funerair erfgoed 2020

De algemene conclusie is dat voor de gemeentelijke begraafplaatsen niet goed in beeld is welke grafmonumenten waardevol zijn. Daarom heeft de gemeente in 2020 een inventarisatie uit laten voeren. De gemeente heeft voor de inventarisatie criteria vastgesteld. Een van die criteria is dat overwegend gekeken wordt naar grafmonumenten van voor 1970 en van voor 1970 overleden personen. Andere criteria zijn onder andere symboliek, vormgeving en materiaal(gebruik). In bijlage 2 zijn de selectiecriteria voor het vaststellen van de wijze van selectie van waardevolle grafmonumenten opgenomen. De inventarisatie is waar mogelijk uitgevoerd in samenwerking met de lokale (historische) belangen van de betreffende dorpen en steden.

Op basis van de inventarisatie wordt in 2021 een lijst met beschermingswaardige grafmonumenten vastgesteld. Per begraafplaats of soms per vak/perk worden keuzes gemaakt voor het behoud van de beschermingswaardige graven. De grafmonumenten worden zoveel mogelijk op de bestaande locatie(in-situ) bewaard. Met name voor begravenen met een biografische betekenis. Anders wordt hier een andere plek op de begraafplaats voor gereserveerd(ex-situ). Hierbij wordt een afweging gemaakt voor een goed toekomstig beheer van de begraafplaatsen.

1.3 Inzet en financiën voor uitvoering beleid funerair erfgoed

Voor het onderhoud en schoonhouden van de grafmonumenten moet regulier budget beschikbaar worden gesteld van € 5.000,- per jaar. Hiervoor is geen budget vanuit het begraafplaatsenbudget vanwege de ambitie om 100% kostendekkend te werken. Daarom is deze post opgevoerd in de Erfgoednota.

1.4 Acties/maatregelen

1. Vaststellen lijst beschermingswaardige grafmonumenten per begraafplaats. Hierbij wordt aangegeven hoe het grafmonument wordt behouden.
2. Borgen beheer funerair erfgoed in een beheerplan begraafplaatsen.
3. Beheerbudget van € 5.000 per jaar beschikbaar stellen voor het onderhoud van beschermingswaardige grafmonumenten.

Bijlage a: Gemeentelijke begraafplaatsen Súdwest-Fryslân

Onderstaande begraafplaatsen zijn in het beheer van de gemeente.

Stad/dorp	Straat	Type	Eigendom	Actief	bijzonderheden
Bolsward	Samuel van Haringhouckstraat 1A	Begraafplaats	Gemeente	Ja	
Hindeloopen	Meenscharsweg	Begraafplaats nieuw	Gemeente	Ja	
IJlst	Kerkhofsteeg	Begraafplaats met voorheen kerk	Gemeente	Ja	
Koudum	Kerkhoflaan	Begraafplaats	Gemeente	Ja	
Molkwerum	Tsjerkestrjitte	Kerkhof	Gemeente	Ja	
Poppenwier	Butenbuorren	Kerkhof	Gemeente	Ja	
Raerd	Buorren	Kerkhof	Gemeente	Ja	
Skarl	Skarl	Begraafplaats met voorheen kerk	Gemeente	Ja	
Sneek	Kerkhoflaan	Begraafplaats	Gemeente	Ja	Op de begraafplaats zijn 7 Joodse graven aanwezig
Stavoren	Voorstraat 67	Kerkhof	Gemeente	Ja	
Wommels	Freuleane	Begraafplaats	Gemeente	Ja	
Workum	Spoardyk	Begraafplaats nieuw	Gemeente	Ja	
Ypecolsga	Ypecolsga	Begraafplaats met voorheen kerk	Gemeente	Ja	
Bolsward	Samuel van Haringhouckstraat 1A	Joodse begraafplaats	NIK	Nee	Onderdeel gemeentelijke begraafplaats
Bolsward	Groot Kerkhof	Joodse begraafplaats	NIK	Nee	Geen grafmonumenten aanwezig
Hindeloopen	Kerkstraat	Kerkhof	Gemeente	Nee	
Sneek	Burgemeester de Hooppark	Joodse begraafplaats	NIK	Nee	
Workum	Merk 5	Kerkhof	Protestantse Gemeente Workum	Nee	

Bijlage b: Selectiecriteria beschermingswaardige grafmonumenten

Selectie grafmonumenten op grond van criteria Gemeente Súdwest-Fryslân

Met dank aan Leon Bok kunnen wij als gemeente zijn richtlijnen hanteren voor het selecteren van graven met een historische betekenis. Gedeeltelijk heeft Leon zijn informatie uit een bron¹. We hebben hier als gemeente een kleine nuancering van de criteria toegepast om het specifiek te maken voor onze gemeente.

De grafmonumenten worden geselecteerd op basis van criteria. Hierdoor is het verifieerbaar waarom bepaalde grafmonumenten als waardevol worden gewaardeerd. De criteria kunnen in het kort als volgt benoemd worden:

- A. Biografische betekenis van de begravene;
- B. Ouderdom grafmonument;
- C. Materiaalgebruik en hantering;
- D. Vormgeving van het monument;
- E. Bijzondere symboliek;
- F. Passend in karakter van het grafveld
- G. Technische staat.

De criteria worden hieronder nader verklaard en uitgewerkt.

A) Biografische betekenis van de begravene (max. 5 punten)

Om op grond van dit criterium op de lijst te kunnen worden geplaatst dienen, onder meer de volgende richtlijnen:

- De overledene moet minimaal voor 1970 zijn overleden of;
- De overledene moet publicaties van enig belang op zijn naam hebben of er is over hem/haar gepubliceerd, of;
- Het moet gaan om een overledene die bij leven openbare functies bekleedde die van betekenis waren voor de gemeenschap van de gemeente of de regio. Maatgevend is bijvoorbeeld duur van de functie, vernoeming van de persoon in straatnaam of naam van openbaar gebouw, of;
- De persoon moet over een zekere lokale status beschikken, bijvoorbeeld door het uitgeoefende beroep of de bekendheid die de persoon bij leven genoot en die nu nog als zodanig wordt herinnerd.

De termijn dient om een besluit louter op emotionele gronden uit te sluiten. Louter het feit dat iemand een lintje heeft ontvangen, is geen reden om de persoon op de lijst te plaatsen. Voor het maken van keuzes op basis van de bovengenoemde criteria, worden de belangrijke personen in categorieën ingedeeld. De aanduiding van de categorie wordt, indien van toepassing, ook opgenomen in de lijst.

De categorieën voor Súdwest-Fryslân zijn als volgt opgesteld:

- v1 bijzondere gevallen
- v2 notabelen zoals burgemeesters, wethouders, predikanten, bestuurders en politici
- v3 schrijvers, dichters, kunstenaars
- v4 slachtoffers Tweede Wereldoorlog en andere strijdtonelen
- v5 industriëlen, ondernemers, transport (weg en water)

Bij de categorieën v1 en v4 wordt meer gelet op de verhalende omstandigheden, terwijl bij de andere categorieën echt gekeken wordt naar het belang van de overledene zelf. De mate van belang die aan de verdiensten van een persoon gehecht kan worden, wordt met behulp van een cijfer tot uitdrukking gebracht. De cijfers lopen van 1 tot en met 5, waarbij het hoogste cijfer staat voor het meeste belang:

- 1 minst wel enige bekendheid, maar (uiteindelijk) geen invloed op de historie
- 2 matig wel bekend, maar weinig invloed op de historie
- 3 gemiddeld bekend en heeft enige invloed gehad op de historie
- 4 belangrijk heeft de nodige invloed gehad op de historie
- 5 zeer belangrijk heeft veel invloed gehad op de historie

De hierboven weergegeven gradatie gaat ook op voor lokaal, regionaal of landelijk belang. Hoe meer impact een overleden op de historie heeft gehad of nog heeft, hoe groter ook zijn stempel op de lokale, regionale of landelijke geschiedenis.

¹ Voor het samenstellen van de verdere criteria is onder meer gebruik gemaakt van het boekje Begraafplaatsen als cultuurbezit, dat in 2003 is uitgegeven door onder andere de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen en de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg (nu de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

B) Ouderdom grafmonument (max 3 punten)

Zoals al gezegd, niet alle grafmonumenten komen zondermeer in aanmerking om op de lijst te worden geplaatst. Nieuwe of vernieuwde monumenten worden niet op de lijst geplaatst, tenzij deze op een graf van een persoon staat die historische betekenis heeft. Bij een ouderdom vanaf 50 jaar kan een grafmonument als waardevol op dit criteria worden erkend, waarbij de volgende criteria wordt gehanteerd:

- 1 punt periode tussen 1900 en 1970
- 2 punten periode tussen 1800 en 1900
- 3 punten ouder dan 1800 jaar

C) Materiaalgebruik en hantering (max 2 punten)

Bijzondere materialen zijn met name materialen die in het algemeen niet vaak gebruikt zijn voor grafmonumenten, zoals zandsteen, marmer of graniet. Ook metaal (hekwerken of gietijzeren monumenten) en houten grafmonumenten kunnen van belang zijn. De hantering gaat over de wijze waarop bijvoorbeeld het grafmonument technisch bewerkt is. Dus het gebruik van een bijzonder materiaal met een slechte afwerking zal minder snel in aanmerking komen dan een goed verwerkt materiaal. In dit geval geldt dat extra gelet is op afwijkende materialen met de vraag of ze daadwerkelijk bijzonder zijn.

- 1 punt: toepassing bijzonder materiaal/hantering
- 2 punten: toepassing bijzonder materiaal en hantering

D) Vormgeving van het monument (2 punten)

De vormgeving van een individueel grafmonument kan van doorslaggevende betekenis zijn, bijvoorbeeld vanwege het feit dat het typologisch zeldzaam is. Bij de vormgeving wordt ook gelet op de belettering van het grafmonument. Voor dit criterium wordt ook gekeken naar de plaats van het grafmonument binnen het algehele karakter van de begraafplaats.

Indien sprake is van een bijzonder vormgegeven grafmonument dan wordt aan het monument twee punten toegekend.

E) Bijzondere symboliek (2 punten)

Symbolen op grafmonumenten zijn er in veel varianten. Op Nederlandse begraafplaatsen zijn de palmtak of het kruis de meest voorkomende symbolen, beide verwijzend naar het christelijke geloof. Alleen wanneer sprake is van een uitzonderlijke vormgeving zou zo'n symbool opgenomen kunnen worden in de lijst. Persoonlijke symboliek of een samenvoeging van verschillende betekenissen kan een dusdanig symbool opleveren dat er sprake is van een bijzonder symbool. Sommige symbolen hebben een zwaar beladen betekenis. Door deze juist te behouden kan het symbool in de juiste context worden geplaatst. Voor dit criterium wordt gekeken naar de algemene deler, maar ook naar de uitzonderlijke symbolen.

Wanneer een grafmonument voorzien is van een bijzonder symbool dan wordt aan het monument twee punten toegekend.

F) Passend in karakter (2 punten)

Hier wordt feitelijk niet gekeken naar de intrinsieke waarde van het grafmonument, maar naar de collectieve waarde. Dat betekent dat het grafmonument bijvoorbeeld goed aansluit bij het karakter van oudere delen van de begraafplaats. Op de oude grotere begraafplaatsen benoemen we gedeeltes als waardevol. Dit kan een perk zijn of één of meerdere rijen. Stèles met een gave vormgeving, een omranding en grafvulling met bijvoorbeeld steen of grind kunnen in aanmerking komen. Een en ander hangt af van de totale context. Ook grafmonumenten die sterk opvallen in het beeld en ankerpunten vormen in de beleving komen in aanmerking. Zo kunnen bijvoorbeeld grote en hoge grafmonumenten om die reden op de lijst worden geplaatst.

Indien een grafmonument kenmerkend is binnen het karakter van een gedeelte van een begraafplaats dan wordt aan het monument twee punten toegekend.

G) Technische staat – geen punten

Niet van doorslaggevende betekenis maar wel belangrijk is de technische staat van het grafmonument. Wanneer bijvoorbeeld het monument onherstelbaar beschadigd is, kan dat een andere waardering inhouden dan wanneer het monument gaaf is. Dit criterium speelt pas een rol wanneer de technische staat van onderhoud goed is. Dat betekent dat te slechte grafmonumenten niet opgenomen worden. Verder is dit onderdeel van belang bij de uitwerking van het toekomstig beleid.

De aanduidingen die hier gebruikt worden:

- Goed het grafmonument is constructief in orde en vertoont uiterlijk geen gebreken
- Redelijk het grafmonument is constructief in orde maar vertoont gebreken als scheurvorming, sterke vervuiling of slijtage
- Matig het grafmonument vertoont constructieve gebreken zoals afgebroken, verschoven of missende onderdelen.
- Slecht het grafmonument is constructief afgeschreven. Alleen compleet herstel kan het oude voorkomen herstellen.

Waardering van de criteria

Niet elk criterium legt evenveel gewicht in de schaal. Genealogie en monumentale waarde vormen feitelijk de twee hoofdcategorieën voor de beoordeling. In dit onderdeel wordt uitgelegd hoe de criteria gewaardeerd kunnen worden en wat hun gewicht is in de afweging. In eerste instantie krijgen de geselecteerde personen bijvoorbeeld een waardering van 1 t/m 5, waarbij 5 staat voor het meest belangrijk. Dat betekent dat een hoge waarde aan de persoon en diens historie gehecht kan worden. Vervolgens wordt gekeken naar het grafmonument. Elk van de genoemde items (materiaal, vormgeving, symboliek en karakter) krijgt één punt indien ze op dat item scoren. In totaal kan een grafmonument met een bekende persoon op die manier dus maximaal 16 punten scoren.

Beleidsonderdeel 2:

Erfgoedverordening Gemeente Súdwest-Fryslân

De raad van de gemeente Súdwest-Fryslân;
gelezen het voorstel van burgemeester en wethouders van [datum en nummer];
gelet op de artikelen 3.16 en 9.1 van de Erfgoedwet, gelezen in samenhang met de artikelen 12, 15 en 38 van de Monumentenwet 1988 en de artikelen 2.1 en 2.2 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht;
gezien het advies van de [naam commissie];
besluit vast te stellen de volgende verordening: Erfgoedverordening Súdwest-Fryslân 2021.

Paragraaf 1. Algemeen

Artikel 1. Begripsbepalingen

In deze verordening en de daarop berustende voorschriften wordt, tenzij anders is bepaald, verstaan onder:

- a) gemeentelijk monument: monument of archeologisch monument dat is ingeschreven in het gemeentelijk erfgoedregister;
- b) minister: Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap;
- c) omgevingsvergunning: omgevingsvergunning als bedoeld in artikel 2.2, eerste lid, aanhef en onder b, van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht;
- d) stads- en dorpsgezichten: groepen van onroerende zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde en in welke groepen zich één of meer monumenten bevinden.
- e) Gemeentelijke FAMKE (Friese Archeologische Monumentenkaart Extra voor het grondgebied van de gemeente Súdwest-Fryslân: bestaande uit twee kaarten van het gemeentelijke grondgebied, één voor de periode 'steentijd – bronstijd', en één voor de periode 'ijzertijd – middeleeuwen' waarop gebieden met een hoge archeologische waarde en gebieden met een archeologische verwachtingswaarde zijn aangegeven;
- f) gebied met een hoge archeologische waarde: zone die op de gemeentelijke FAMKE staan aangegeven als "streven naar behoud" en "waarderend onderzoek", waar op basis van historische bronnen en archeologisch onderzoek een hoge dichtheid van archeologische waarden bekend is;
- g) gebied met een archeologische verwachtingswaarde: zone die op de gemeentelijke FAMKE staat aangegeven als "karterend onderzoek" en "quickscan", waar op basis van historische bronnen, archeologisch onderzoek en de geologische en bodemkundige opbouw een hoge dichtheid aan archeologische sporen of vondsten wordt verwacht;
- h) lage archeologische verwachting: kleine kans op archeologische vondsten of informatie;
- i) Plan van Aanpak: plan dat weergeeft hoe een archeologische uitvoerder de vragen zoals omschreven in het programma van eisen denkt te gaan beantwoorden;
- j) Programma van Eisen: programma dat door het bevoegd gezag wordt goedgekeurd en waarmee kaders worden gesteld voor het ontwerp en de uitvoering van archeologisch onderzoek;
- k) verstoren: het beroeren, aantasten of vernielen van de bodem, waarbij afbreuk wordt gedaan aan archeologische waarden.

Artikel 2. Gemeentelijk erfgoedregister

1. Burgemeester en wethouders houden een door eenieder te raadplegen gemeentelijk register bij van krachtens deze verordening onherroepelijk aangewezen cultureel erfgoed (gemeentelijk erfgoedregister).
2. Het gemeentelijk erfgoedregister bevat:
 - a. gegevens over de inschrijving en ter identificatie van het aangewezen gemeentelijk cultureel erfgoed;
 - b. gegevens over door het college van de minister ontvangen afschriften van de inschrijving van een rijksmonument in het rijksmonumentenregister als bedoeld in artikel 3.3, vijfde lid, van de Erfgoedwet.

Paragraaf 2. Aanwijzing van beschermde gemeentelijke cultuurgoederen en verzamelingen

Artikel 3. Aanwijzing als beschermd gemeentelijke cultuurgoeder of beschermd gemeentelijke verzameling

1. Burgemeester en wethouders kunnen ambtshalve besluiten een cultuurgoed dat van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis of uitzonderlijke schoonheid is en dat als onvervangbaar en onmisbaar behoort te worden behouden voor het gemeentelijk cultuurbezit en dat in eigendom is van de gemeente of dat aan de zorg van de gemeente is toevertrouwd aan te wijzen als beschermd gemeentelijk cultuurgoed.
2. Burgemeester en wethouders kunnen ambtshalve besluiten een verzameling van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis, die als geheel of door een of meer van de cultuurgoederen die een wezenlijk onderdeel van de verzameling zijn, als onvervangbaar en onmisbaar behoort te worden behouden voor het gemeentelijk cultuurbezit en die in eigendom van de gemeente is of die aan de zorg van de gemeente is toevertrouwd aan te wijzen als beschermde gemeentelijk verzameling.
3. Voor de aanwijzing van een cultuurgoed dat of een verzameling die aan de zorg van de gemeente is toevertrouwd is toestemming van de eigenaar vereist.

4. Over het voornemen van een aanwijzing, bedoeld in het eerste of tweede lid, alsmede over de vervreemding van een beschermd gemeentelijk cultuurofgoed of een beschermde gemeentelijke verzameling of over het afstand doen van de zorg daarvoor vragen burgemeester en wethouders advies aan een commissie als bedoeld in artikel 4.18 van de Erfgoedwet.
5. Dit artikel is niet van toepassing op:
 - a. beschermde cultuurofgoederen en beschermde verzamelingen als bedoeld in artikel 1.1 van de Erfgoedwet, en
 - b. cultureel erfgoed dat is aangewezen op grond van een provinciale erfgoedverordening als bedoeld in artikel 3.17, eerste lid, van de Erfgoedwet.

Artikel 4. Wijziging, intrekking en vervallen van de aanwijzing als beschermd gemeentelijke cultuurofgoed of beschermde gemeentelijke verzameling

1. Burgemeester en wethouders kunnen een besluit tot aanwijzing als bedoeld in artikel 3, eerste of tweede lid, ambtshalve wijzigen of intrekken. Artikel 3, vierde lid, is hierop van overeenkomstige toepassing, tenzij het een aanpassing van ondergeschikte betekenis betreft of het cultuurofgoed of de verzameling waarop de aanwijzing betrekking heeft als zodanig is tenietgegaan.
2. Een aanwijzing vervalt met ingang van de dag waarop het cultuurofgoed of de verzameling waarop de aanwijzing betrekking heeft wordt aangewezen als:
 - a. beschermd cultuurofgoed of beschermde verzameling als bedoeld in artikel 1.1 van de Erfgoedwet, of
 - b. beschermd cultureel erfgoed op grond van een provinciale erfgoedverordening als bedoeld in artikel 3.17, eerste lid, van de Erfgoedwet.
3. Zodra de wijziging, intrekking of het vervallen van een aanwijzing onherroepelijk is geworden wordt dat onverwijld bijgehouden in het gemeentelijk erfgoedregister.

Paragraaf 3. Aanwijzing gemeentelijk monument

Artikel 5. Aanwijzing als gemeentelijk monument

1. Burgemeester en wethouders kunnen besluiten een monument of archeologisch monument dat van bijzonder belang is voor de gemeente vanwege zijn schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde aan te wijzen als gemeentelijk monument.
2. Dit artikel is niet van toepassing op:
 - a. rijksmonumenten, en
 - b. monumenten en archeologische monumenten die zijn aangewezen op grond van een provinciale erfgoedverordening als bedoeld in 3.17, eerste lid, van de Erfgoedwet.

Artikel 6. Voornemen tot aanwijzing

1. Een voornemen om toepassing te geven aan artikel 5 wordt door burgemeester en wethouders schriftelijk bekendgemaakt aan alle zakelijk gerechtigden op de onroerende zaak die vermeld staan in de openbare registers, bedoeld in artikel 8, eerste lid, van de Kadasterwet.
2. Voordat een kerkelijk monument wordt aangewezen, voeren burgemeester en wethouders overleg over het voornemen met de eigenaar.

Artikel 7. Voorbescherming

1. De bescherming van paragraaf 4 is van overeenkomstige toepassing op het monument of archeologisch monument ten aanzien waarvan een voornemen als bedoeld in artikel 6 is bekendgemaakt.
2. De voorbescherming, bedoeld in het eerste lid, vervalt op het moment van inschrijving van de aanwijzing in het gemeentelijk erfgoedregister of op het moment waarop het aanwijzingsbesluit wordt herroepen of door de bestuursrechter wordt vernietigd.

Artikel 8. Advies gemeentelijke adviescommissie

1. Burgemeester en wethouders vragen over het voornemen om toepassing te geven aan artikel 5 advies aan een gemeentelijke adviescommissie waarbinnen enkele leden deskundig zijn op het gebied van de monumentenzorg. Van de adviescommissie maken geen deel uit leden van het gemeentebestuur.
2. De gemeentelijke adviescommissie betreft in ieder geval de leden die deskundig zijn op het gebied van de monumentenzorg bij het advies.
3. De gemeentelijke adviescommissie brengt binnen acht weken na ontvangst van de adviesaanvraag schriftelijk en deugdelijk gemotiveerd advies uit.

Artikel 9. Beslistermijn en inhoud aanwijzingsbesluit

1. Op een aanvraag om aanwijzing dient te worden besloten twaalf weken na ontvangst van het advies van de monumentencommissie, maar in ieder geval binnen zesentwintig weken na ontvangst van de aanvraag.

2. De aanwijzing bevat in ieder geval de plaatselijke aanduiding van het gemeentelijke monument, de datum van aanwijzing, de kadastrale aanduiding en een beschrijving van het gemeentelijke monument.

Artikel 10. Bekendmaking aanwijzingsbesluit aan rechthebbenden en inschrijving

1. De aanwijzing wordt schriftelijk bekendgemaakt aan alle zakelijk gerechtigden op de onroerende zaak die vermeld staan in de openbare registers, bedoeld in artikel 8, eerste lid, van de Kadasterwet.
2. Zodra een aanwijzing onherroepelijk is geworden wordt deze onverwijld opgenomen in het gemeentelijk erfgoedregister.

Artikel 11. Aanwijzing als voorlopig gemeentelijk monument

1. In een spoedeisend geval kunnen burgemeester en wethouders een monument of archeologisch monument aanwijzen als voorlopig gemeentelijk monument. In afwijking van artikel 8 wordt in dat geval aan de gemeentelijke adviescommissie advies gevraagd over de vastgestelde aanwijzing als voorlopig gemeentelijk monument.
2. Een aanwijzing als voorlopig gemeentelijk monument vervalt na uiterlijk 26 weken of zoveel eerder als burgemeester en wethouders een besluit hebben genomen over de aanwijzing, bedoeld in artikel 5.
3. Paragraaf 4 is van overeenkomstige toepassing vanaf het moment dat belanghebbenden schriftelijk in kennis worden gesteld van het besluit van burgemeester en wethouders tot aanwijzing van het monument of archeologisch monument als voorlopig gemeentelijk monument. Artikel 10 is van overeenkomstige toepassing op deze aanwijzing.

Artikel 12. Wijziging gemeentelijk erfgoedregister, vervallen aanwijzing monument

1. Burgemeester en wethouders kunnen ten aanzien van gemeentelijke monumenten en voorlopige gemeentelijke monumenten ambtshalve wijzigingen aanbrengen in het gemeentelijk erfgoedregister.
2. Als de wijziging ziet op het schrappen uit het register is paragraaf 3 van overeenkomstige toepassing, tenzij het monument of het archeologisch monument waarop de aanwijzing betrekking heeft als zodanig is tenietgegaan.
3. Een aanwijzing vervalt met ingang van de dag waarop het monument of het archeologisch monument waarop de aanwijzing betrekking heeft is ingeschreven in het rijksmonumentenregister of een provinciaal erfgoedregister als bedoeld in artikel 3.17, derde lid, van de Erfgoedwet. Het vervallen van de aanwijzing wordt onverwijld bijgehouden in het gemeentelijk erfgoedregister.

§ 4. Bescherming gemeentelijk monument

Artikel 13. Instandhoudingsplicht gemeentelijk monument

Het is verboden een gemeentelijk monument te beschadigen of te vernielen, of daaraan onderhoud te onthouden dat voor de instandhouding daarvan noodzakelijk is.

Artikel 14. Omgevingsvergunning gemeentelijk monument

1. Het is verboden zonder omgevingsvergunning van burgemeester en wethouders een gemeentelijk monument:
 - a. te slopen, te verstoren, te verplaatsen of in enig opzicht te wijzigen, of
 - b. te herstellen, te gebruiken of te laten gebruiken op een wijze waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht.
2. Het eerste lid is niet van toepassing op:
 - a. de uitvoering van normaal onderhoud, voor zover detaillering, profilering, vormgeving, materiaalsoort en kleur van het monument niet wijzigen, en voor zover de aanleg van een tuin, park of andere aanleg, niet wijzigt, of
 - b. inpartijde veranderingen van het monument, voor zover het een onderdeel daarvan betreft dat vanuit het oogpunt van monumentenzorg zonder betekenis is.
3. Burgemeester en wethouders kunnen in het belang van de monumentenzorg nadere regels stellen met betrekking tot de uitvoering van werkzaamheden aan een gemeentelijk monument. Deze regels kunnen mede inhouden een vrijstelling van het verbod, bedoeld in het eerste lid, of een plicht tot het melden van handelingen bedoeld in het tweede lid.
4. De commissie als bedoeld in artikel 8 (monumentencommissie) kan desgevraagd advies uitbrengen bij de verlening van een omgevingsvergunning.
5. Het college kan van de aanvrager aanvullende gegevens verlangen, zoals de rapportage van een bouwhistorisch onderzoek.

Artikel 15. Intrekken van de omgevingsvergunning

De omgevingsvergunning, bedoeld in artikel 14, eerste lid, kan door burgemeester en wethouders worden ingetrokken:

- a. als de verlening berust op onjuiste of onvolledige gegevens en de juiste of volledige gegevens tot een ander besluit zou hebben geleid;
- b. voor zover veranderde omstandigheden of feiten met betrekking tot de activiteit waarvoor de omgevingsvergunning is verleend, zich in overwegende mate tegen voortzetting of ongewijzigde voortzetting van die activiteit verzetten;
- c. als blijkt dat de voorschriften die zijn verbonden aan de vergunning niet worden nagekomen.

Artikel 16. Weigeringsgronden

1. De vergunning kan slechts worden verleend als het belang van de monumentenzorg zich daartegen niet verzet.

2. Een omgevingsvergunning voor een kerkelijk monument wordt niet verleend zonder overeenstemming met de eigenaar.

Paragraaf 5. Rijksmonumenten

Artikel 17. Advies omgevingsvergunning rijksmonument

Burgemeester en wethouders zenden onverwijld een afschrift van de ontvankelijke aanvraag om omgevingsvergunning voor een rijksmonument als bedoeld in artikel 2.1, eerste lid, aanhef en onder f, van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht voor advies aan de adviescommissie, bedoeld in artikel 8, eerste lid. Artikel 8, tweede en derde lid, zijn van overeenkomstige toepassing.

Paragraaf 6. Gemeentelijke stads- en dorpsgezichten

Artikel 18. Aanwijzing als beschermd gemeentelijk stads- en dorpsgezicht

1. De gemeenteraad kan, op voorstel van burgemeester en wethouders, stads- en dorpsgezichten aanwijzen als beschermd gemeentelijk stads- of dorpsgezicht.
2. Burgemeester en wethouders zenden het voorstel voor advies aan de adviescommissie, bedoeld in artikel 8, eerste lid. Artikel 8, tweede en derde lid, zijn van overeenkomstige toepassing.
3. De gemeenteraad beslist binnen 26 weken na verzending van het voorstel, bedoeld in het tweede lid.
4. Een aangewezen gemeentelijk stads- of dorpsgezicht wordt onverwijld opgenomen in het gemeentelijk erfgoedregister.
5. De gemeenteraad stelt ter bescherming van een op grond van het eerste lid aangewezen beschermd stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan vast als bedoeld in de Wet ruimtelijke ordening. Bij het besluit tot aanwijzing van een beschermd stads- en dorpsgezicht kan hiertoe een termijn worden gesteld.
6. Bij het besluit tot aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht wordt bepaald of en in hoeverre geldende bestemmingsplannen als beschermend plan in de zin van het vorige lid kunnen worden aangemerkt, dan wel of een beheersverordening als bedoeld in de Wet ruimtelijke ordening kan worden vastgesteld.
7. Als een bestemmingsplan als bedoeld in het vijfde of zesde lid, opnieuw moet worden vastgesteld ingevolge artikel 3.1, tweede lid, van de Wet ruimtelijke ordening, kan de gemeenteraad in afwijking van artikel 3.1, eerste lid, van die wet, voor het desbetreffende gebied een beheersverordening als bedoeld in die wet vaststellen.
8. Dit artikel is niet van toepassing op beschermde stads- en dorpsgezichten die zijn aangewezen op grond van artikel 35, eerste lid, van de Monumentenwet 1988 of een provinciale verordening als bedoeld in artikel 2.2, eerste lid, aanhef en onder c, van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht.

Artikel 19. Wijziging, intrekking en vervallen van de aanwijzing als beschermd gemeentelijke stads- en dorpsgezicht

1. De gemeenteraad kan, op voorstel van burgemeester en wethouders, een besluit tot aanwijzing als bedoeld in artikel 18, eerste lid, wijzigen of intrekken. Artikel 18, tweede en derde lid, is hierop van overeenkomstige toepassing, tenzij het een aanpassing van ondergeschikte betekenis betreft of het stads- en dorpsgezicht waarop aanwijzing betrekking heeft als zodanig is tenietgegaan.
2. Een aanwijzing vervalt met ingang van de dag waarop het stads- en dorpsgezicht waarop de aanwijzing betrekking heeft wordt aangewezen als:
 - a. beschermd stads- en dorpsgezicht als bedoeld in artikel 35, eerste lid, van de Monumentenwet 1988, of
 - b. beschermd stads- en dorpsgezicht op grond van een provinciale erfgoedverordening als bedoeld in artikel 2.2, eerste lid, aanhef en onder c, van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht.
3. Zodra de wijziging, intrekking of het vervallen van een aanwijzing onherroepelijk is geworden, wordt dat onverwijld bijgehouden in het gemeentelijk erfgoedregister.

Artikel 20. Verbodsbepaling en aanvraag vergunning

1. Het is in een beschermd gemeentelijk stads- of dorpsgezicht verboden om zonder omgevingsvergunning als bedoeld in artikel 2.2, eerste lid, aanhef en onder c, van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht, een bouwwerk te slopen.
2. De omgevingsvergunning kan in ieder geval worden geweigerd als naar het oordeel van burgemeester en wethouders niet aannemelijk is dat op de plaats van het te slopen bouwwerk een ander bouwwerk kan of zal worden gebouwd.
3. De artikelen 15 en 16 zijn van overeenkomstige toepassing.
4. Het eerste lid is niet van toepassing op het slopen ingevolge een verplichting als bedoeld in de artikelen 13, 13a of 13b van de Woningwet.

Paragraaf 8. Instandhouding van archeologische terreinen

Artikel 21. Gemeentelijke FAMKE

1. Het college stelt (opnieuw) de gemeentelijke FAMKE vast, die dient als basis voor:
 - a. De verordening.
 - b. Vast te stellen bestemmingsplannen
 - c. Aanwijzing van gemeentelijke monumenten als bedoeld in artikel 1, onder a.
2. Resultaten van archeologische onderzoeken uitgevoerd door daarvoor gecertificeerde bedrijven, die nog niet zijn verwerkt in de gemeentelijke FAMKE, worden meegenomen bij de aspecten zoals bedoeld onder lid 1 onder a, b en c.

Artikel 22. Instandhouding archeologische terreinen

1. a. Het is verboden om in een gemeentelijk archeologisch monument, bedoeld in artikel 1, onder a of een gebied met een hoge archeologische waarde, bedoeld in artikel 1, onder f of een gebied met een archeologische verwachtingswaarde, bedoeld in artikel 1, onder g, de bodem dieper dan 40 cm onder het maaiveld te verstoren.
- b. Van de verstoringsdiepte genoemd onder a mag naar boven of naar beneden afgeweken worden bij een gemeentelijk archeologisch monument bedoeld in artikel 1, onder a, sub 2 of een gebied met een hoge archeologische waarde, bedoeld in artikel 1. Dit op voorwaarde dat dit bij een afwijking naar boven aantoonbaar noodzakelijk wordt geacht voor het behoud van de archeologische waarden en dat bij een afwijking naar beneden dit aantoonbaar het behoud van de archeologische waarden niet zal schaden.
2. Het verbod in lid 1 is niet van toepassing indien:
 - a. het de aanleg van systematische drainage betreft, mits sleufloos uitgevoerd;
 - b. het een verstoring betreft van een gemeentelijk archeologisch monument of een gebied met hoge archeologische waarde of een gebied met archeologische verwachtingswaarde als aangegeven op de gemeentelijke FAMKE en de ingreep kleiner is dan de oppervlakte die in de desbetreffende advieszone van de gemeentelijke FAMKE wordt aangegeven;
 - c. in het geldend bestemmingsplan regels zijn opgenomen omtrent archeologische monumentenzorg en archeologische waarden.
 - d. sprake is van een activiteit als bedoeld in artikel 2.12, eerste en tweede lid, van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht en hierin voorschriften zijn opgenomen omtrent archeologische monumentenzorg;
 - e. het college nadere regels stelt met betrekking tot de uitvoering van werkzaamheden die leiden tot een verstoring van een gemeentelijk archeologisch monument, een gebied met hoge archeologische waarde, of een gebied met een archeologische verwachtingswaarde als aangegeven op de gemeentelijke FAMKE;
 - f. een rapport is overgelegd waarin de archeologische waarde van het te verstoren terrein naar het oordeel van het bevoegd gezag in voldoende mate is vastgesteld en waaruit blijkt dat:
 - het behoud van de archeologische waarden in voldoende mate kan worden geborgd of
 - de archeologische waarden door de verstoring niet onevenredig worden geschaad of
 - in het geheel geen archeologische waarden aanwezig zijn;
 - g. sprake is van een uitbreiding van een bouwvlak in een gebied met enkel een archeologische verwachtingswaarde, aangrenzend aan een gebied met hoge archeologische waarde teneinde om het behoud van de bekende archeologische vindplaats te stimuleren
 - h. het hier een sloopvergunning betreft, hieraan kunnen geen archeologische voorschriften worden gekoppeld. Behalve dan als het om sloopvergunningen handelt die betrekking hebben op bouwwerken in beschermende stads- of dorpsgezichten (zoals bedoeld in artikel 5.2, derde lid, van het Besluit omgevingsrecht in samenhang met artikel 2.1, eerste lid, onder h, van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht).

Artikel 23. Archeologisch onderzoek

1. Indien binnen het grondgebied van de gemeente Súdwest-Fryslân onderzoek wordt uitgevoerd in het kader van het doen van handelingen als bedoeld in Artikel 5.1, eerste lid Erfgoedwet, dient, onverminderd de overige bepalingen van deze wet:
 - o a. het college een programma van eisen goed te keuren daar waar van toepassing volgens de vigerende Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) als bedoeld in artikel 1 onder j, waarbij nadere regels worden gesteld ten aanzien van het onderzoek
 - o b. de verstoorder, voorafgaande aan het onderzoek, een plan van aanpak daar waar van toepassing volgens de vigerende kwaliteitsnorm (KNA) als bedoeld in artikel 1 onder i van deze verordening, ter goedkeuring aan het bevoegd gezag te overleggen.
2. Indien in het kader van de omgevingsvergunningaanvraag een rapport wordt overlegd waarvoor archeologisch onderzoek moet worden uitgevoerd, dan dient dit onderzoek te voldoen aan: de vigerende kwaliteitsnorm (KNA), de eisen vanuit de FAMKE en aan de Richtlijnen voor archeologisch onderzoek (nadere eisen aan derden binnen de

gemeente Súdwest-Fryslân) van de gemeente. Tijdens het onderzoek dienen aanwijzingen van het college in acht te worden genomen.

3. Om te kunnen beoordelen of het plan van aanpak aan het programma van eisen en eventuele nadere regels voldoet, vraagt het bevoegd gezag advies aan de gemeentelijk archeoloog.

Artikel 24. Vergunningverlening archeologische terreinen

1. Het college beslist binnen acht weken na ontvangst van de aanvraag om vergunning als bedoeld in artikel 24.
2. Het college kan de in het vorige lid genoemde termijn eenmaal met ten hoogste zes weken verlengen, mits zij de aanvrager daarvan in kennis stelt binnen de in het vorige lid genoemde termijn.
3. Indien het college niet voldoet aan het eerste of tweede lid, wordt de vergunning geacht van rechtswege te zijn verleend.

Artikel 25. Intrekken van de vergunning archeologisch gebied

Het college kan een vergunning als bedoeld in artikel 24 intrekken indien:

- a) de vergunninghouder daar om heeft verzocht;
- b) blijkt dat de vergunning ten gevolge van een onjuiste of onvolledige opgave is verleend;
- c) blijkt dat de voorschriften die zijn verbonden aan de vergunning niet worden nageleefd;
- d) de omstandigheden aan de kant van de vergunninghouder zich zodanig hebben gewijzigd, dat het belang van het monument zwaarder dient te wegen;

Artikel 26. Weigeringsgrond van de vergunning archeologisch terrein

De vergunning kan slechts worden verleend als het belang van de monumentenzorg zich daartegen niet verzet.

Paragraaf 9. Overige bepalingen

Artikel 27. Strafbepaling

Degene die handelt in strijd met artikel 13 of het bepaalde krachtens artikel 14, derde lid, van deze verordening wordt gestraft met een geldboete van de tweede categorie of een hechtenis van ten hoogste drie maanden.

Artikel 28. Toezichthouders

1. Met het toezicht op de naleving van het bepaalde bij of krachtens deze verordening zijn belast de aangewezen toezichthouders en de gemeentelijk archeoloog.
2. Burgemeester en wethouders kunnen daarnaast andere personen met dit toezicht belasten.

Artikel 29. Tegemoetkoming in schade

Indien en voor zover blijkt dat een belanghebbende schade lijdt of zal lijden, die redelijkerwijze niet of niet geheel te zijnen laste behoort te blijven, kent het bevoegd gezag hem op zijn aanvraag een naar billijkheid te bepalen tegemoetkoming toe, indien de schade in relatie staat tot:

- a. de weigering van het bevoegd gezag een vergunning als bedoeld in artikel 14 te verlenen
- b. de voorschriften door het bevoegd gezag verbonden aan een vergunning als bedoeld in artikel 14.

Paragraaf 10. Slotbepalingen

Artikel 30. Intrekken oude verordening

De Erfgoedverordening gemeente Súdwest-Fryslân wordt ingetrokken.

Artikel 31. Overgangsrecht

1. Een krachtens de Erfgoedverordening gemeente Súdwest-Fryslân aangewezen en geregistreerd gemeentelijke monument, worden geacht aangewezen en geregistreerd te zijn overeenkomstig de bepalingen van deze verordening.
2. Aanvragen om vergunningen die zijn ingediend voorafgaand aan de inwerkingtreding van deze verordening worden afgehandeld met inachtneming van de Erfgoedverordening gemeente Súdwest-Fryslân.

Artikel 32. Inwerkingtreding en citeertitel

1. Deze verordening treedt in werking op [datum].
2. Deze verordening wordt aangehaald als: Erfgoedverordening Súdwest-Fryslân 2021.

Aldus vastgesteld in de vergadering van de raad van de gemeente Súdwest-Fryslân, [datum],

De voorzitter,
De griffier,

Toelichting

Algemeen deel

Inleiding

Het gemeentelijk erfgoedbeleid verandert. Vooral de bundelingen van wetgeving in één Erfgoedwet en de verwachte invoering van de Omgevingswet stimuleren zowel een meer integraal gemeentelijk erfgoedbeleid als de erkenning dat erfgoed een integraal onderdeel is van (de kwaliteit van) de fysieke leefomgeving. Door de invoering van deze twee wetten is het bereik van de gemeentelijke Erfgoedverordening in vergelijking met de voorgaande verordening zowel breder – het betreft nu monumenten én cultuurgoederen – als smaller: belangrijke fysieke onderwerpen zoals de aanwijzing of bescherming van stads- en dorpsgezichten of archeologische waarden en verwachtingen worden steeds minder geregeld via een verordening en meer via het bestemmingsplan en straks, onder de Omgevingswet, het omgevingsplan. Per saldo leidt een en ander tot een vereenvoudigde Erfgoedverordening.

De Erfgoedverordening wordt vernieuwd vanwege de invoering van de nieuwe Erfgoedwet, per 1 juli 2016. De Erfgoedwet vervangt en integreert verschillende wettelijke regelingen op het gebied van het cultureel erfgoed. Naast de Erfgoedwet wordt besluitvorming over cultureel erfgoed in de fysieke leefomgeving op termijn geregeld via de Omgevingswet. De Erfgoedwet anticipeert op de invoering van de Omgevingswet door overgangsrecht als gevolg waarvan delen van de Monumentenwet 1988 van kracht blijven, tot de inwerkingtreding van de Omgevingswet. Daarom is deze verordening zowel gebaseerd op de Erfgoedwet als op de Monumentenwet 1988.

In de Omgevingswet zal materieel gezien het bestaande stelsel van monumenten- en sloopvergunningen nagenoeg één-op-één worden overgenomen. Wel vindt op een aantal wetstechnische, procedurele en inhoudelijke punten stroomlijning plaats, die samenhangt met de samenvoeging met andere stelsels en de achterliggende vereenvoudigingsgedachte. Ook bepalingen over taken en bevoegdheden van de gemeentelijke monumentencommissies, de aanwijzing van beschermde stads- en dorpsgezichten en in dat kader het opstellen van beschermende bestemmingsplannen (straks omgevingsplannen) en de bepalingen over de archeologische monumentenzorg in bestemmingsplannen en omgevingsvergunningen zullen overgaan naar de Omgevingswet.

Reikwijdte

De Erfgoedwet integreert de Regeling materieel beheer museale voorwerpen 2013, de Wet verzelfstandiging museale diensten, de Monumentenwet 1988 (Mw 1988), de Wet tot behoud van cultuurbezit (Wbc), de Uitvoeringswet UNESCO-verdrag 1970 inzake onrechtmatige invoer, uitvoer of eigendomsoverdracht van cultuurgoederen en de Wet tot teruggave cultuurgoederen afkomstig uit bezet gebied. In aansluiting op de Erfgoedwet is gekozen voor een brede Erfgoedverordening die conform het begrip 'cultureel erfgoed' ziet op zowel onroerend cultureel erfgoed (monumenten) als roerend cultureel erfgoed (cultuurgoederen).

Er is voor gekozen om de instandhoudingsvergunning van gebieden met een archeologische (verwachtings)waarde op grond van artikel 2.2, tweede lid, Wabo aan te haken bij de omgevingsvergunning (facultatieve integratie). Zolang gemeentelijke bestemmingsplannen nog niet 'Malta-proof' zijn, kan op deze wijze in de omgevingsvergunning bescherming aan archeologische (verwachtings)waarden worden geboden bij de realisatie van een fysiek project die gepaard gaan met bodemverstorende werkzaamheden. De verordening voorziet dus in een overgangssituatie door het college de bevoegdheid te geven tot het stellen van nadere regels voor bodemverstorende activiteiten in een archeologisch monument of een gebied met een (hoge) archeologische (verwachtings)waarde. De door de gemeente als archeologische beleidsadvieskaart vastgestelde gemeentelijke Friese Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE) - dit is een uitsnede van de provinciale FAMKE voor het gemeentelijk grondgebied - dient daarbij als basis.

Wettelijke grondslag

De grondslag voor deze verordening bestaat uit artikel 3.16 van de Erfgoedwet en, op de voet van het overgangsrecht van artikel 9.1 van de Erfgoedwet, de artikelen 12, 15 en 38 van de Monumentenwet 1988. Deze laatste wetgeving blijft op grond van het overgangsrecht van de Erfgoedwet van kracht tot de invoering van de Omgevingswet. Daarnaast zijn ook de artikelen 2.1 en 2.2 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (hierna: Wabo) van belang in verband met de bescherming van monumenten door middel van omgevingsvergunningen.

Enkel die bepalingen die nadere toelichting behoeven worden hieronder behandeld.

Artikel 1. Begripsbepalingen

De wettelijke definities uit artikel 1.1 van de Erfgoedwet gelden onverkort voor de begrippen die gebruikt worden in deze verordening, nu deze verordening berust op artikel 3.16 van de Erfgoedwet en derhalve in samenhang met de Erfgoedwet moet worden gelezen. Artikel 1 van deze verordening bevat daarom de begrippen “gemeentelijk monument”, “minister”, “omgevingsvergunning” en “stads- en dorpsgezichten” waarvan de definitie moet worden omschreven of die kortheidshalve zijn gegeven en die niet reeds (in deze vorm) in artikel 1.1 van de Erfgoedwet zijn gegeven.

De voor deze verordening relevante begrippen uit de Erfgoedwet zijn:

- *archeologisch monument*: terrein dat deel uitmaakt van cultureel erfgoed vanwege de daar aanwezige overblijfselen, voorwerpen of andere sporen van menselijke aanwezigheid in het verleden, met inbegrip van die overblijfselen, voorwerpen en sporen;
- *archeologische vondst*: overblijfsel, voorwerp of ander spoor van menselijke aanwezigheid in het verleden afkomstig van een archeologisch monument;
- *beschermde cultuuroed*: cultuuroed dat:
 - a. als zodanig is aangewezen op grond van artikel 3.7, eerste lid[, van de Erfgoedwet];
 - b. voorkomt in een opsomming als bedoeld in artikel 3.7, derde lid[, van de Erfgoedwet]; of
 - c. in geval van de aanwijzing van een beschermde verzameling op grond van artikel 3.8, eerste lid, [van de Erfgoedwet] zolang nog geen opsomming voor die verzameling is vastgesteld, redelijkerwijs onder de algemene omschrijving van die beschermde verzameling valt;
- *beschermde verzameling*: verzameling die is aangewezen op grond van artikel 3.7, tweede lid[, van de Erfgoedwet];
- *cultureel erfgoed*: uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden;
- *cultuuroed*: roerende zaak die deel uitmaakt van cultureel erfgoed;
- *kerkelijk monument*: monument dat eigendom is van een kerkgenootschap, een zelfstandig onderdeel daarvan, een lichaam waarin kerkgenootschappen zijn verenigd, of van een ander genootschap op geestelijke grondslag en dat uitsluitend of voor een overwegend deel wordt gebruikt voor het gezamenlijk belijden van de godsdienst of levensovertuiging;
- *monument*: onroerende zaak die deel uitmaakt van cultureel erfgoed;
- *normaal onderhoud*: noodzakelijke reguliere werkzaamheden die gericht zijn op het behoud van monumentale waarde;
- *rijksmonument*: monument of archeologisch monument dat is ingeschreven in het rijksmonumentenregister;
- *rijksmonumentenregister*: register als bedoeld in artikel 3.3[, van de Erfgoedwet];
- *verzameling*: cultuuroederen die uit cultuurhistorisch of wetenschappelijk oogpunt bij elkaar horen.
- *FAMKE*: De gemeentelijke FAMKE (archeologische beleidsadvieskaart) kan een praktische oplossing bieden in het geval dat nog geen Malta-proof bestemmingsplan is vastgesteld. In dat geval kunnen gebieden op een dergelijke beleidsadvieskaart worden opgenomen, indien blijkt dat daar op grond van gemeentelijk historisch onderzoek mogelijk archeologische sporen in de bodem kunnen worden aangetroffen.

Artikel 2. Gemeentelijk erfgoedregister

Het gemeentelijk erfgoedregister heeft betrekking op al het (beschermde) gemeentelijk aangewezen cultureel erfgoed als dat krachtens deze verordening is gebeurd. Het gaat om door het gemeentebestuur zelf aangewezen monumenten, stads- of dorpsgezichten of cultuuroederen. Daarnaast is in het tweede lid geregeld dat ook informatie over rijksmonumenten die in de gemeente zijn gelegen in het gemeentelijk erfgoedregister worden opgenomen. Op grond van de Erfgoedwet ontvangen burgemeester en wethouders deze informatie in afschrift van de minister bij de inschrijving in het rijksmonumentenregister. Dit artikel geeft uitvoering aan de verplichting van artikel 3.16, derde lid, van de Erfgoedwet en is daarmee van toepassing op al het cultureel erfgoed, ongeacht of het om onroerende of roerende zaken gaat, dat is aangewezen op grond van deze verordening.

Het woord “onherroepelijk” betekent hier dat tegen de aanwijzing geen beroep (of bezwaar) is ingesteld of dat het is afgewezen.

Artikel 3. Aanwijzing als beschermde gemeentelijke cultuuroeder of beschermde gemeentelijke verzameling

Dit artikel maakt het mogelijk dat topstukken van het gemeentelijk cultuurbezit worden aangewezen als beschermde gemeentelijke cultuuroederen of beschermde gemeentelijke verzamelingen, voor zover deze niet al voor het Nederlandse cultuurbezit als beschermde cultuuroederen zijn aangewezen door de minister op grond van artikel 3.7 van de Erfgoedwet of door gedeputeerde staten op grond van de provinciale erfgoedverordening krachtens artikel 3.17 van de Erfgoedwet. De formele gevolgen van een aanwijzing van een cultuuroed of verzameling als beschermde gemeentelijk cultuuroed of

beschermde gemeentelijke verzameling zijn beperkt: ingevolge artikel 2 van deze verordening zullen ze ingeschreven dienen te worden in het gemeentelijk erfgoedregister en er geldt op grond van het derde lid, in aanvulling op artikel 4.18 van de Erfgoedwet, een adviesverplichting bij een eventuele vervreemding daarvan door de gemeente of wanneer de gemeente afstand wil doen van het eigendom of de zorg voor het cultuurgoed dat of de verzameling die aan haar was toevertrouwd. De aanwijzing heeft daarnaast vooral een symbolische betekenis en geeft uitdrukking aan het belang dat de gemeente stelt in het betreffende cultuurgoed of de betreffende verzameling.

De aanwijzing van beschermde gemeentelijke cultuurgoederen en verzamelingen kan uitsluitend betrekking hebben op cultuurgoederen en verzamelingen die in eigendom zijn van de gemeenten of cultuurgoederen en verzamelingen waarvan de zorg aan de gemeente is toevertrouwd. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn bij cultuurgoederen die door de gemeente in bruikleen zijn verkregen uit collecties van derden. Voor aanwijzing van dergelijke cultuurgoederen is overeenstemming met de eigenaar een vereiste. Burgemeester en wethouders moeten voorts in het geval van een schenking, erfstelling, legaat of aankoop eventuele beperkende of andere juridische voorwaarden in acht nemen.

Er kan op grond van deze verordening geen sprake zijn van de aanwijzing van cultuurgoederen van derden als beschermde gemeentelijke cultuurgoederen of verzamelingen, zonder toestemming van de eigenaar. Er bestaat onvoldoende wettelijke grondslag om bij verordening een juridisch beschermingsregime eenzijdig aan een andere eigenaar op te leggen, zoals dat geldt voor de op rijksniveau beschermde cultuurgoederen (zie Hoofdstuk 4 van de Erfgoedwet). Van een eventuele aanwijzing zou daardoor geen enkele beschermde werking uitgaan. Daarom is ervan afgezien een aanwijzingsbevoegdheid voor burgemeester en wethouders te creëren.

Artikel 4. Wijziging, intrekking en vervallen van de aanwijzing als beschermd gemeentelijke cultuurgoed of beschermde gemeentelijke verzameling

Dit artikel bepaalt o.a. dat bij wijziging (van niet-ondergeschikte aard) van een aanwijzing en bij intrekking van de status als beschermd gemeentelijke cultuurgoed of beschermde gemeentelijke verzameling dezelfde adviesprocedure geldt als bij onder meer de aanwijzing daarvan; over het voornemen daartoe vragen burgemeester en wethouders advies aan een commissie als bedoeld in artikel 4.18 van de Erfgoedwet. Bij een wijziging van ondergeschikte betekenis kan o.a. gedacht worden aan de plaatsaanduiding i.v.m. verhuizing van een cultuurgoed naar een andere locatie ter plekke of omdat het in tijdelijke bruikleen wordt gegeven aan een museum. Voorts is hier bepaald dat een aanwijzing vervalt zodra het cultuurgoed of de verzameling waarop de aanwijzing betrekking door de minister op een provincie wordt aangewezen als beschermd cultuurgoed of beschermde verzameling.

Artikel 5. Aanwijzing als gemeentelijk monument

Dit artikel regelt de toekenning van de status van gemeentelijk monument aan een monument of archeologisch monument (een tuin en een park vallen binnen het begrip 'monument', natuurlandschap niet). De aanwijzing vergt een belangenafweging tussen het met de aanwijzing te dienen belang en de overige bij de aanwijzing betrokken belangen, waaronder planologische en/of economische belangen of het gebruik van het monument of archeologisch monument. Deze formulering is ontleend aan artikelen 3.1, eerste lid, en 3.16, tweede lid, van de Erfgoedwet.

Burgemeester en wethouders hebben beleidsvrijheid bij de aanwijzing van een monument of archeologisch monument als beschermd gemeentelijk monument; er geldt bovendien niet zoiets als de voorheen gehanteerde vijftigjarengrens voor monumenten. Bij de afweging van belangen die daarbij een rol spelen moeten ook de belangen van het gebruik ten opzichte van de te beschermen monumentale waarde uitdrukkelijk en gemotiveerd naar voren komen. Bij de voorbereiding van een aanwijzing moeten deze belangen derhalve in concreto worden onderzocht. Artikel 2 van de oude verordening (vergelijkbaar met het oude artikel 2, eerste lid, van de Monumentenwet 1988) over het gebruik van het monument, keert echter niet terug in deze verordening. Voor de aanwijzing als gemeentelijk monument voegt de bepaling over het gebruik van het (archeologisch) monument geen belang toe dat niet al op grond van artikel 3:4, eerste lid, van de Algemene wet bestuursrecht (hierna: Awb) dient te worden meegewogen. Volgens vaste jurisprudentie van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State gaat het bij een besluit over de aanwijzing als beschermd monument om de afweging van het algemeen belang dat is gemoeid met de bescherming van het cultureel erfgoed tegen de belangen die de eigenaar heeft bij al dan niet aanwijzing. Het gebruik van het monument wordt beschouwd als een aspect van de belangen van de eigenaar en behoeft daarom niet afzonderlijk te worden benoemd.

Artikel 6. Voornemen tot aanwijzing

Eerste lid

Ieder monument is gegeven de begripsbepaling van artikel 1.1 van de Erfgoedwet per definitie een onroerende zaak (het gebouw). Ieder archeologisch monument omvat ten minste één onroerende zaak (het terrein, dat vanwege en samen met de daar aanwezige overblijfselen, voorwerpen of andere sporen van menselijke aanwezigheid in het verleden, met inbegrip van die overblijfselen, voorwerpen en sporen, gegeven de begripsbepaling van artikel 1.1 van de Erfgoedwet wordt aangemerkt als archeologisch monument). Voor alle zakelijk gerechtigden op de betreffende onroerende zaken is ontvangst van het voornemen van een aanwijzing door burgemeester en wethouders van belang, niet alleen voor de eigenaar. Zie ook artikel 1, onder a, onderdeel 1, jo. artikel 1, onder b, onderdeel 5, van de Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen onroerende zaken. Onder zakelijk gerechtigden vallen ook hypothecaire schuldeisers ten aanzien van de onroerende zaak.

Tweede lid

De aanwijzing van kerkelijke monumenten vereist voorafgaand overleg met de eigenaar. Het gaat dan per definitie om een monument dat eigendom is van een kerkgenootschap, een zelfstandig onderdeel daarvan, een lichaam waarin kerkgenootschappen zijn verenigd, of van een ander genootschap op geestelijke grondslag en dat uitsluitend of voor een overwegend deel wordt gebruikt voor het gezamenlijk belijden van de godsdienst of levensovertuiging (artikel 1.1 van de Erfgoedwet). Dit lid stemt overeen met de vergelijkbare eis in artikel 3.1 van de Erfgoedwet en artikel 3.2a van de Wabo en doet recht aan de bijzondere positie van het kerkelijk monument als plaats voor het gezamenlijk belijden van godsdienst of levensovertuiging. Dit geldt naast de algemene regel van artikel 4:8 van de Awb op grond waarvan belanghebbenden zoals eigenaren moeten worden gehoord.

Artikel 7. Voorbescherming

Het is wenselijk ook ten aanzien van gemeentelijk monumenten in voorbescherming te voorzien. Dat gebeurt met dit artikel. De voorbescherming start zodra burgemeester en wethouders het voornemen tot aanwijzing hebben bekendgemaakt aan de zakelijk gerechtigden. Het is vergelijkbaar met de voorbescherming voor rijksmonumenten die voortvloeit uit artikel 5 van de Monumentenwet 1988 (dat, zoals dat luidde voor inwerkingtreding van Erfgoedwet, tot inwerkingtreding van de Omgevingswet blijft gelden voor rijksmonumenten).

Artikel 8. Advies gemeentelijke adviescommissie

Artikel 15 van de Monumentenwet 1988 blijft van kracht tot de invoering van de Omgevingswet. Op grond van dat artikel dient ten minste in de onderhavige verordening te zijn geregeld de inschakeling van “een commissie op het gebied van de monumentenzorg die in elk geval tot taak heeft te adviseren over aanvragen om een omgevingsvergunning voor een activiteit als bedoeld in artikel 2.1, eerste lid, onder f, van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht.” Hieraan wordt in dit artikel uitvoering gegeven. Binnen de commissie zijn enkele leden deskundig op het gebied van de monumentenzorg. Hiertoe behoort ook de archeologische monumentenzorg.

De Monumentenwet 1988 laat de ruimte om voor de adviestaak voor monumenten de inschakeling te regelen van een commissie waaraan in de praktijk meer taken in de fysieke leefomgeving zijn toegedicht. In de praktijk wordt de monumentencommissie bijvoorbeeld wel gecombineerd met een commissie voor ruimtelijke kwaliteit. Artikel 8 maakt daarvan gebruik om mogelijk te maken dat vooruitlopend op de Omgevingswet gewerkt kan worden met een bredere gemeentelijke adviescommissie omgevingskwaliteit. Nu een voorwaarde van de Omgevingswet zal zijn dat geen leden van het gemeentebestuur deel uitmaken van deze commissie (onder de Monumentenwet 1988 geldt dat voor leden van burgemeester en wethouders), is deze voorwaarde daartoe overgenomen in deze verordening.

Onder de Omgevingswet (artikel 17.9 van het wetsvoorstel zoals dat op 22 maart 2016 is aangenomen door de Eerste Kamer) zal een adviescommissie ingesteld moeten worden die tot taak heeft te adviseren over de aanvragen om een omgevingsvergunning voor een rijksmonumentenactiviteit, voor zover het andere dan archeologische monumenten betreft. Ook daarbinnen dienen enkele leden deskundig te zijn op het gebied van de monumentenzorg. Het gaat (onder de Omgevingswet) om een adviescommissie met een bredere taak voor de omgevingskwaliteit, waarin de erkenning ligt van het belang van aspecten als cultureel erfgoed, architectonische kwaliteit van bouwwerken, stedenbouwkundige kwaliteit en kwaliteit van natuur en landschap.

Het gaat daarbij (onder de Omgevingswet) zowel om de menselijke beleving van de fysieke leefomgeving als om de intrinsieke waarden die de maatschappij toekent aan de identiteit van gebieden en aan dier- en plantensoorten. De Omgevingswet maakt uitdrukkelijk een bredere taakstelling van deze commissie mogelijk.

Artikel 9. Beslistermijn en inhoud aanwijzingsbesluit

Wat betreft de termijn is aangesloten bij de termijn die gehanteerd wordt in de Erfgoedwet (artikel 3.2, derde lid).

Artikel 10. Bekendmaking aanwijzingsbesluit aan rechthebbenden en inschrijving

Eerste lid

Dit artikel geldt naast de algemene verplichting tot bekendmaking van besluiten op basis van de Awb. Ontvangst van de aanwijzing door burgemeester en wethouders is voor alle zakelijk gerechtigden van belang, niet alleen voor de eigenaar. Zie ook artikel 1, onder a, onderdeel 1, jo. artikel 1, onder b, onderdeel 5, van de Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen onroerende zaken. Op een aanwijzingsbesluit is deze wet ook van toepassing. Onder zakelijk gerechtigden vallen ook hypothecaire schuldeisers.

Tweede lid

De registratie van de aanwijzing in het gemeentelijk erfgoedregister is een louter administratieve verrichting en niet een besluit. Overigens zal van de aanwijzing ook inschrijving in het gemeentelijke beperkingenregister en in het kadaster plaatsvinden op grond van artikel 1, onder c en e, van de Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen onroerende zaken.

Artikel 11. Aanwijzing als voorlopig gemeentelijk monument

Dit artikel biedt burgemeester en wethouders de mogelijkheid om in spoedeisende gevallen een monument of archeologisch monument als gemeentelijk monument aan te wijzen. In dat geval wordt de adviescommissie zoals bedoeld in artikel 8 pas ingeschakeld na de voorlopige aanwijzing. De bescherming van paragraaf 4 geldt echter vanaf het moment dat belanghebbenden schriftelijk in kennis zijn gesteld van de voorlopige aanwijzing. Een bezwaarschrift heeft dus geen opschortende werking en daarmee kan de voorlopige aanwijzing dus niet eenvoudig omzeild worden. Als de aanwijzing definitief wordt door de opname in het erfgoedregister loopt deze bescherming door. Als er uiteindelijk geen opname in het erfgoedregister plaatsvindt vervalt de bescherming.

Artikel 12. Wijziging gemeentelijk erfgoedregister, vervallen aanwijzing monument

Dit artikel bepaalt dat op het schrappen uit het register van een aanwijzing als gemeentelijk monument dezelfde procedure geldt als bij de aanwijzing daarvan. Voorts is hierin bepaald dat de aanwijzing als gemeentelijk monument vervalt zodra een monument is opgenomen in het rijksmonumentenregister of in een provinciaal erfgoedregister.

Artikel 13. Instandhoudingsplicht gemeentelijk monument

Dit artikel is voor gemeentelijke monumenten naar analogie met artikel 11, eerste lid, van de Monumentenwet 1988 geschreven, zoals dat is gewijzigd door artikel 10.18 van de Erfgoedwet, met inbegrip van de instandhoudingsplicht die daarbij is geïntroduceerd.

Artikel 14. Omgevingsvergunning gemeentelijk monument

Dit artikel is gebaseerd op artikel 2.2 van de Wabo en inhoudelijk grotendeels gelijk aan de oude verordening.

Artikel 16. Weigeringsgronden

In het eerste lid ligt op grond van de belangenafweging die moet worden gemaakt tevens besloten dat rekening wordt gehouden met het gebruik van het monument. In het tweede lid is voor wat betreft de vereiste overeenstemming met de eigenaar van een kerkelijk monument aangesloten bij artikel 3.2a van de Wabo.

Artikel 17. Advies omgevingsvergunning rijksmonument

Zie de toelichting bij artikel 8. De term "rijksmonument" is gedefinieerd in artikel 1.1 van de Wabo (op grond van artikel 10.9 van de Erfgoedwet). De procedure inzake deze omgevingsvergunning is geregeld in die wet. De gemeenteraad is verplicht om de inschakeling van een commissie die adviseert over omgevingsvergunningen bij rijksmonumenten te regelen bij verordening (artikel 15 van de Monumentenwet 1988).

Artikel 18. Aanwijzing als beschermd gemeentelijk stads- en dorpsgezicht

Dit artikel geeft de mogelijkheid aan de gemeenteraad om gemeentelijke stads- en dorpsgezichten aan te wijzen, die vervolgens krachtens het bestemmingsplan moeten worden beschermd. Dit is vergelijkbaar met de thans nog geldende artikelen 35 en 36 van de Monumentenwet 1988; echter zonder de plicht de minister te horen. Artikel 36 van de Monumentenwet 1988 zal vervallen met de inwerkingtreding van de Omgevingswet. Daarna is het aanwijzen gemeentelijke van stads- en dorpsgezichten mogelijk via het omgevingsplan. Voor de bescherming van rijksmonumenten binnen het gemeentelijke stads- en dorpsgezicht geldt artikel 11 van de Monumentenwet en van gemeentelijke monumenten artikel 13 van deze verordening. Ook het Rijk zal de bescherming van stads- en dorpsgezichten van landelijke betekenis dan op basis van de Omgevingswet regelen via een instructie aan de gemeenten, die zij moeten overnemen in hun omgevingsplan.

Artikel 19. Wijziging, intrekking en vervallen van de aanwijzing als beschermd gemeentelijke stads- en dorpsgezicht

Dit artikel bepaalt o.a. dat bij wijziging (van niet-ondergeschikte aard) van een aanwijzing en bij intrekking van de status als beschermd gemeentelijke stads- en dorpsgezicht dezelfde procedure geldt als bij de aanwijzing daarvan. Voorts is hier bepaald dat een aanwijzing vervalt zodra het stads- en dorpsgezicht waarop de aanwijzing betrekking door de minister of een provincie wordt aangewezen als beschermd stads- en dorpsgezicht. Bij een wijziging van ondergeschikte betekenis kan o.a. gedacht worden aan wijzigingen i.v.m. de verandering van bijvoorbeeld straatnamen of huisnummers.

Artikel 20. Verbodsbepaling en aanvraag vergunning

Artikel 2.2, eerste lid, aanhef en onder c, van de Wabo geeft gemeente de mogelijkheid om op basis van hun verordening het slopen in een beschermd gemeentelijk stads- en dorpsgezicht aan een omgevingsvergunning te onderwerpen. Daaraan is hier uitvoering gegeven.

Artikel 21. Gemeentelijke FAMKE

Op grond van artikel 3.1.6 van het Besluit ruimtelijke ordening dient in het bestemmingsplan in de toelichting bij het bestemmingsplan een beschrijving opgenomen te worden van de wijze waarop met de in het gebied aanwezige cultuurhistorische waarden en in de grond aanwezige of te verwachten monumenten rekening is gehouden. Met de invoering

van deze verplichting is de bescherming archeologische waarden in beginsel ruimtelijk geborgd. Er zijn echter nog bestemmingsplannen van kracht van vóór de invoering van deze eisen. Gelet op de geldigheidstermijn van een bestemmingsplan van tien jaar, zal dit ook nog enige jaren mogelijk blijven. Om, mede gelet op de verplichtingen van het Verdrag van Malta, ook voor de gronden waar deze 'oude' bestemmingsplannen nog gelden de bescherming van archeologische waarden te verzekeren, is dit artikel opgenomen.

De strekking van dit artikel is te waarborgen dat mogelijk in deze gronden aanwezige archeologische waarden niet worden verstoord, tenzij daaraan aandacht is besteed die gelijkwaardig is aan waartoe artikel 3.1.6 van het Besluit ruimtelijke ordening verplicht, door middel van de verwachtingskaarten, een omgevingsvergunning of eigen onderzoek dat aan die eisen kan voldoen. Bij eventuele nadere regels van burgemeester en wethouders over het verrichten van archeologisch onderzoek kan bijvoorbeeld gedacht worden aan regels m.b.t. een programma van eisen of een plan van aanpak.

Lid 1

De gemeentelijke FAMKE dient als basis voor zowel de erfgoedverordening als de bestemmingsplannen. De door de gemeente vastgestelde Erfgoednota en Erfgoedverordening en de door het college vastgestelde gemeentelijke FAMKE vormen tezamen een consistent geheel. De kaderstelling kan vervolgens ook gebruikt worden bij de uitwerking van het beleid in bestemmingsplannen.

Lid 2

De gemeentelijke FAMKE is geen statische kaart. Uitgevoerde archeologische onderzoeken kunnen namelijk nieuwe informatie opleveren voor de kaart. De intentie is om de kaart éénmaal in de vier jaar te actualiseren. Dit lid stelt dat de archeologische onderzoeken die nog niet zijn verwerkt op de FAMKE ook meegewogen dienen te worden bij de uitwerking c.q. toepassing van het archeologiebeleid. Voorwaarde hiervoor is wel dat de archeologische onderzoeken uitgevoerd moeten zijn door bedrijven die in het bezit zijn van een opgravingsvergunning verstrekt door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Artikel 22. Instandhouding archeologische terreinen

De Wet op de archeologische monumentenzorg van 21 december 2006 verplicht de raad om, bij de vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de Wet ruimtelijke ordening, rekening te houden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten. Het uitgangspunt van deze wet (voortvloeiend uit het Verdrag van Malta) en daarmee ook van deze verordening, is daarom primair dat in het bestemmingsplan wordt vastgelegd waar zich archeologische waarden in de bodem kunnen bevinden. Dit artikel voorziet in de behoefte aan een overgangperiode tot het moment dat een bestemmingplan 'Malta-proof' is.

Lid 1

Tot het moment dat een 'Malta-proof'-bestemmingsplan kan worden vastgesteld, biedt deze verordening bij wijze van artikel 17 de nodige bescherming aan archeologische waarden in de bodem. Het eerste lid, onderdeel a, van artikel 17 biedt bescherming door het opgenomen verbod om dieper dan 40 cm de bodem te verstoren. Hierbij wordt in onderdeel b wel de mogelijkheid gelaten om hiervan af te wijken naar boven indien aantoonbaar is dat dit noodzakelijk is voor het behoud van de archeologische waarden of hiervan af te wijken naar beneden als het aantoonbaar is dat dit de aanwezige archeologische waarden niet zal schaden. Dit om daar waar noodzakelijk maatwerk mogelijk te maken, enerzijds om optimale borging van archeologisch erfgoed te kunnen garanderen en anderzijds om geen onnodige beperkingen op hoeven te leggen.

Lid 2

In het tweede lid van artikel 17 worden een zestal uitzonderingsmogelijkheden gegeven op het eerste lid.

Onderdeel a staat systematische drainage, mits sleufloos uitgevoerd, toe in een gemeentelijk archeologisch monument, een gebied met een hoge archeologische waarde en in een gebied met een hoge archeologische verwachtingswaarde.

Onderdeel b is niet van toepassing, indien de verstoring plaatsvindt in een gemeentelijk archeologisch monument, een gebied met een hoge archeologische waarde en in een gebied met een archeologische verwachtingswaarde als aangegeven op de gemeentelijke FAMKE en de ingreep kleiner is dan de betreffende oppervlakte die in de desbetreffende advieszone van de gemeentelijke FAMKE wordt aangegeven:

'Streven naar behoud' en 'waardierend onderzoek op vuursteenvindplaatsen, kopjes en terpen' < 50 m²; 'waardierend onderzoek dobben' en 'karterend onderzoek 1' < 500 m²; 'karterend onderzoek 2' < 2500 m²; 'karterend onderzoek 3' en 'quickscan' < 5000 m².

Onderdeel c ziet op de situatie dat het bestemmingsplan wel voorziet in bescherming als bedoeld in de inleidende toelichting bij dit artikel.

In onderdeel d wordt een aantal mogelijkheden genoemd die voorheen in de Wet ruimtelijke ordening waren opgenomen en nu in artikel 2.12 Wabo. Het gaat hier om het oude projectbesluit, de oude binnenplanse ontheffing, de oude tijdelijke ontheffing en de oude buitenplanse ontheffing (voorheen de artikelen 3.10, 3.22 en 3.23 Wro). Deze bepalingen zijn met de Invoeringswet Wabo komen te vervallen.

Wel geldt nog steeds dat dergelijke besluiten tot stand kunnen komen doordat bij de aanvraag voorschriften kunnen worden opgenomen met betrekking tot archeologische waarden in het gebied waarvoor de aanvraag geldt. Aan de aanvraag kan dan de voorwaarde worden verbonden dat een rapportage wordt overlegd waarin de archeologische waarden van het te verstoren terrein in voldoende mate is vastgesteld.

Onderdeel e stelt dat het college nadere regels kan stellen wat betreft de eisen aan de uitvoering van de bodemverstorende werkzaamheden in een archeologisch monument of een gebied met een (hoge) archeologische (verwachtings)waarde. Vooruitlopend op een 'Malta-proof' bestemmingsplan' kunnen deze nadere regels inhoudelijk aansluiten op de situatie dat (in een bestemmingsplan waarin een archeologische paragraaf is opgenomen) de verstorende werkzaamheden worden uitgevoerd aan de hand van een aanlegvergunning, waarin vereisten betreffende de bescherming van archeologische waarden zijn opgenomen.

Onderdeel f ziet op situaties buiten de aanvraag als bedoeld in onderdeel d. Het gaat hier in de eerste plaats om een verkapt vergunningstelsel ten behoeve van het realiseren van een fysiek project. Er is voor gekozen om deze bepaling dan ook onder de Wabo te laten vallen. Op grond van artikel 18 zijn de bepalingen uit hoofdstuk 3 van overeenkomstige toepassing verklaard op de beoordeling van het rapport door het bevoegd gezag. Dit rapport kan ook in de nadere regels onder f worden gevraagd en komt overeen met de mogelijkheid in artikel 39, lid 2, van de Monumentenwet 1988 in geval van een bestemmingsplan in de geest van het Verdrag van Malta.

Onderdeel g stelt dat de uitbreiding van bouwvlakken binnen zones met een archeologische verwachtingswaarde worden uitgezonderd van archeologisch onderzoek, indien deze zones met verwachtingswaarde grenzen aan een zone of zones met archeologische waarde. Dit tenzij er binnen de uitbreiding zelf sprake is van archeologische waarden. Deze regel is ingesteld om grondverstorende activiteiten van de bekende archeologische vindplaats af te stimuleren.

Artikel 27. Strafbepaling

Deze strafbepaling is uitsluitend voor overtreding van de instandhoudingsplicht van artikel 13 en de nadere regels krachtens artikel 14, derde lid, noodzakelijk. De strafbaarstelling van handelen zonder of in strijd met de voorschriften van de omgevingsvergunning voor gemeentelijke monumenten is via de Wabo en de Wet op de economische delicten (artikel 1a) geregeld. Langs deze weg is ook overtreding van artikel 14, eerste lid, en 20, eerste lid, van deze verordening strafbaar.

Artikel 28. Toezichthouders

Toezichthouders zijn personen die bij of krachtens wettelijk voorschrift belast zijn met het houden van toezicht op de naleving van het bepaalde bij of krachtens enig wettelijk voorschrift (artikel 5:11 Awb). Toezichthouders kunnen zowel individueel als categoriaal worden aangewezen. In de artikelen 5:15 tot en met 5:19 Awb worden bevoegdheden aan toezichthouders toegekend.

Op basis van artikel 5:15 Awb is een toezichthouder bevoegd elke plaats te betreden met uitzondering van woningen zonder toestemming van de bewoner. 'Plaatsen' is daarbij een ruim begrip en omvat niet alleen erven en andere terreinen, maar ook gebouwen (niet-woningen). Uit artikel 5.13 van de Wabo volgt dat de ambtenaren die op grond van artikel 22, eerste lid, belast zijn met het toezicht op de naleving ter zake van het bepaalde bij of krachtens de Wabo, voor zover het betreft activiteiten als bedoeld in artikel 2.2, daarnaast ook bevoegd zijn, met medeneming van de benodigde apparatuur, een woning te betreden zonder toestemming van de bewoner.

Artikel 29. Tegemoetkoming in schade

De Afdeling rechtspraak van de Raad van State heeft uitgemaakt dat de Erfgoedverordening zonder een schadevergoedingsregeling rechtsgeldig is (BR 86,604). Voor het archeologische deel van de verordening dient echter, op grond van de Wet op de Archeologische monumentenzorg, wel een schadevergoedingsregeling in de verordening opgenomen te worden.

Het veroorzaker-betaalt- principe, zoals dat in de memorie van toelichting van de Wet op de Archeologische monumentenzorg is verwoord, staat bij de afweging tot toekenning van schadevergoeding voorop en geldt voor alle genoemde onderdelen (a t/m e). De gemeente zal zelf per geval moeten afwegen wat 'redelijk' of 'buitenproportioneel' is. In deze modelverordening is gekozen voor een schadevergoedingsbepaling, waarin de specifieke gevallen zijn opgenomen op grond waarvan het bevoegd gezag mogelijk een schadevergoeding aan een belanghebbende dient toe te kennen.

Lid 2 van deze bepaling is ten opzichte van de vorige model-erfgoedverordening geschrapt. Er is geen procedure voorgeschreven voor het bepalen van de tegemoetkoming. De procedure op grond van afdeling 6.1 Wro jo. afdeling 6.1 Bro kan worden toegepast, echter alvorens daartoe te besluiten is het zinvol een inschatting te maken van de schade ten opzichte van de kosten en omvang van deze procedure.

Beleidsonderdeel 3a:

Notitie duurzaam erfgoed

Inleiding

De synergie met duurzaamheid is een steeds belangrijker thema geworden in het erfgoedbeleid. Daarom investeert de gemeente Súdwest-Fryslân in de verduurzaming van erfgoed. In deze notitie Duurzaam Erfgoed wordt duidelijk hoe de gemeente dit wenst te doen.

In 2015 heeft de Verenigde Naties 17 ambitieuze doelen voor duurzame ontwikkeling vastgesteld. Deze Global Goals for Sustainable Development werden unaniem geadopteerd door alle lidstaten en vormen voor de periode tot 2030 een belangrijke gezamenlijke agenda. Net als de mondiale overheid, zet Súdwest-Fryslân zich de komende jaren nadrukkelijker in richting realisatie van subdoelstellingen uit deze Global Goals zoals onder andere, duurzame energie, duurzame steden -en gemeenschappen en klimaat actie.

Wij staan hierin voor een grote opgave. We werken toe naar een energie- en klimaatneutrale samenleving met een circulaire economie. Voor een deel bepaald in allerlei bestaande afspraken en keuzes die mondiaal, Europees, landelijk of provinciaal zijn gemaakt. Veel van die afspraken moeten op lokaal en gemeentelijke niveau gestalte krijgen. Daarom is de gemeentelijke Agenda Duurzame Ontwikkeling opgesteld, waarin staat hoe wij de transitie naar duurzame en circulaire samenleving zien. Op het gebied van erfgoed is in het landelijke klimaatakkoord afgesproken dat ook monumenten een substantiële bijdrage zullen leveren om het energieverbruik te verlagen en opwekking van energie uit hernieuwbare bronnen te verhogen.

Huidige maatregelen om energie te besparen, zoals het aanbrengen van muurisolatie of dubbelglas, kunnen bij historische panden niet altijd toegepast worden vanwege de constructie, klimatologische omstandigheden of het monumentale aanzicht. Toch kan ook in een monumentaal gebouw het energieverbruik worden verminderd en het comfort worden verbeterd. Stelregel is echter wel dat er maatwerk nodig is, want zowel duurzame maatregelen als ons erfgoed zijn waardevol op hun eigen manier.

1.1 Waar staan we nu?

In het Hoofdlijnenakkoord staat dat er in onze gemeente op wordt ingezet dat alle woningen in 2030 energieneutraal zijn. Ontwikkelingen komen in een stroomversnelling nu ook de Tweede Kamer heeft bepaald, dat de verplichte aardgasaansluiting wordt losgelaten, er geen nieuwe aardgasinfrastructuur wordt aangelegd en kortom iedereen 'van het aardgas af' moet. Belangrijke stap hierin is dat de hele bestaande woningvoorraad in 2030 geïsoleerd en Nul-op-de-meter-proof² is. Woningbouwcorporaties en bouwbedrijven zetten al stappen om in 2030 alle woningen energieneutraal te kunnen krijgen.

Dit betekent dat voor verwarming andere technieken moeten worden ontwikkeld, zoals warmtepompen of aanvoer van warmte via een warmtenet. Daarbij spelen de kwaliteit van het bestaande gas- en elektriciteitsnetwerk een rol, evenals de mate waarin woningen en gebouwen geïsoleerd zijn, die de toepasbaarheid van lage temperatuurverwarming bepaalt. Ook monumenten zullen in deze maatwerkaanpak moeten worden meegenomen.

1.2 Waar willen we naartoe?

Om de klimaatdoelstellingen te behalen zullen ook monumenten en panden in historische kernen hun bijdrage moeten blijven leveren aan energiebesparing en schone energieopwekking. Binnen Cultureel Erfgoed wordt gekeken op welke wijze we de huidige bijdrage aan deze opgave kunnen vergroten. Het blijft maatwerk, waarbij we blijven zoeken naar waar we de randen nog verder kunnen oprekken om tot een nieuw afgewogen compromis te komen. Bij voorkeur een toestand van synergie bereiken, waarbij duurzaamheid en erfgoed elkaar kunnen versterken. Het is van groot belang om hierbij de omgevingskwaliteit te blijven waarborgen. Oftewel de beleving van de fysieke leefomgeving, de grote waardering die er nu is voor onze kleinschalige stadskernen en historische dorpstructuren.

1.3 Hoe gaan we dat doen?

Alle ambities ten spijt, we kunnen niemand verplichten om zijn of haar monumentale pand te verduurzamen. Wat we wel kunnen doen is de eigenaren bewust maken van de mogelijkheden die er zijn om hun pand te verduurzamen. Bij monumenten is die bewustwording nog belangrijker, omdat vanuit cultuurhistorisch oogpunt niet altijd alles mogelijk is. Voor het energiezuinig maken van monumenten is daarom specifieke kennis vereist, die de markt niet vanzelfsprekend levert. Naast de eigen kennis binnen het cluster Erfgoed, willen wij de kennis voor monumenteneigenaren ook vergroten. Hiervoor willen we gaan werken met De Groene Menukaart en onderzoeken of we onze subsidieregeling uit kunnen breiden met een energiescan,

² Een NOM (nul-op-de-meter)woning is een woning waarin net zoveel energie wordt opgewekt (door zon, wind of warmtepompen) als verbruikt, gemiddeld genomen over een jaar tijd.

speciaal voor monumenten. Daarnaast willen we richtlijnen vaststellen voor de extra ruimte voor zonne-energie in de historische omgeving en brengen we een prioritering aan in de mate van duurzaamheidsmogelijkheden binnen de geledingen van het cultureel erfgoed. Hieronder worden deze onderdelen nader toegelicht.

Groene Menukaart

De Groene Menukaart is een (landelijke) interactieve online tool voor eigenaren van monumentale gebouwen, waarop een overzicht wordt gegeven van verschillende mogelijkheden om ook monumenten energiezuiniger te maken en te verduurzamen. Door cijfermatige onderbouwing kunnen de verschillende alternatieven ook met elkaar worden vergeleken. Daarnaast is er aandacht voor negatieve bijeffecten van veel maatregelen bij monumenten en wat daartegen kan worden gedaan. De Groene Menukaart helpt eigenaren om in het woud van informatie een gepaste oplossing te vinden. De Groene Menukaart is niet aan marktpartijen gebonden en daardoor onafhankelijk en objectief. Diverse grotere monumentengemeenten maken reeds gebruik van deze online tool. Komende beleidsperiode wordt er onderzocht hoe we hierbij aan kunnen sluiten om tot een gepersonaliseerde gemeentelijke groene menukaart te komen. Hier worden ook andere ketens binnen de gemeente bij betrokken, om zodoende een integrale aansluiting te vinden. Meer dan 50 mogelijkheden voor het verduurzamen en energiezuiniger maken van historische gebouwen worden uitgelegd. Door de eigen gemeentelijke regelgeving daarbij direct inzichtelijk te maken, voelen bezoekers zich aangesproken en dit verlaagt de drempel naar actie.

Website De Groene menukaart

Stimulering energiescan

Energiebesparing en duurzaamheid zijn actuele thema's. Ze hebben verstrekkende gevolgen voor het ontwerp van nieuwe huizen. Maar ook eigenaren van historische woningen hebben goede redenen om de energieprestaties van hun woning in kaart te brengen en waar mogelijk te verbeteren. Het ligt voor de hand om hierbij te grijpen naar moderne methoden en materialen. In de nieuwbouw hebben die immers veel succes. Maar de moderne aanpak leent zich vaak veel minder goed voor historische woonhuizen. Nieuwe methoden kunnen bouwtechnisch namelijk behoorlijk ingrijpend zijn, doordat het zich slecht verdraagt met de historische constructie.

Dit betekent natuurlijk niet dat er in een historische woning geen duurzame maatregelen mogelijk zijn. Om monumenteneigenaren te stimuleren om hun pand duurzamer te laten worden en hierbij goede keuzes te maken die bij hun pand passen, willen we subsidie beschikbaar stellen. O.a. via de Monumentenwacht Fryslân is het mogelijk om een energiescan uit te laten voeren. Zij zijn gespecialiseerd in het informeren over de onderhoudsstaat van monumenten maar richten zich ook op energiebesparing bij monumenten. Bij een energie wordt op pandniveau gezocht naar de mogelijkheden om het monument energiezuiniger te maken. Dus waar de Groene Menukaart voor veel algemene informatie voor monumenten zorgt, richt de energie-inspectie zich op het pand zelf. Voor deze subsidie willen we hiervoor aansluiting zoeken bij reeds bestaande regelingen op het gebied van duurzaamheid.

Ruimte voor zonne-energie

Zonnepanelen zijn niet meer weg te denken uit onze omgeving. Het is een relatief snelle en haalbare optie voor particulieren en bedrijven om de eigen energievraag te reduceren en daarmee te participeren in de landelijke duurzaamheidsdive. De rijksoverheid heeft hier ruimte voor gegeven door het plaatsen van zonnepanelen op de meeste daken in ons land

Diverse panden met zonnepanelen in rijksbeschermd stadsgezicht van Sneek

vergunningvrij te verklaren. Uitzondering hierop vormen de beschermde stads- en dorpsgezichten en de monumentale panden. Hier is maatwerk nodig om de duurzaamheidsopgave en de historische waarden hand in hand te laten gaan. Waar de meeste gemeenten de zonnepanelen of -collectoren in een historische omgeving niet in het zicht willen hebben, heeft onze gemeente in 2018 al aangegeven hierin een stapje verder te gaan door in de welstandsnota op te nemen dat zonnepanelen in een rijksbeschermd gezicht 'niet storend' zichtbaar mogen zijn. Met 20 rijksbeschermd gezichten hebben we veruit de meeste van het land, dus er ligt wel een opgave voor een goede inpassing. Maar wat is nu niet storend? Zonnepanelen die niet zichtbaar zijn vanaf openbaar gebied, zijn in ieder geval 'niet storend'. Binnen beschermde gezichten is veel dakoppervlak niet zichtbaar vanaf openbaar gebied en daarmee op voorhand dus geschikt voor het plaatsen van zonnepanelen.

In onderstaande indicatieve foto is dit niet zichtbare gebied aangegeven middels het rood gearceerde deel.

Bouwblok in beschermd stadsgezicht van Sneek

Voor de zonnepanelen die wel zichtbaar zijn, maar 'niet storend' hebben we nieuwe richtlijnen opgesteld, maar waarbij een groot deel hiervan uit maatwerk zal blijven bestaan. Het is namelijk gebleken dat het niet mogelijk is om allesomvattend in regels vast te leggen, die ook nog eens goed handhaafbaar blijken te zijn. Ook voor het plaatsen van zonnepanelen bij monumenten hebben we naar een verruiming van de regels gezocht. We hebben deze nieuwe richtlijnen in de bijlage 'Zonnepanelen – collectoren in beschermde stads- en dorpsgezichten en monumenten opgenomen. (Beleidsonderdeel 3b)

Voor mensen die in beschermde gezichten wonen (maar ook daarbuiten) en geen ruimte hebben voor het plaatsen van zonnepanelen, is ook een alternatief voorhanden in de vorm van de postcoderoos. Dit is een landelijke financieringsmogelijkheid om gezamenlijk zonne-energie op te wekken, zonder dat de zonnepanelen op het eigen dak hoeven te liggen. De postcoderoos-regeling biedt 15 jaar lang vrijstelling van energiebelasting over de zonne- of windenergie die de deelnemers in een project gezamenlijk opwekken. Dit betekent dat zonnepanelen niet langer op het eigen huis of bedrijfspand hoeven te liggen, maar ook elders geïnstalleerd kunnen worden. Bijvoorbeeld op een groot agrarische dak net buiten het dorp, op het dak van het lokale dorpshuis of zelfs op een beschikbaar stuk grond in de buurt. Het is wel de bedoeling om te participeren binnen een bepaalde straal van de eigen woning, vandaar dat er naar postcodes wordt gekeken.

Pilot

In de gemeentelijke Agenda Duurzame Ontwikkeling staat hoe wij de transitie naar een duurzame en circulaire samenleving zien. Op het gebied van erfgoed is in het landelijke klimaatakkoord afgesproken dat ook monumenten een substantiële bijdrage zullen leveren om het energieverbruik te verlagen en opwekking van energie uit hernieuwbare bronnen te verhogen. Vanuit het Programma Klimaatagenda is dan ook de wens om een pilot te starten om na te gaan hoe de energietransitie zich verhoudt tot monumentale woningen. Dit willen we de komende beleidsperiode op gaan pakken.

Maatwerk en prioritering

Maatwerk

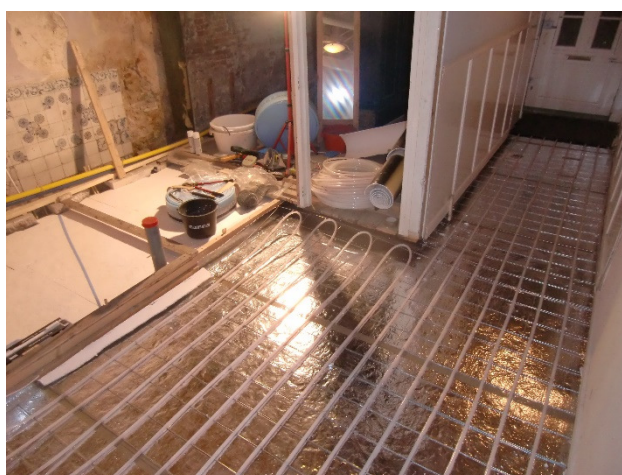
Binnen cultureel erfgoed is maatwerk de standaard werkwijze. Dat geldt niet alleen voor het integreren van duurzame maatregelen, maar voor elke verbouwing aan een historisch pand. Haast elk monument is uniek, waardoor standaard oplossingen vaak niet direct toepasbaar zijn. Om die reden zit erfgoed vaak vroeg aan tafel, zodat we vanuit de gemeente mee kunnen denken om te zoeken naar een oplossing waarin alle belangen zo goed mogelijk worden meegewogen. De duurzame component zal een standaard onderdeel worden in dat maatwerkgesprek.

Er zijn diverse (bouwkundige) aanpassingen voor verduurzaming in de historische omgeving mogelijk. De meest voorkomende zijn:

- **Isolatie en ventilatie**
Oude panden hebben niet de isolatiewaarden van een nieuwbouwwoning, maar met de juiste toepassing van vloer, wand -en dakisolatie en bijvoorbeeld kierdichting, is er voldoende mogelijk om ook hier een duurzaam pand te creëren.
- **Vensters en isolatieglas**
Behoud van materiaal is een belangrijk uitgangspunt binnen cultureel erfgoed, met name waar dat gaat om kozijnen en ramen. Voor de grootste warmtelek in het pand (de beglazing) zijn er echter diverse mogelijkheden voor vervangen: van geïsoleerd enkelglas tot dun dubbelglas met dezelfde isolatiewaarde als HR++ glas.
- **Installaties**
Er bestaan nauwelijks nog monumenten die niet zijn voorzien van centrale verwarming. En de technieken die er tegenwoordig zijn om de centrale verwarming aan te sturen worden steeds duurzamer. Voor nieuwe installaties is eigenlijk altijd wel een plek te vinden, zonder dat dit invloed heeft op de monumentale waarden.
- **Zonnepanelen**
Omdat de toepassing van zonnepanelen een grote vlucht heeft genomen, is er apart beleid opgesteld hoe we hiermee omgaan in de historische omgeving. Hierin is de zichtbaarheid van de panelen een belangrijk item, maar er blijft ruim voldoende ruimte beschikbaar.

Zonnepanelen op een rijksmonument in Arum

Vloerverwarming bij rijksmonument Sneek

Isoleren rijksmonument Sneek

Bij alle genoemde mogelijkheden is vaak maatwerk nodig om de juiste balans te vinden tussen erfgoed en duurzaamheid.

Prioritering

Binnen cultureel erfgoed zijn er verschillende gradaties qua cultuurhistorische waarden. Zo is een rijksmonument in principe 'belangrijker' dan een pand in een gemeentelijk beschermd dorpsgezicht. Deze prioritering gebruiken wij bij het maken van afwegingen bij verbouwingsplannen, maar gaan we ook gebruiken voor aanpassingen in het kader van duurzaamheid. Zoals al eerder gezegd blijft het echter maatwerk.

De prioritering binnen erfgoed en daarmee ook de duurzame aanpassingsmogelijkheden is hieronder van hoog naar laag aangegeven.

1. **Rijksmonumenten**
Door het rijk aangewezen objecten, die vanwege hun schoonheid of cultuurhistorische -of wetenschappelijke waarde op nationaal niveau beschermenswaardig zijn.
2. **Gemeentelijke monumenten**
Door de gemeente aangewezen objecten, die vanwege hun schoonheid of cultuurhistorische -of wetenschappelijke waarde op lokaal niveau beschermenswaardig zijn.
3. **Rijksbeschermd stads- en dorpsgezichten**
Door het rijk aangewezen groepen van onroerende zaken die van algemeen nationaal belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke -of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke -of cultuurhistorische waarde en in welke groepen zich één of meer monumenten bevinden.

4. Gemeentelijk beschermde stads- en dorpsgezichten

Door de gemeente in een bestemmingsplan aangewezen groepen van onroerende zaken die van algemeen lokaal belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke -of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke-of cultuurhistorische waarde en in welke groepen zich één of meer monumenten bevinden.

Binnen de prioritering vanuit cultureel erfgoed bestaan er nog twee aanvullende gradaties, namelijk 5. Karakteristieke panden en 6. Historische kernen in de welstandsnota. Deze onderdelen worden vanuit de wetgeving niet beperkt in het toepassen van duurzame maatregelen en worden derhalve niet meegenomen in deze Notitie duurzaam erfgoed.

Overzichtstabel

In onderstaande tabel is te zien dat er binnen de gradaties van de erfgoedsector ruimte is om mee te doen aan de duurzame opgave die er in Súdwest-Fryslân ligt.

	Rijksmonument	Gemeentelijk monument	Rijksbeschermd stads- of dorpsgezicht	Gemeentelijk beschermd stads- of dorpsgezicht
Isolatie en ventilatie	+	+	+	+
Vensters en isolatieglas	+/-	+/-	+/-	+/-
Installaties	+	+	+	+
Zonnepanelen	+/-	+/-	+/-	+

Legenda:

+ Verduurzaming is mogelijk, mits goed uitgevoerd

+/- Verduurzaming is mogelijk, maar er is maatwerk nodig om te bepalen welke optie het beste is

1.4 Hoe nu verder?

Duurzame maatregelen worden een steeds groter onderdeel in onze maatschappij en daarmee ook in de aanpassingen die nodig zijn bij monumentale panden of panden in een historische omgeving. Helaas leeft het idee dat er in een monument weinig tot niets mogelijk is qua duurzame maatregelen, maar niets is minder waar. Er is veel mogelijk op het gebied van het verduurzamen van historische panden, alleen moet dat wel met extra zorg gebeuren en is een goede uitvoering van groot belang. Binnen Cluster Erfgoed denken we al jaren mee in de mogelijkheden die er zijn om tot een afgewogen balans tussen beide onderdelen te komen, maar we willen hierin ook vervolgstappen zetten.

Bewustwording

Een belangrijk onderdeel daarin is het vergroten van de bewustwording bij eigenaren van monumentale panden en panden in een historische omgeving, voor de diverse mogelijkheden van duurzame maatregelen. Het blijkt voor eigenaren namelijk lastig te zijn om uit de grote hoeveelheid informatie het juiste te filteren. De website De Groene Menukaart, met daarin een gepersonaliseerde site voor onze gemeente met zijn eigen specifieke regelingen, wordt daarin belangrijk in onze communicatie.

Subsidieregeling

De samenwerking met het cluster duurzaamheid zal worden versterkt, om meer samen op te kunnen trekken in bijvoorbeeld subsidieregelingen die voor zowel voor duurzaamheid als erfgoed een positieve uitwerking hebben. Een voorbeeld kan een energiescan op pandniveau voor monumenten zijn, als onderdeel voor in het maatwerkgesprek.

Zonnepanelen

De mogelijkheden voor zonnepanelen in een historische omgeving zijn in 2018 via de welstandsnota al verruimd, maar het ontbrak nog aan een duidelijke richting van wat nu als 'niet storend' moet worden aangemerkt. Dit bleek een flinke opgave te zijn, waarbij verruiming van de regels leidde tot niet handhaafbare mogelijkheden. Toch is nu een modus gevonden, waarbij mogelijkheden voor zonnepanelen in een historische omgeving ruim voorhanden blijken te liggen.

Beleidsonderdeel 3b:

Zonnepanelen of -collectoren in beschermde stads- en dorpsgezichten en monumenten

Inleiding

In Súdwest-Fryslân liggen 20 rijksbeschermd stads- en dorpsgezichten, waarmee we veruit de grootste gemeente van Nederland zijn. Ook staan er ca. 740 rijksmonumenten en ca. 140 gemeentelijke monumenten in Súdwest-Fryslân. Dit duidt op een groot historisch verleden, dat nog op veel plaatsen terug te vinden is in onze gebouwde omgeving. Een gebouwde omgeving die steeds aan verandering onderhevig is en waar we vanuit cultuurhistorisch oogpunt steeds weer zoeken naar een historisch passende oplossing/invulling. Zo ook met de huidige zonnepanelen of -collectoren.

Zonnepanelen of -collectoren zijn tegenwoordig niet meer weg te denken uit onze omgeving. Het is ook een zeer effectieve manier voor particulieren om bij te dragen aan een duurzame leefomgeving. Zonnepanelen of -collectoren vallen echter ook op en we moeten dus kijken hoe we ze kunnen integreren in de historische omgeving. Want beide zijn waardevol op hun eigen manier.

Monumenten en beschermd gezichten zijn wettelijk verankerd in onze wetgeving. Het is dus onze plicht om zorgvuldig met veranderingen om te gaan. Wil men binnen een rijksbeschermd stads- of dorpsgezicht zonnepanelen plaatsen dan heeft het rijk beslist dat hiervoor een omgevingsvergunning noodzakelijk is. Nagenoeg alle gemeenten in Nederland hanteren bij monumenten en beschermd gezichten de regel dat zonnepanelen of -collectoren niet zichtbaar mogen zijn vanaf openbaar gebied. Dat is een meetbare manier voor de gemeente om aan te toetsen bij een omgevingsvergunnings-aanvraag voor zonnepanelen of -collectoren in beschermd gezichten. Hiermee is er al veel dakoppervlak binnen de beschermd gezichten geschikt voor zonnepanelen.

De gemeente Súdwest-Fryslân gaat bij panden in beschermd gezichten al een stapje verder, door in de Welstandsnota te stellen dat zonnepanelen of -collectoren niet storend zichtbaar mogen zijn vanaf openbaar gebied. Maar wat is dan 'niet storend'?

We hebben daarom naar een oplossing gezocht waarbij er ruimte is om zonnepanelen of -collectoren in het zicht te plaatsen, maar dat dit niet als storend wordt ervaren. Omdat 'niet storend' een breed begrip is, hebben we hier regels voor opgesteld maar hier zal altijd een deel uit maatwerk bestaan. Het is namelijk gebleken dat het niet mogelijk is allesomvattend in regels te zetten die ook nog eens goed handhaafbaar blijken te zijn.

Binnen cultureel erfgoed zijn er verschillende gradaties qua cultuurhistorische waarden. Zo is een rijksmonument in principe 'belangrijker' dan een pand in een gemeentelijk beschermd dorpsgezicht. Deze prioritering wordt ook gebruikt bij de beoordeling door welstand over wat onder niet storend valt.

Ook voor plaatsing van zonnepanelen op en bij monumenten hebben we naar een verruiming van de regels gezocht. Hierbij willen we aansluiten bij de nieuwe richtlijn van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Zij hebben hun adviesbeleid voor zonnepanelen (pv-cellen) op monumenten onlangs aangepast. Doel is om monumenteneigenaren meer mogelijkheden te geven om gebruik te maken van pv-cellen bij de verduurzaming van hun monument. Aanleiding hiervoor zijn het Erfgoed Telt beleid waarin de verduurzaming van monumenten een belangrijke plek inneemt en de ambities uit het Klimaatakkoord, waarin is afgesproken dat ook monumenten een substantiële bijdrage zullen leveren aan de energiebesparing en schone energieopwekking. De weg naar dat doel hebben de deelnemers vastgelegd in de Routekaart Verduurzaming Monumenten. De zorgvuldige toepassing van zonnepanelen past hierin.

In bijgaande richtlijnen wordt nader uitgewerkt hoe wij om willen gaan met het plaatsen van zonnepanelen op en bij erfgoed, om hiermee een (toetsings)kader te bieden aan de aanvrager, de adviserende partij in het vergunningstraject en het bevoegde gezag.

Definities

In deze richtlijnen wordt verstaan onder:

Dakvlak, een dakvlak is een hellend of plat dakgedeelte van een gebouw

Openbaar toegankelijk gebied: weg als bedoeld in artikel 1, eerste lid, onder b, van de Wegenverkeerswet 1994, alsmede pleinen, parken, plantsoenen, openbaar vaarwater en ander openbaar gebied dat voor publiek algemeen toegankelijk is, met uitzondering van wegen uitsluitend bedoeld voor de ontsluiting van percelen door langzaam verkeer;

Zonnecollector: Systeem om water te verwarmen met behulp van de warmte van de zon. Doorgaans bestaat een zonneboiler uit een zonnecollector die de warmte opvangt, een transportvloeistof die de warmte doorgeeft en een boilervat waarin het warme water bewaard wordt voor gebruik.

Zonnepaneel: Een paneel waarin fotonvoltaïsche cellen licht van de zon omzetten in elektriciteit.

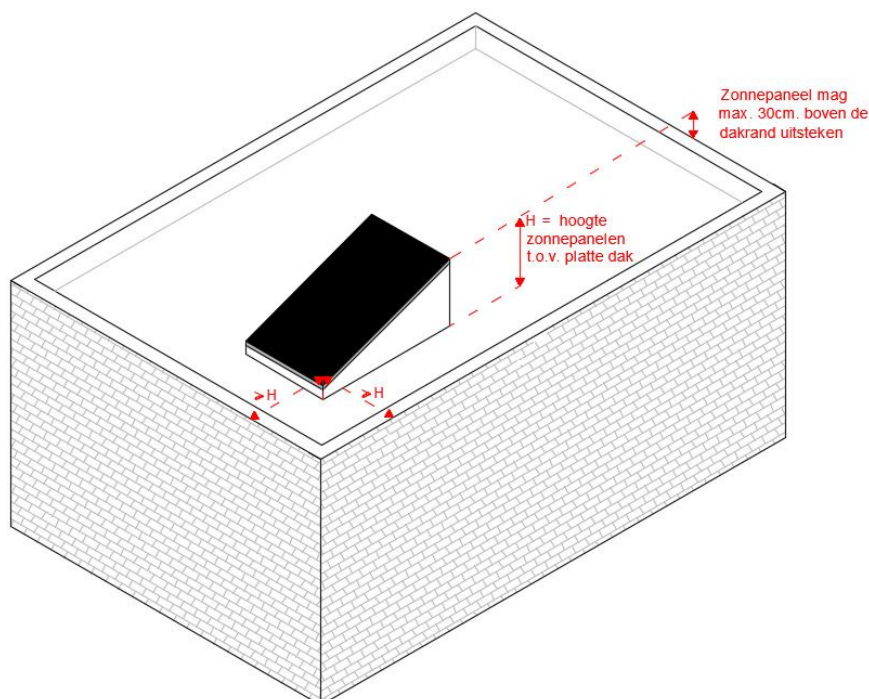
Richtlijnen Beschermd gezicht

2.1 Wat mag wel in een beschermd gezicht

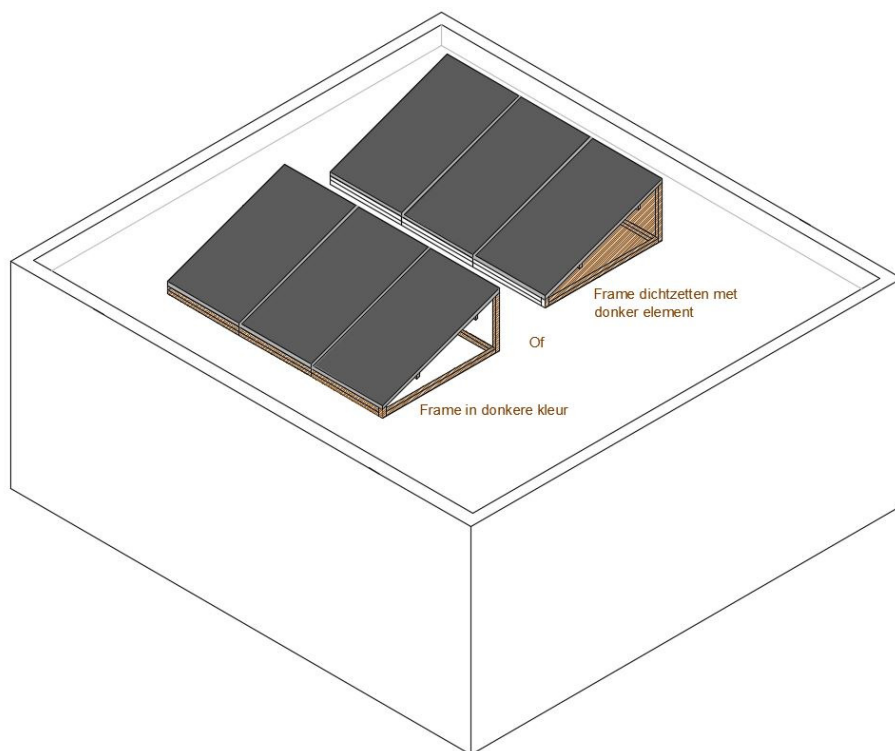
1. Zonnepanelen of -collectoren op een dakvlak, die niet zichtbaar zijn vanaf openbaar gebied.
2. Zonnepanelen of -collectoren op vrijstaande frames die niet zichtbaar zijn vanaf het openbare gebied.
3. Zonnepanelen of -collectoren die een volledig geïntegreerd onderdeel zijn in het dakontwerp van een compleet nieuwbouwproject, mits de welstandscommissie een positief advies heeft gegeven heeft op het plan.

2.2 Zijn de panelen of -collectoren op een dakvlak wel (deels) zichtbaar vanaf openbaar gebied? Dan gelden de volgende regels

1. Het deel van de zonnepanelen dat zichtbaar is vanaf het openbare gebied mag 'niet storend' zichtbaar zijn, zoals in de welstandsnota is opgenomen. Per geval wordt dit door de welstandscommissie beoordeeld (maatwerk).
2. Bij meerdere zonnepanelen en/of -collectoren op één dakvlak dienen deze aaneengesloten en in één richting te worden geplaatst.³
3. De zonnepanelen en/of -collectoren worden binnen het bestaande dakvlak en direct boven de bestaande dakbedekking aangebracht.
4. De hellingshoek van de zonnepanelen en/of -collectoren dient gelijk te zijn aan de hellingshoek van het dakvlak.
5. Op een zwart dak wordt gekozen voor all-black panelen en/of -collectoren en op een ander kleurig dak wordt gekozen voor dezelfde kleur panelen en/of -collectoren (zelfde kleurlijn)
6. Indien de collector of het paneel niet één geheel vormt met de installatie voor het opslaan van het water of het omzetten van de opgewekte elektriciteit dient die installatie aan de binnenzijde van het bouwwerk te worden geplaatst.
7. Voor plaatsing van zonnepanelen en/of -collectoren op een plat dak (ook dakkapel) geldt:
 - o maximaal 30cm boven de dakrand uitsteken
 - o de afstand tot de zijkanten van het dak moet ten minste gelijk zijn aan de hoogte van het paneel of de collector
 - o de draagconstructie van de panelen en/of -collectoren in een zwarte of donkere kleur uitvoeren, of de opening die naar openbaar gebied gericht is, dichtzetten met een donker element waardoor het frame minder zal opvallen.

³ Zie de uitleg voor aaneengesloten en in één richting in de toelichting in hoofdstuk 5.

Richtlijnen Monumenten

Conform adviesbeleid rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE)

3.1 Wat mag wel bij monumenten

1. Zonnepanelen of -collectoren op een dakvlak, die niet zichtbaar zijn vanaf openbaar gebied.

3.2 Zijn de panelen of -collectoren op een dakvlak wel zichtbaar vanaf openbaar gebied? Dan gelden de volgende regels

1. Zonnepanelen worden enkel toegestaan op dakvlakken in het zicht als er geen andere alternatieven zijn:
 - Op het erf
 - Op andere daken of dakvlakken
 - Op bijgebouwen
 - Op andere gebouwen in de buurt of omgeving of;
 - Met andere energiesystemen
2. Het beeld van het beschermde gebouw of de directe omgeving niet onevenredig verstoord wordt en;
3. Er een zorgvuldig afgewogen ontwerp is voor de positie, groepering, grootte en kleur van de panelen op het dak.
4. Zonnepanelen en collectoren op hellende daken mogen geplaatst worden als:
 - De collectoren of panelen als losse elementen boven de bestaande dakpannen gemonteerd zijn (opbouw); ze liggen niet verdiept in het dak door dakpannen te verwijderen (inbouw).
 - Er alleen vlakkeplaatcollectoren (dus geen vacuümbuiscollectoren) toegestaan zijn;
 - Panelen toegepast worden met een kleur die is aangepast aan het omringende dak, bijvoorbeeld het rood van de dakpannen;
 - De randen van de panelen dezelfde terughoudende kleur hebben en aan de voorkant van panelen loopt geen wit blokkenpatroon tussen de zonnecellen;
 - De kabels, leidingen en bevestigingsmiddelen – voor zover al zichtbaar – steken niet af in kleur en glans.
 - De collectoren en panelen reflecteren zo min mogelijk.
 - Plaatsing van de zonnepanelen of -collectoren leidt niet tot sloop van historische schoorstenen, dakkapellen of andere karakteristieke dakelementen om meer panelen kwijt te kunnen.
 - Op daken met veel andere elementen, zoals dakkapellen en dakramen, blijf het totale beeld van de zonnepanelen ondergeschikt.
 - De dakconstructie kan het gewicht van de installatie dragen.
 - Aanbrengen van eventuele versterkingen leidt niet tot ongewenste fysieke of visuele schade aan historisch waardevolle constructies aan de binnen- of buitenkant van het monument.
 - Op hellende daken met metalen bevestigingshaken die zijn vastgeschroefd op het constructiehout van de kap zoals sporen of gordingen, zonder dat er extra hulpconstructies in de kap nodig zijn
 - Het systeem mag niet overheersen in het zicht
5. Zonnepanelen en collectoren op platte daken mogen geplaatst worden als:
 - De panelen op platte daken bij voorkeur egaal zwart zijn, inclusief de rand. Blauwachtig met afstekende randen kan eventueel ook.
 - Op platte daken staan de zonnepanelen en -collectoren onder een hoek waarbij hun hoogste punt uit het zicht blijf vanuit openbaar gebied
 - Op platte daken staan de zonnepanelen en -collectoren evenwijdig aan de dakrand
 - De dakconstructie kan het gewicht van de installatie dragen.
 - Aanbrengen van eventuele versterkingen leidt niet tot ongewenste fysieke of visuele schade aan historisch waardevolle constructies aan de binnen- of buitenkant van het monument.
6. De zonnepanelen of -collectoren op erven:
 - staan op een ondergeschikte, minder belangrijke of uit historisch oogpunt logische plek van het erf;
 - staan op een ondersteuningsconstructie die zo laag en onopvallend mogelijk is;
 - zijn regelmatig gerangschikt;
 - doorbreken geen belangrijke uitzichten op, vanuit of binnen het erf; en
 - blijven zo veel mogelijk uit het zicht, bijvoorbeeld door de gekozen locatie, achter een wintergroene haag of verdiept geplaatst
 - Het systeem mag niet overheersen in het zicht

7. Vervangen of verwijderen is later mogelijk zonder blijvende schade aan historische materialen en constructies, zoals met opbouwsystemen los van de bestaande dakpannen.

3.3 Wat mag niet op, of bij een monument

1. De zonnepanelen mogen niet worden geplaatst op monumenten:
 - Met daken met:
 - een bijzondere vorm, zoals rond, spits of veelhoek
 - Bijzondere of kwetsbare materialen, zoals zeldzame typen dakpannen, riet, koper, zink, lood en vaak leien; of
 - pannen in een bijzonder of decoratief legpatroon.
2. Binnen beschermde stads- en dorpsgezichten op zichtlocaties die:
 - door hun hoogte of breedte domineren boven de gemiddelde bouwmassa van het beschermde gezicht;
 - liggen in de zichtassen van straten, grachten of parken; of
 - deel uitmaken van een historische plein- of parkwand.
3. Binnen beschermde historische buitenplaatsen of bij gebouwen met een historische tuin- of parkaanleg die als ensemble beschermd zijn:
 - op hoofdgebouwen in deze ensembles;
 - in zichtassen binnen deze ensembles;
 - op ondergeschikte gebouwen die in zichtassen liggen of goed zichtbaar zijn vanuit de historische groenaanleg;
 - op goed zichtbare plekken in de groenaanleg;
 - zonder een zorgvuldig afgewogen ontwerp dat aansluit bij de omgeving door de locatie, omvang, vorm, omringende, streekeigen beplanting en bijvoorbeeld een verdiepte ligging.
4. Binnen een complexbescherming:
 - op plekken waar panelen een onevenredig negatief effect hebben op het beeld van het ensemble; of
 - op (daken rond) binnenplaatsen of binnentuinen van complexen van beschermde monumenten.

Hardheidsclausule

Deze richtlijnen bieden het (toetsings)kader voor de aanvrager, de adviserende partij, en het bevoegde gezag in het vergunningstraject voor zonnepanelen en/of -collectoren.

4.1 Bijzondere omstandigheden

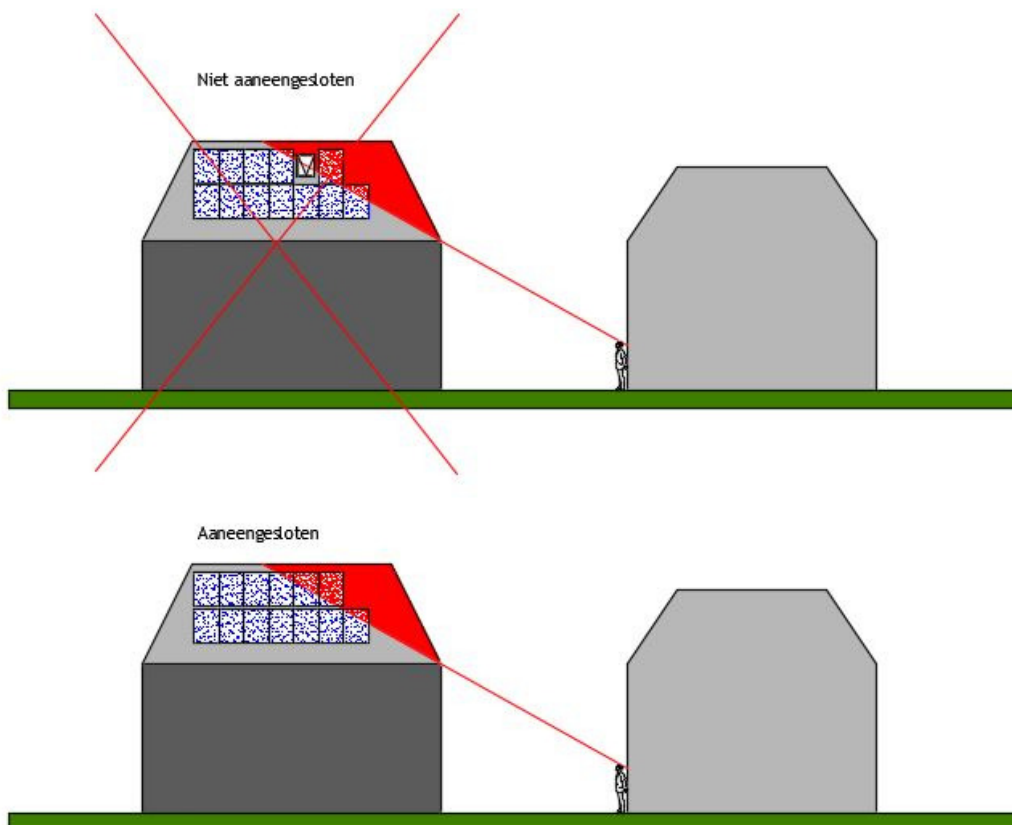
Bijzondere omstandigheden kunnen er voor zorgen dat strikte toepassing van het vastgestelde beleid in een concreet geval tot onevenredige hardheid leidt. In het algemeen zal er een beroep op de hardheidsclausule kunnen worden gedaan indien:

1. Er bijzondere omstandigheden kunnen worden aangevoerd die tot medewerking in afwijking van het beleid noodzaken en er geen redelijke alternatieven bestaan om hierin te voorzien, mits dit niet leidt tot ongewenste precedentwerking .
2. Als de aanvraag weliswaar niet binnen het geldende beleid past, maar een beleidswijziging als gevolg van het verzoek denkbaar is.

Toelichting

5.1 Aaneengesloten en in één richting

Om in een beschermd gezicht een rustig beeld van de zonnepanelen of -collectoren op een dak te krijgen, is het van belang om de zichtbare delen zo geordend mogelijk te plaatsen. Een rustig beeld lukt niet als er allemaal gaten in het panelen- of collectorenvlak zitten vanwege aanwezige dakramen en/of afvoerpijpjes, of als er meerdere losse panelen- of collectorenvlakken op één dakvlak liggen. Ook verschillende legrichtingen (verticaal of horizontaal) in een panelen- of collectorenvlak maken het beeld onrustig. Daarom dienen de zichtbare zonnepanelen of -collectoren in de beschermde gezichten als aaneengesloten panelen of collectorenvlak en in één richting te worden gelegd. In onderstaande tekeningen wordt dit verduidelijkt.

Beleidsonderdeel 4:

Wijziging gebiedsgerichte criteria gebied 'Historische Kernen' welstandsnota 2018

Toelichting

Het wijzigen van het aanzicht van panden is op grond van de Wet Algemene Bepalingen Omgevingsrecht veelal vergunningsplichtig. Indien men een vergunning aanvraagt wordt de aanvraag door de welstandscommissie getoetst aan de welstandscriteria uit onze Welstandsnota. In onze Welstandsnota is opgenomen dat voor gebieden die liggen in het welstandsgebied 'Historische kernen', gevelopeningen bestaan uit natuurlijke materialen (hoofdzakelijk hout). Kunststof is niet toegestaan voor de delen die zichtbaar zijn vanuit het openbare gebied.

Hier is voor gekozen omdat behoud van het oorspronkelijke materiaal belangrijk is voor het behoud van de historische uitstraling van panden in een historisch gezicht en met name voor de panden binnen de gemeentelijke en rijk beschermde gezichten. Hoewel kunststof steeds meer op hout begint te lijken, zit het nog niet op het niveau van 'vergelijkbaar'. Kunststof blijft een niet natuurlijk materiaal dat een veel strakker en moderner uiterlijk geeft dan hout.

In 2018 is de Welstandsnota gewijzigd waarbij alle historische kernen (63) in de gemeente onder het bijzondere welstandsgebied 'historische kernen' vallen. Onder deze historische kernen vallen in ieder geval de rijks- en gemeentelijk beschermde stads- en dorpsgezichten (20), maar ook diverse zones/kernen binnen overige dorpen (en Stavoren) waar ook ensembles van historische bebouwing aanwezig zijn. Voorbeelden van deze dorpen zijn: Gaast, Arum, Koudum, Zurich, Oudega, Dearsum, etc.

Door de wijziging van de Welstandsnota in 2018 is het verbod op de toepassing van kunststofmaterialen uitgebreid naar alle historische kernen binnen onze gemeente. Bij enkele gebieden binnen onze gemeente waren de welstandscriteria voorheen ten aanzien van het gebruik van kunststof al gelijk, maar dit had ook tot gevolg dat bij enkele dorpen de welstandscriteria ten aanzien van dit aspect strenger zijn geworden.

Binnen cultureel erfgoed zijn er verschillende gradaties qua cultuurhistorische waarden. Zo is een rijksmonument in principe 'belangrijker' dan een pand in een gemeentelijk beschermd dorpsgezicht. Deze prioritering gebruiken wij altijd bij het maken van afwegingen bij verbouwingsplannen. Vanuit dit perspectief gezien, zien wij ook ruimte voor aanpassing van de welstandscriteria voor het gebruik van kunststofmaterialen in historische kernen die geen status hebben van rijks- of gemeentelijk beschermd gezicht.

Er is echter nog wel veel diversiteit binnen de toepassingsmogelijkheden van kunststofmaterialen. Met name voor kozijnen is er nog veel verschil in uiterlijke verschijningsvorm mogelijk. Omdat we het belangrijk vinden om het historische beeld in de historische kernen zoveel mogelijk te behouden, stellen we randvoorwaarden op waaraan toepassing van kunststofmaterialen moet voldoen, om een zekere beeldwaarde voor de historische kernen te behouden. In het vergunningstraject zal aan deze voorwaarden worden getoetst.

Aanvullende criteria voor de Welstandsnota 2018 Súdwest-Fryslân

Hoofdstuk 7.1 Bijzondere welstandsgebieden

7.1.1. Historische kernen

Aan de gebiedsgerichte welstandscriteria wordt toegevoegd onder Aanzichten en opmaak:

Bij gebouwen die niet in een gemeentelijk- of rijksbeschermd gezicht liggen, is toepassing van kunststofmaterialen toegestaan, indien het vergelijkbaar is met de esthetische kwaliteit van hout.

- Indien er sprake is van toepassing van kunststof kozijnen bij vervanging van houten kozijnen, dan worden de oorspronkelijke of gelijkwaardige profileringen (rechthoekig) van de houten kozijnen aangehouden. De kozijnen dienen met een houtnerf uitgevoerd te worden en er mogen geen schuingelaste hoeken toegepast te worden.
- Bij dakkapellen is toepassing van kunststof beplating/materialen toegestaan voor delen die zichtbaar zijn vanaf het openbare gebied, mits er kunststof met een houtnerf wordt toegepast en de maatvoering vergelijkbaar is met die van houten beplating/materialen. Kunsthars gebonden materialen (zoals trespa) zijn niet toegestaan.
- Bij goten en boeidelen is toepassing van kunststof toegestaan, mits de traditionele details en uitvoering worden gehandhaafd. Kunsthars gebonden materialen zijn niet toegestaan.

Beleidsonderdeel 5:

Beleidsnota religieus erfgoed: kerkgebouwen

Inhoud

- 1 Inleiding
 - Achtergrond
 - Kansen voor de toekomst
- 2 Visie op religieus erfgoed Súdwest-Fryslân
 - Uitgangspunten
 - Visie/missie gemeente Súdwest-Fryslân
 - Toelichting op vijf mogelijke gebruiksfuncties
- 3 Wat willen we doen als gemeente?
- 4 Hoe gaat de gemeente dat doen?
- 5 Inzet en financiën voor uitvoering beleid Religieus Erfgoed: kerkgebouwen
- 6 Resultaten

Inleiding

Súdwest-Fryslân heeft veel en bijzonder religieus erfgoed. Als we niet oppassen en nu geen actie ondernemen, zal dit echter stukje bij beetje verdwijnen. We hechten er als gemeente veel waarde aan en zetten ons in voor behoud en ontwikkeling van de religieuze gebouwen. Daarom is deze 'Beleidsnota Religieus Erfgoed; kerkgebouwen' opgesteld, behorend bij de gemeentelijke Erfgoednota.

In deze nota geven we onze visie op religieus erfgoed en met welk beleid en maatregelen we die gaan uitvoeren. Het gaat daarbij om gebouwen die oorspronkelijk zijn gebouwd voor religieus gebruik: 154 kerken en 4 kapellen. We gaan de eigenaren en andere belanghebbenden zo goed mogelijk helpen bij het behoud en bij het benutten van de kansen. Veel onderdelen van dit beleid deden we in de praktijk al. We pakken ze nu actiever en meer stelselmatig op met een aantal nieuwe instrumenten en werkwijzen. Op die manier willen we vanuit een goed rentmeesterschap zorgvuldig omgaan met ons religieus erfgoed.

Onze visie en beleid sluiten aan bij de Kerkenaanpak Súdwest-Fryslân die de gemeente heeft opgesteld samen met kerkeigenaren en andere betrokkenen. Daarmee waren we een van de zes deelnemers van een landelijke pilot van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap voor gemeentebrede kerkenvisies. De Kerkenaanpak beschrijft een gezamenlijke visie op het zoveel mogelijk behouden van het religieus erfgoed. Daarnaast is de Kerkenaanpak vooral een praktisch ingestoken document voor de kerkeigenaren en andere belanghebbenden om samen te werken aan de toekomst van de kerkgebouwen: wat kunnen kerkeigenaren doen en wat kunnen zij van de gemeente Súdwest-Fryslân verwachten? In deze Beleidsnota Religieus Erfgoed staat hoe we dat gemeentelijke aandeel aanpakken. Het beleid gaat in eerste instantie om de periode 2021-2026.

Dit beleid voor religieus erfgoed geeft ook invulling aan de Omgevingsvisie Súdwest-Fryslân. Daarin worden behoud en herbestemming van kerken expliciet genoemd als een essentieel onderdeel (thema 2, Sterke kernwaarden: cultureel erfgoed, weids en waterrijk landschap). Bij de implementatie van de Omgevingswet wordt gestreefd naar een goede balans tussen benutten en beschermen van de fysieke leefomgeving, met behoud van kwaliteit.

Achtergrond

Fryslân heeft een hoge kerkdichtheid en dat geldt ook voor onze gemeente. Het religieus erfgoed in Súdwest-Fryslân betreft 158 religieuze gebouwen: 154 kerken en vier kapellen. Ze zijn sterk verbonden met de 89 woonkernen waarin ze staan. Naast zes steden zijn dat vooral dorpen en buurtschappen. Zelfs in heel kleine woonplaatsen staat vaak een kerk, het is dan niet zelden het enige grote publieke gebouw. De meeste zijn gebouwd voor 1900 waarvan een flink deel zelfs in de Middeleeuwen, veel kerken hebben waardevolle interieurs en de helft van de kerken is rijksmonument.

Maar net als in de rest van Nederland zet in Súdwest-Fryslân de ontkerkelijking door, is er mede daardoor een gebrek aan vrijwilligers en zijn de kosten voor gebruik, onderhoud en restauratie steeds moeilijker op te brengen. Ook gewenste of benodigde duurzaamheidsmaatregelen en de energietransitie zijn serieuze vraagstukken die het kerkeigenaren lastig maken. De verschillende factoren hebben ertoe geleid dat al een derde van de kerkgebouwen in Súdwest-Fryslân niet meer in religieus gebruik is. De verwachting is dat daar in de komende tien jaar nog eens 27 bijkomen, zo blijkt uit de enquête die voor de Kerkenaanpak Súdwest-Fryslân is gehouden onder kerkeigenaren) eind 2018. Het kan zijn dat door de gevolgen van corona

meer kerkgebouwen worden afgestoten in de komende tien jaar. De vraag is of er dan een herbestemming voor het gebouw wordt gevonden - en hoe passend en succesvol die zal zijn - of dat er uiteindelijk gekozen moet worden voor sloop.

Vanuit een grote betrokkenheid steken de eigenaren en de (kerkelijke) gemeenschap veel energie in hun kerk. Vooral wanneer de toekomst onzeker wordt, maken zij een intensief, emotioneel en jarenlang proces door om te proberen hun kerk te behouden. Ze komen pas in een laat stadium bij de gemeente, bijvoorbeeld wegens vergunningen of met vragen over financiering. Het proces maken zij vaak in kleine kring door: het kerkbestuur en de kerkelijke gemeenschap, al wordt die soms pas in een later stadium betrokken. Aan de bredere mienskip en andere belangstellenden erbij betrekken, wordt niet zo snel gedacht.

Kansen voor de toekomst

De gemeente Súdwest-Fryslân zou het verdwijnen van religieus erfgoed zeer betreuren. De kracht van een kerkgebouw is niet te onderschatten. Het is een ijkpunt vanuit de verte, een natuurlijk centrum van een dorp of stad, een historisch gebouw vol verhalen. Kerkgebouwen zijn vaak beeldbepalend in het landschap en in het dorp of de buurt; zonder de kerkgebouwen zou Súdwest-Fryslân niet hetzelfde zijn. Behalve letterlijk staan ze figuurlijk nog steeds midden in de mienskip, ook voor niet-gelovigen. Ze zijn belangrijk voor de leefbaarheid vanuit een sociale en vanuit een directe of indirecte economische betekenis: activiteiten of bedrijvigheid in de gebouwen, maar ook de gebouwen zelf kunnen bijdragen aan de aantrekkingskracht van dorp of stad. Voor (nieuwe) bewoners, bezoekers en toeristen of wellicht ondernemers. De kerkgebouwen bieden veel kansen voor de toekomst met ruimte voor allerlei invullingen, of die nu (deels) religieus zijn of niet.

Waar de stimulans vanuit de rijksoverheid voor gemeentebrede kerkenvisies vooral uitging van herbestemming, blijkt in

Overzichtskartaal kerken in SWF

Súdwest-Fryslân dat hulp juist ook welkom is bij het voorkomen van de noodzaak voor herbestemming. Oftewel: veel kerkeigenaren willen op de een of andere manier de religieuze functie zo lang mogelijk behouden. Andere kerkeigenaren zitten wel in een proces van afstoting, met als bijkomende kwestie het vinden van een geschikte herbestemming, wat niet eenvoudig is. Sommige kerken worden daardoor jarenlang weinig of niet gebruikt. Vaak ook zitten (gefuseerde) kerkgemeenschappen in een keuzeproces voor meerdere kerken. Aan de andere kant zijn er partijen die wellicht mogelijkheden zien in de vrijkomende gebouwen.

In alle gevallen kunnen betrokkenen te maken krijgen met zaken als onderhoud, restauratie, duurzaamheid, vergunningen, financiering, eventuele verbouwingen en passende (neven)activiteiten.

De gemeente wil helpen om zorgvuldig met religieuze gebouwen om te gaan en ze voor zover als mogelijk is, te behouden. De gemeentelijke subsidiemogelijkheden blijven weliswaar beperkt, aan vergrijzing en ontkerkelijking kan een gemeentelijke overheid weinig doen. Ook de andere kwesties kan de gemeente niet zelf oplossen. Wel nemen we als gemeente binnen onze mogelijkheden een actieve rol om (toekomstige) kerkeigenaren te helpen bij behoud en ontwikkeling van kerkgebouwen in Súdwest-Fryslân. Als het kan met een religieuze functie en anders met een zo passend mogelijke nieuwe invulling.

2. Visie op religieus erfgoed Súdwest-Fryslân

De gemeentelijke visie op religieus erfgoed in Súdwest-Fryslân geldt voor gebouwen die oorspronkelijk zijn gebouwd voor een religieuze functie. De visie heeft drie uitgangspunten:

- **Een kerkgebouw is belangrijk voor de mienskip.**

Met, maar ook zonder religieuze functie speelt een kerkgebouw een grote rol bij de leefbaarheid in een dorp of buurt. Een plek waar mensen kunnen samenkomen, een plek voor godsdienst of bijvoorbeeld bezinning of cultuur of een plek die bezoekers van buiten trekt. Een kerkgebouw kan behalve van sociale, ook van economische betekenis zijn.

- **De kerkgebouwen zijn zeer waardevol.**

De gemeente heeft veel Middeleeuwse kerken en ook de nieuwere kerken zijn vaak karakteristieke gebouwen. Ze hebben een grote historische, culturele en architectonische waarde en zijn beeldbepalend in de dorpen, steden en het open landschap. Een gebouw afbreken kun je niet ongedaan maken. Ook voor de interieurs geldt: hoe meer je verandert, hoe minder je terug kunt draaien.

- **De kerkgebouwen blijven gebruiken of hergebruiken is duurzaam.**

Het zou verspilling zijn om geen gebruik te maken van een bijzonder gebouw dat er al staat. En ongeacht of het gebouw een sociale, culturele, commerciële of een woonfunctie heeft, gebruik draagt zelf al bij aan het voortbestaan van het gebouw.

Kerk Oudega

De uitgangspunten leiden naar de visie/missie van de gemeente Súdwest-Fryslân:

De religieuze gebouwen in Súdwest-Fryslân zijn zeer waardevol, vervullen een belangrijke rol voor de mienskip en de gebouwen blijven gebruiken of hergebruiken is duurzaam. Daarom streeft de gemeente Súdwest-Fryslân naar behoud en/of ontwikkeling van het religieus erfgoed en ondersteunt de eigenaren daarbij. We houden een voorkeursvolgorde aan voor vijf mogelijke gebruiksfuncties van religieuze gebouwen:

1. Religieus gebruik
2. Meervoudig gebruik
3. Herbestemming met publiek gebruik
4. Herbestemming met privégebruik
5. Tijdelijk gebruik/leegstand

Gestreefd wordt naar de best passende gebruiksfunctie en invulling. Die hangen af van onder meer de historie, van de kenmerken van het gebouw en ook van de plek in het landschap, in de kerkelijke gemeenschap en in de bredere mienskip. Daarnaast ligt bij panden met grote monumentale waarde de voorkeur bij behoud en bij minder monumentale waarde bij ontwikkeling. Sloop is pas een alternatief

Toelichting op vijf mogelijke gebruiksfuncties van religieuze gebouwen:

1. Religieus gebruik

Het beste gebruik voor een religieus gebouw is religieus gebruik. Ook al leiden vergrijzing en secularisatie tot een steeds kleiner aantal kerkleden, vrijwilligers en kerkbestuurders en tot verminderde inkomsten, voor het behoud is het van belang religieus gebruik zo lang mogelijk aan te houden.

2. Meervoudig gebruik

Voorals er steeds minder kerkdiensten zijn, kunnen nevenactiviteiten of mede-gebruikers uitkomst bieden om toch een religieuze functie te kunnen voortzetten. Meestal gaat het dan om de kerk als zaalruimte voor activiteiten, die niet van religieuze aard hoeven te zijn. Dit meervoudige gebruik kan extra inkomsten en meer betrokkenheid opleveren en een bredere maatschappelijke betekenis geven aan een kerkgebouw.

Het kan nodig zijn om voor de extra activiteiten voorzieningen aan te brengen zoals een keukentje of toiletten. Ook in gebouwen die voor dergelijke aanpassingen in eerste instantie niet geschikt lijken, is dit soms toch mogelijk.

Ook voor andere aspecten van het gebouw en voor zaken als de monumentale waarde en de samenhang of juist mogelijke concurrentie met voorzieningen in de omgeving, is het belangrijk om te kijken naar de beperkingen, maar zeker ook naar de kansen.

3. Herbestemming met publiek gebruik

Is religieus of meervoudig gebruik niet meer mogelijk en verliest de kerk haar religieuze functie, dan wordt gekeken naar herbestemming. De voorkeur heeft dan een maatschappelijke functie, een functie die ten dienste staat van de 'mienskip' of in ieder geval een functie die publiek toegankelijk is. Bijvoorbeeld een dorps huis, een museum, een cultureel podium of een restaurant. Een kerk is immers een drager van een sociale structuur, een symbolisch hart van een gemeenschap. Met het verlies van de religieuze functie verliest een dorp of buurt een verbindende maatschappelijke plek. Door publiek gebruik blijft een kerkgebouw toch een levendige plek voor iedereen en kan zo zelfs iets extra's bieden aan de gemeenschap en de omgeving. Dit vergt een bredere blik dan alleen gericht op het gebouw. Ook de omgeving speelt een grote rol, zowel fysiek als qua draagvlak.

4. Herbestemming met privégebruik

Als een nieuwe publieke functie niet haalbaar blijkt, is het van belang dat de kerk toch voor het dorp of de buurt behouden blijft. De kerk is een ankerpunt van herinnering, zowel collectief als individueel, en het gebouw zorgt voor een stedenbouwkundige oriëntatie vanwege de bijzondere (zichtbare) positie in de omgeving. De kerk zorgt voor identiteit en heeft een waarde voor de ruimtelijke kwaliteit. In dit licht ligt er ook een kans voor herbestemming met privégebruik; kerkgebouwen zijn interessante vastgoedobjecten die veelal centraal gelegen zijn en door hun maatvoering en robuustheid vele nieuwe functies kunnen herbergen.

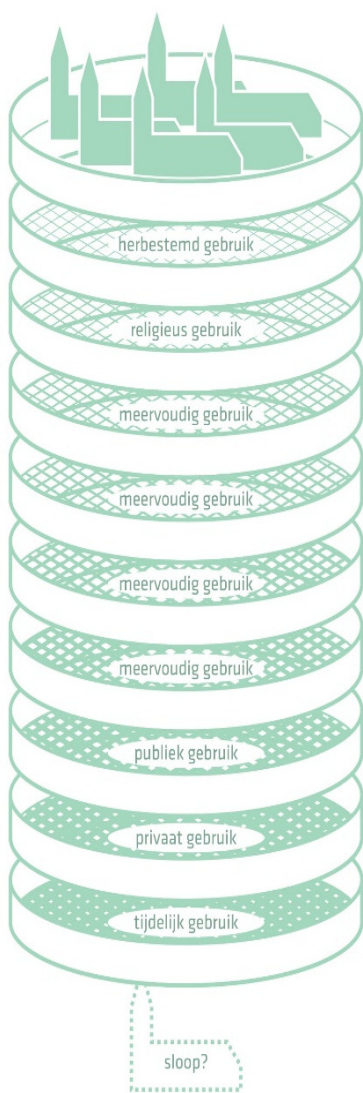
5. Tijdelijk gebruik/leegstand

Heeft de zoektocht naar een nieuwe invulling niets opgeleverd, dan kan tijdelijke leegstand of een tijdelijke functie een optie zijn om sloop te voorkomen. Door het pand wind- en waterdicht te houden, blijven de opties open voor nieuwe ontwikkelingen – misschien zelfs toch weer een religieuze functie - of een koper.

Sloop

Sloop is slechts een allerlaatste optie als geen van de gebruiksfuncties mogelijk is gebleken. Sloop is onherroepelijk, er verdwijnt dan cultureel erfgoed dat uniek is en onvervangbaar. Vooral sloop van monumentale kerken zou vernietiging zijn van panden en interieurs van culturele, kunst- en cultuurhistorische waarde. Soms kan een kerkelijke gemeente met twee of drie kerkgebouwen nog maar één daarvan aanhouden en moet zij het andere gebouw/gebouwen afstoten met eventueel sloop als gevolg. Als gemeente Súdwest-Fryslân dan in haar ondersteuning keuzes moet maken, gaat behoud van kerken met een monumentale status voor op kerken zonder monumentale status.

toekomstvisie kerkgebouwen

Duurzaamheid, cultuurtoerisme en mienskip

Kerkeigenaren hebben vooral veel vragen en ideeën die te maken hebben met duurzaamheid, cultuurtoerisme en mienskip. Net zoals de gemeente zien zij in deze thema's kansen voor de toekomst.

- **Duurzaamheid**

Bij duurzaamheid gaat het al gauw om verwarming en elektriciteit. Kerkeigenaren denken inderdaad na over energiegebruik, geschikte technieken voor toepassing in de kerk en over oplossingen voor de energietransitie. Duurzaamheid gaat ook over bewust (her)gebruik van grondstoffen. Maar duurzaamheid betekent in de eerste plaats dat we de gebouwen behouden. Dat kan als ze in goede staat worden gehouden en als ze in gebruik blijven.

- **Cultuurtoerisme**

Kerkgebouwen zijn opvallend en ruim, met bijzondere architectuur en interieurs en ze hebben een rijke geschiedenis. Het maakt ze bij uitstek geschikt voor culturele activiteiten en toerisme. Veel (toekomstige) kerkeigenaren komen voor nevenactiviteiten en herbestemming dan ook uit bij cultuurtoerisme.

- **Mienskip**

Een betrokken lokale mienskip kan een grote rol spelen bij het behoud van een kerk. Een mienskip, een gemeenschap die zich verbonden en betrokken voelt en die bereid is om samen ergens de schouders onder te zetten, is precies wat veel kerken nodig hebben. Zeker nu geloofsgemeenschappen steeds kleiner worden. De mienskip kan helpen bij het opzetten van genoeg nevenactiviteiten of bij een nieuwe invulling als de kerk wordt afgestoten. Andersom biedt een kerkgebouw veel mogelijkheden voor de mienskip.

Een groot deel van de vragen die bij de gemeente binnenkomen zullen over deze drie thema's gaan. Die kunnen we voor een deel zelf beantwoorden en we kunnen verwijzen naar relevante organisaties en bedrijven. Ook kunnen we kerkeigenaren met elkaar in contact brengen voor samenwerking of het uitwisselen van ervaringen of tips geven hoe ze anderen uit de omgeving erbij kunnen betrekken. Wat duurzaamheid betreft is het mogelijk om een energie-inspectie te laten uitvoeren met subsidie van de gemeente (zie 'Gemeentelijke subsidies' in hoofdstuk 4).

Samenhang tussen kerken en met andere voorzieningen

De gemeente stimuleert om naar een kerkgebouw te kijken als deel van een geheel. De slagingskans voor (neven)activiteiten of een herbestemming is veel groter wanneer niet iedereen hetzelfde doet en het niet concurreert met andere voorzieningen of kerkgebouwen in de buurt.

Liever nog zijn de activiteiten of herbestemming een aanvulling. Marktonderzoek kan daarom onderdeel zijn van een advies. Breed kijken kan ook aan het licht brengen dat het kerkgebouw een welkome locatie zou zijn voor bestaande wensen in eigen dorp of stad of misschien willen kerken of voorzieningen in een dorp verderop graag samenwerken. Zorgen voor samenhang is goed voor de kerk, de gemeenschap en de omgeving.

Anderen (op tijd) betrekken

We moedigen kerkeigenaren aan om hun kerkelijke gemeenschap en ook de bredere mienskip en eventuele andere belanghebbenden te betrekken bij problemen, plannen en wensen. Dat kunnen ook verenigingen, ondernemers of een architect zijn of bewoners van naburige dorpen. Allerlei betrokkenen denken vaak graag mee. Het betrekken van die verschillende mensen en partijen kunnen kerkeigenaren het beste in een vroeg stadium doen. Zo ontstaat sneller zicht op de mogelijkheden en waar (ook financieel) rekening mee gehouden moet worden. Misschien komen er direct al verrassende gedachten en ideeën, vooral wanneer mensen met verschillende achtergronden en invalshoeken bij elkaar worden gezet. Een vroege betrokkenheid versterkt ook het draagvlak.

Vroeg contact met gemeente

We willen ervoor zorgen dat kerkeigenaren zo vroeg mogelijk contact opnemen met de gemeente. Vaak hebben zij al een lang en moeizaam traject doorlopen voor zij bij de gemeente komen, bijvoorbeeld wanneer zij toe zijn aan het aanvragen van vergunningen. Door plannen en wensen al vroeg aan te geven, kan de gemeente op tijd inschatten welke hulp waar en wanneer

nodig is. Ook kunnen we dan alvast vertellen wat de gemeente wel en niet voor hen kan betekenen en de (toekomstige) eigenaar op weg helpen met tips. Maar vooral willen we in een vroeg stadium meedenken, om zo een probleem of plan samen zo goed mogelijk te kunnen aanpakken. De Kerkenaanpak Súdwest-Fryslân heeft wat dat betreft al vruchten afgeworpen. Door het boekje zelf dat er nu ligt en door de enquête en bijeenkomsten die eraan vooraf gingen, is de gemeente al veel beter in beeld bij de kerkeigenaren.

Centraal punt en overzicht

Vanuit onze centrale positie kunnen we als gemeente veel betekenen voor de afzonderlijke kerken en voor de kerken samen. Er is al de nodige expertise binnen de gemeente en we weten de weg te vinden buiten de gemeente wat betreft religieus erfgoed. Door contacten met allerlei betrokkenen zal die kennis niet alleen groeien, we krijgen ook overzicht op wat er speelt, welke kerkgemeenschap waarmee bezig is en welke partijen zouden kunnen bijdragen aan oplossingen. Zo kunnen we fungeren als spil voor de eigenaren en andere betrokkenen.

Verbinden

Vanuit de spilfunctie kunnen we zorgen voor verbindingen. We kunnen contacten tot stand brengen tussen kerkeigenaren onderling of met andere betrokkenen, organisaties of initiatiefnemers. Wellicht kunnen vraagstukken rond verschillende kerken ook worden gecombineerd.

Soepel met regels en vergunningen

Waar dat kan is de gemeente soepel met regels, bestemmingsplannen en vergunningen. Bijvoorbeeld bij verbouwen en herbestemming, maar ook bij tijdelijke invullingen en bij leegstand, om ruimte te geven voor behoud en een mogelijke (nieuwe) bestemming.

Sloop

De gemeente is terughoudend wat betreft sloop van kerkgebouwen. We zullen sloop niet altijd kunnen tegenhouden. Een sloopvergunning is nodig als het gebouw een monumentenstatus heeft en/of in een beschermd dorps- of stadsgezicht staat en/of de status 'karakteristiek' heeft in het bestemmingsplan. Is dat allemaal niet van toepassing, dan hoeft de eigenaar sloop alleen te melden. In al die gevallen wil de gemeente echter samen kijken of sloop is te voorkomen; of één van de vijf gebruiksfuncties toch haalbaar is. Een sloopvergunning geven we dan ook alleen af als het kerkgebouw langdurig heeft leeggestaan en er geen enkel zicht is op een oplossing voor behoud en herbestemming. Er gaat een gedegen onderzoek aan vooraf waarbij ook de bredere mienskip op de hoogte wordt gebracht. Erfgoed opgeven kan uiteindelijk een keus zijn, maar dan weloverwogen onderbouwd.

Bewustwording

De gemeente ziet ook een taak in het creëren van bewustwording van het belang van religieus erfgoed. Bij directe betrokkenen, maar ook bij een breder publiek, om draagvlak en actiebereidheid te vergroten voor instandhouding.

Hulp bij financiering

Veel kerkeigenaren zoeken financiering. We informeren over mogelijkheden als donateurs, legaten, inkomsten uit culturele of andere activiteiten, investeringen van ondernemers, bedrijfsmatige inkomsten en misschien zonnepanelen op eigen of andermans gebouwen. Ook zijn er subsidies aan te vragen bij het rijk, Provincie Fryslân, bij fondsen en stichtingen. Subsidies kunnen voor onderhoud, restauratie of verbouwing zijn, maar ook voor herbestemming, duurzaamheid en activiteiten in de kerk. Al hebben rijksmonumenten met meer regels en beperkingen te maken, vaak is het voor rijksmonumenten makkelijker om subsidies te krijgen. Gemeente Súdwest-Fryslân kan kerkgebouwen slechts in beperkte mate zelf financieel ondersteunen. Toch zijn er enkele gemeentelijke subsidiemogelijkheden, ook voor niet-monumenten (zie 'Gemeentelijke subsidies' in hoofdstuk 4).

Voorkeursvolgorde voor gebruiksfuncties

Bij adviezen over het kiezen van een gebruiksfunctie van een kerkgebouw, houden we de voorkeursvolgorde aan van de vijf mogelijke functies: religieus gebruik, meervoudig gebruik, publiek gebruik, privégebruik en eventueel tijdelijk gebruik of tijdelijke leegstand. Religieus gebruik heeft dus de voorkeur. Als een functie niet mogelijk blijkt, komt steeds de daaropvolgende functie in aanmerking en kijken we met de eigenaar wat daarin wel of niet mogelijk is.

Erfgoedbijeenkomst Sneek

Monumentale waarde

Bij monumentale kerken ligt de prioriteit bij behoud van het gebouw en het interieur. Bij kerken zonder monumentenstatus is het, onder andere in verband met vergunningen, vaak eenvoudiger om het gebouw en/of interieur aan te passen aan nieuwe wensen. Daarom ligt daar de nadruk meer op ontwikkeling. Dat wil niet zeggen dat een niet-monumentale kerk minder waardevol is voor de mienskip of dat in een monumentaal gebouw niets mogelijk is.

Prioriteitsvolgorde bij inzet gemeente

Alle oorspronkelijk religieuze gebouwen in de gemeente horen bij ons religieus erfgoed. We zetten ons dan ook zo goed mogelijk in voor behoud en ontwikkeling. Wel kan het nodig zijn om bij onze inzet en ondersteuning prioriteiten te stellen. Net als bij de adviezen over het kiezen van een gebruiksfunctie, houden we in dat geval de voorkeursvolgorde van de vijf gebruiksfuncties aan.

Ook gaan kerken met monumentenstatus, wanneer we genoodzaakt zijn keuzes te maken over onze inzet, voor op kerken zonder monumentenstatus.

Verder concentreert de gemeente zich voor concrete ondersteuning eerst op de kerken waar de hulp het hardst nodig is. Dat zijn vooral de kerken die hebben aangegeven het binnen nu en tien jaar financieel niet te kunnen bolwerken. Maar ook andere (toekomstige) kerkeigenaren zijn welkom voor vragen en advies.

4. Hoe gaat gemeente Súdwest-Fryslân dat doen?

Voor de uitvoering van dit beleid voor religieus erfgoed heeft gemeente Súdwest-Fryslân een aantal instrumenten en werkwijzen.

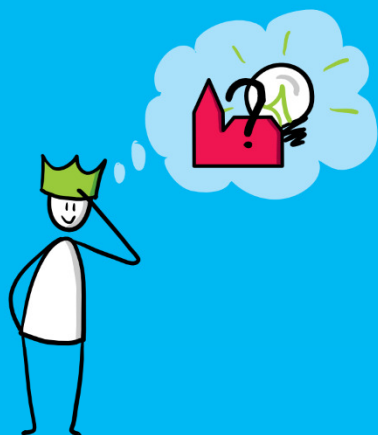
Helpdesk Kerken

Een sleutelrol in de uitvoering van het beleid ligt bij de Helpdesk Kerken, een nieuwe service van de gemeente. De Helpdesk Kerken is geen fysieke helpdesk, maar bestaat uit twee adviseurs erfgoed. Zij vormen hiermee binnen de gemeente het eerste aanspreekpunt voor alle vragen over religieus erfgoed.

Hun hulp kan bestaan uit korte informatie of verwijzing naar de betreffende medewerkers binnen de gemeente of naar een externe instantie of organisatie, maar deze adviseurs erfgoed kunnen ook actief meedenken. Voor een aantal kerken zullen zij daarbij het speciaal ontwikkelde Kerkenpaspoort gebruiken.

Mensen die de gemeente belden over bijvoorbeeld regels en vergunningen rond kerken, wisten vaak niet bij welke afdeling of medewerker ze moesten zijn. De Helpdesk Kerken geeft duidelijkheid, behalve voor bellers overigens ook voor medewerkers van de gemeente. Bovendien is het palet aan hulp dat de gemeente kan bieden veel breder dan regels en vergunningen; de helpdesk helpt of verwijst bij allerlei aspecten en vraagstukken rond kerkgebouwen. Naarmate de helpdesk bekender wordt en meer wordt benaderd, zal de spilfunctie van de gemeente groeien. Via de helpdesk zal steeds meer overzicht ontstaan van wat er speelt en waar. Dat maakt ook het combineren mogelijk van kerken, kwesties en oplossingen en draagt bij aan de samenhang tussen kerken en activiteiten. Die kunnen elkaar daardoor aanvullen, versterken of in ieder geval onbedoelde concurrentie voorkomen. Bellers worden naar de Helpdesk Kerken doorverwezen vanuit het telefooncentrum en ook het Centrale Hart zal binnengekomen vragen uitzetten bij de helpdesk. Daarnaast biedt het Centrale Hart administratieve ondersteuning.

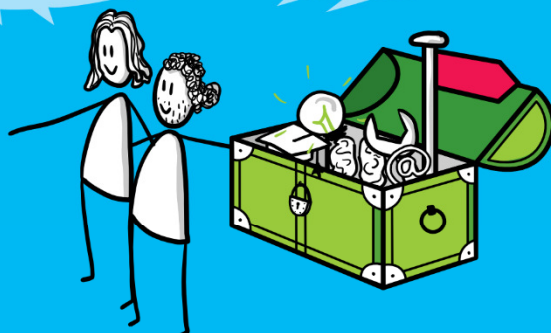
KERKENHELPDESK

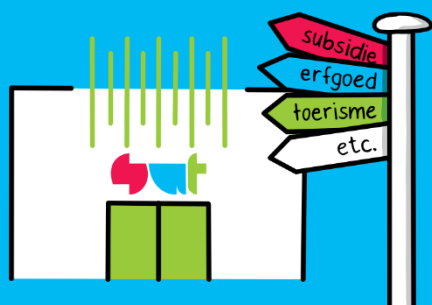
Je hebt (interesse in)
een kerk en een idee

Kom bij ons met je vragen,
je komt nooit te vroeg

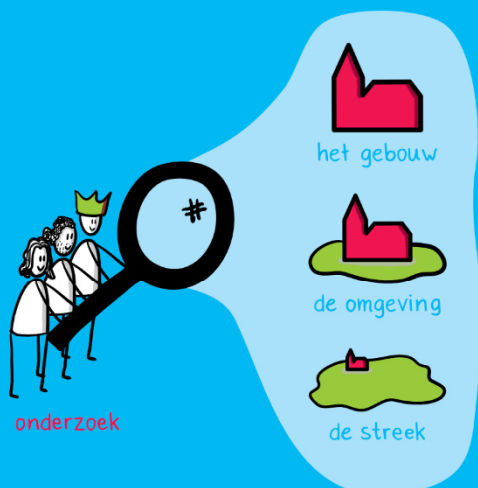
Mail kerken@sudwestfryslan.nl
of bel 14 0515

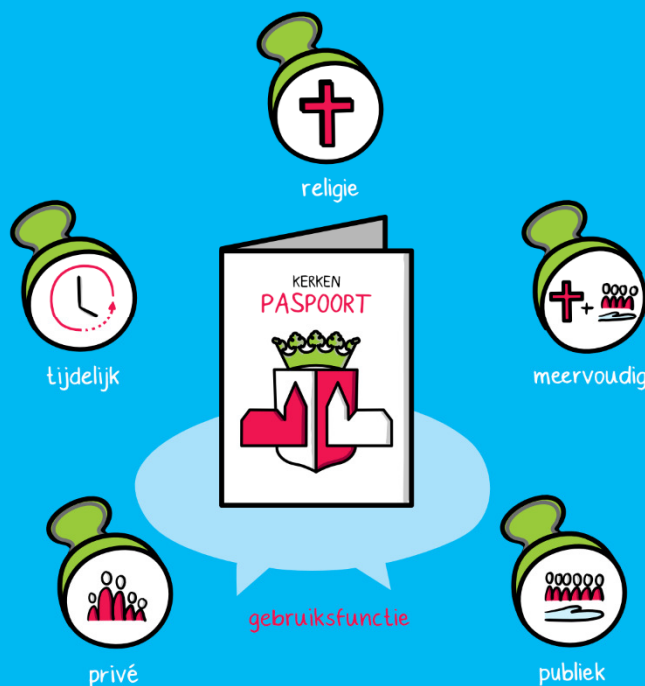
De kerkenhelpdesk heeft veel kennis, ervaring en
tools om je verder te helpen

Wij wijzen je de weg in gemeenteland én ook daarbuiten

We kunnen samen onderzoeken welke
kansen en beperkingen de kerk heeft
en welke gebruiksfunctie het beste past

Gemeente **Súdwest-Fryslân**

Getekend door: **BURO HAK**

- 3) De streek, het dorp of de stad. Het gaat om bijvoorbeeld functies van andere kerken, het aantal inwoners, voorzieningen en recreatie in de omgeving. Ook zichtbaarheid in het landschap is een belangrijk kenmerk. Om visuele redenen, maar ook als oriëntatiepunt op land en voor navigatie vanaf het water.

De gemeente stelt de Kerkenpaspoorten eerst op met eigenaren van de kerken die dat het meest nodig hebben en er behoefte aan hebben. Dat gebeurt op aanvraag; kerkeigenaren kunnen hun belangstelling aangeven via de Helpdesk Kerken. Bij te veel aanvragen tegelijk krijgen de 27 kerken voorrang waarbij in de enquête van de Kerkenaanpak naar voren kwam dat sluiting binnen tien jaar dreigt. De Kerkenpaspoorten zijn voor eigen gebruik en worden niet openbaar gemaakt.

Bijeenkomsten

Met enige regelmaat gaan we bijeenkomsten organiseren of initiëren voor eigenaren en andere betrokken bij religieus erfgoed. Aanleiding zijn de bijeenkomsten die we hebben gehouden in de aanloop naar de Kerkenaanpak Súdwest-Fryslân. De contacten met andere eigenaren (van religieuze en van herbestemde kerken) en met andere betrokkenen (gemeente, architecten, ondernemers, kunstenaars) bevielen de kerkeigenaren zo goed, dat ze hebben gevraagd om herhaling. Het bleek een goede manier om eigenaren met elkaar in contact te brengen, om ideeën op te doen, andere invalshoeken te bekijken, ervaringen uit te wisselen en zaken af te stemmen. Zo'n bijeenkomst kan rond een thema zijn, een specifieke kerk of in een bredere opzet. De gemeente verstuurt hiervoor uitnodigingen. Al naar gelang de behoefte en onze eigen mogelijkheden kijken we hoe vaak de bijeenkomsten zullen plaatsvinden.

Gemeentelijke subsidies

Gemeente Súdwest-Fryslân heeft een aantal subsidieregelingen voor kerkgebouwen. De vermelde bedragen zijn gebaseerd op de Subsidieverordening 2021.

Instandhoudingssubsidie voor kerkgebouwen zonder monumentale status

Voor kerkgebouwen zonder status heeft de gemeente binnen de subsidieregeling Cultureel Erfgoed een subsidie voor het uitvoeren van groot onderhoud of cascoherstel. De subsidie kan één keer per zes jaar worden aangevraagd. De gemeente vergoedt 50% van de subsidiabele kosten tot een maximum van € 7.500,-. Het subsidieplafond hiervoor ligt op € 40.000,-. Het college van B&W heeft hiertoe in juli 2019 besloten, omdat voor kerkgebouwen zonder status bijna nooit aanspraak gemaakt kan worden op subsidie bij de provincie of het rijk.

Instandhoudingssubsidie voor kerkgebouwen met de status van gemeentelijk monument

Voor gemeentelijke monumenten heeft de gemeente binnen de subsidieregeling Cultureel Erfgoed een subsidie voor het uitvoeren van groot onderhoud of cascoherstel. De subsidie kan één keer per drie jaar worden aangevraagd. De gemeente vergoedt 50% van de subsidiabele kosten tot een maximum van € 10.000,-. Het subsidieplafond hiervoor ligt op € 40.000,-.

Subsidie voor bouwkundige inspectie, voor kerkgebouwen met en zonder monumentenstatus

Voor gemeentelijke monumenten, rijksmonumenten en vanaf 1 januari 2021 ook voor kerkgebouwen zonder status, is subsidie beschikbaar voor een bouwkundige inspectie. Het gaat om een eerste inspectie door Monumentenwacht Fryslân of een andere onafhankelijke instantie. De subsidie bedraagt 100% van de kosten met een maximum van € 500,- per bouwwerk. Het subsidieplafond is € 1.500,- per jaar.

5. Inzet en financiën voor uitvoering beleid religieus erfgoed

- De Helpdesk Kerken is een (gratis) service aan kerkeigenaren waarvoor geen extra budget is begroot. Deze informatieverstrekking, doorverwijzing en/of advisering zijn onderdeel van de werkzaamheden van twee adviseurs erfgoed. Hetzelfde geldt voor de werkzaamheden van de medewerkers naar wie zij eventueel verwijzen. De verwachting is dat de werkwijze meer efficiëntie zal opleveren en doeltreffender zal zijn, zowel voor kerkeigenaren als de gemeente. Mocht bij de evaluatie van het beleid Religieus Erfgoed blijken dat de helpdesk zoveel extra werk oplevert dat het niet binnen de uren van de medewerkers past, dan wordt opnieuw gekeken hoe de inzet geregeld kan worden.
- De Kerkenaanpak Súdwest-Fryslân is tot stand gekomen met financiering vanuit de rijksoverheid: Súdwest-Fryslân was een pilotgemeente binnen het programma Toekomst Religieus Erfgoed van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed voor het opstellen van een kerkenvisie.
- Het opstellen van Kerkenpaspoorten hoort bij de werkzaamheden van de medewerkers Helpdesk Kerken oftewel de adviseurs erfgoed.
- De bijeenkomsten voor kerkeigenaren gaan we organiseren vanuit de post 'Cultureel erfgoed – bewustwording'.
- De genoemde gemeentelijke subsidies worden gedekt uit de post 'Erfgoed – subsidieregeling monumenten'.

6. Resultaten

Met de uitvoering van het beleid Religieus Erfgoed willen we bijdragen aan het door de gemeente, kerkeigenaren en de mienskip gewenste resultaat. Dat is religieus erfgoed zoveel mogelijk behouden of ontwikkelen, op manieren die passend zijn bij de kerken, de dorpen, de steden en de hele gemeente en die zelfs een toevoeging betekenen voor de leefbaarheid.

We beschouwen het beleid Religieus Erfgoed als geslaagd wanneer de gemeente met haar beschikbare middelen heeft kunnen bijdragen aan bewustwording, kennis en samenwerking rond religieus erfgoed, aan instandhouding en/of ontwikkeling en aan een passend gebruik van de gebouwen. We hopen dat kerkeigenaren de gemeente Súdwest-Fryslân meer aan het begin van hun proces weten te vinden en betrekken.

We verwachten jaarlijks:

- 10 contacten met kerkeigenaren via de Helpdesk Kerken
- 5 adviesgesprekken met kerkeigenaren, door de helpdeskmedewerkers of door deskundigen binnen de gemeente naar wie is doorverwezen
- 2 Kerkenpaspoorten in te vullen met kerkeigenaren
- 50 bezoeken aan de website www.samensudwestfryslan.nl/kerkenvisie
- 10 contacten tot stand brengen tussen betrokkenen van kerkgebouwen
- 50 bezoekers bij erfgoedbijeenkomsten, waaronder kerkeigenaren en andere belanghebbenden
- 10 subsidieaanvragen voor de kerkgerelateerde subsidies

Het beleid 'Religieus Erfgoed Súdwest-Fryslân: kerkgebouwen' wordt in 2026 geëvalueerd door de gemeente.

Kerk van Hieslum

Bijlage 1

Overzicht inventarisaties

Verdiepingslag FAMKE

De verdiepingslag Friese archeologische monumentenkaart extra (FAMKE) loopt in nauwe samenwerking met de provincie. Zij bestaat uit verschillende deelonderzoeken, zoals twee promotieonderzoeken naar terpen (terpzolen en veenterpen) door de Rijksuniversiteit Groningen, die nog niet zijn opgeleverd. Ook een deel van het onderzoek naar het stadhuis Bolsward valt onder de verdiepingsslag. In het historisch centrum was een groot onderzoeksoppervlak beschikbaar, een unieke situatie. De verstoring door de aanleg was minder diep dan de onderkant van de terp, dus we zijn op kosten van de verdiepingsslag op een stuk circa een halve meter dieper gegaan om inzicht te krijgen in het ontstaan en ouderdom van 1 van de drie stadsterpen van Bolsward.

We hebben thans overigens een gemeentelijke beleidskaart, oftewel de gemeentelijke uitsnede van de provinciale FAMKE, voor de archeologie, die als een goed beleidsinstrument functioneert. De verdiepingsslag zal deze uitsnede verder verfijnen door scherpere onderzoeksadviezen te leveren en dus meer maatwerk mogelijk maken. Hierdoor zal er minder onderzoek noodzakelijk zijn, wat goed is voor draagvlak. Immers geldt voor archeologisch onderzoek het principe de verstoorder betaalt. Naar verwachting wordt de verdiepingsslag in deze beleidsperiode opgeleverd.

Inventarisatie Tweede Wereldoorlog relictten inclusief beleid vliegtuigwrakken

Op veel plaatsen in de Nederlandse ondergrond en waterbodem bevinden zich nog explosieven uit de Tweede Wereldoorlog, zoals niet ontplofte vliegtuigbommen (blindgangers), raketten, mijnen, granaten en munitie. Aangezien eventueel aanwezige ontplofbare oorlogsresten een risico vormen voor uit te voeren werkzaamheden, is het van belang dat gemeentebreed het onderzoeksgebied op de aanwezigheid daarvan en andere risicovolle oorlogsrelictten onderzocht wordt. Op basis hiervan kan de voortgang en veiligheid van werkzaamheden worden gewaarborgd. Een gedetailleerd uitgevoerd Vooronderzoek uitgevoerd in 2020/2021 voorkomt het maken van onnodige kosten voor detectie of benaderwerkzaamheden door het nauwkeurig driedimensionaal afbakenen van het verdachte gebied. Gezien de oorlogsgeschiedenis van de gemeente is er besloten om alleen voor 'hotspots' een volledig Vooronderzoek OO uit te laten voeren en de rest van het grondgebied van de gemeente te onderzoeken door middel van een kostenbesparende quickscan.

Gekoppeld hieraan wordt een archeologische bureau inventarisatie uitgevoerd naar de nog aanwezig objecten en structuren uit WO2. Waar de 20ste eeuw tot voor kort veelal geen deel uitmaakte van de onderzoeksagenda van gemeenten, is de interesse voor de archeologie van de Tweede Wereldoorlog (WOII) de laatste jaren sterk toegenomen. Een bijzondere categorie zijn de vliegtuigwrakken. Gedurende WOII zijn meer dan 5000 vliegtuigen neergeschoten/neergestort. Veel van deze vliegtuigwrakken zijn al tijdens de WO II door de Duitsers geruimd. Andere wrakken werden tijdens en na de oorlog door boeren en schroothandelaren opgegraven. Tot 1996 was het toegestaan om zelf opgravingen te doen, als de eigenaar van de grond dat goed vond. Er liggen meerdere wrakken op de bodem van het IJsselmeer binnen onze gemeentegrenzen, van de meeste is de exacte locatie en identificatie nog niet bekend. Dit vraagt om een gemeentelijk beleid ten aanzien van de vraag hoe om te gaan met verzoeken tot berging. Het is de verwachting, ook gezien de landelijke aandacht voor dit onderwerp, dat er in de toekomst meer verzoeken zullen komen voor het bergen van vliegtuigwrakken. Ook gezien de instelling in 2018 van het Nationaal Berging Programma vanuit het rijk, waaraan gemeenten geacht worden mee te werken.

Facet bestemmingsplan karakteristieke panden en archeologie

In het kader van de harmonisatie met het archeologisch beleid van Littenseradiel en Boarnsterhim en vanwege het feit dat de planning van de inventarisatie van de karakteristieke panden niet synchroon loopt (door de beperkte capaciteit van het onderzoeksbureau) met de planning van de bestemmingsplannen, is gekozen voor een facet bestemmingsplan karakteristieke panden en archeologie. Hierdoor kunnen de lopende bestemmingsplannen nog wel hun gestelde deadline halen.

Omdat er diverse bestemmingsplannen zijn waarin archeologie nog niet juist is meegenomen is dit facetplan noodzakelijk. Zo is buitengebied Boarnsterhim vele malen strenger dan de SWF beleidslijn qua archeologie en zeker niet in lijn met werken vanuit de bedoeling. Hier worden ook de boerderijplaatsen meteen in mee genomen. Via de Fryske Academie is deze laatste kaart in februari 2019 opgeleverd. We zijn nu bezig met de waardering van de boerderijplaatsen en het intekenen van de archeologische gebieden voor het facetplan. De oplevering is naar verwachting in 2021.

Inventarisatie karakteristieke bouwwerken

Naast gemeentelijke beschermde panden kennen we ook nog de categorie karakteristieke panden. Een deel van de karakteristieke bouwwerken in onze gemeente is recentelijk geïnventariseerd in het kader van bestemmingsplannen die geactualiseerd zijn. Voor een groot deel van ons gebied ontbreken echter dergelijke inventarisaties nog of zijn ze verouderd. Om uitvoering te geven aan de unaniem aangenomen motie van de raad gaan wij de karakteristieke bouwwerken in onze gemeente gebiedsdekkend inventariseren. Hiermee is vanaf 2019 een start gemaakt en deze inventarisatie wordt in deze beleidsperiode afgerond.

Selectiecriteria karakteristieke bouwwerken

Bouwwerken worden allemaal geïnventariseerd volgens eenzelfde stramien en beoordelingskader. De bouwwerken worden beoordeeld op de stedenbouwkundige, architectonische, cultuurhistorische en streekhistorische waarde en worden van een puntenaantal voorzien. Er wordt enkel naar het exterieur van de bouwwerken gekeken. De bouwwerken die tijdens het onderzoek 19 punten of meer hebben gekregen krijgen de status van 'Karakteristiek 1' in het bestemmingsplan, en worden beoordeeld als meest waardevol. Deze bouwwerken vertegenwoordigen een zodanige monumentale waarde dat het exterieur van deze bouwwerken in stand moet worden gehouden. Om sloop tegen te gaan is in het bestemmingsplan hier een sloopvergunningstelsel aan gekoppeld. De karakteristieke bouwwerken die tijdens het onderzoek 15 tot 19 punten krijgen vallen binnen de categorie 'Karakteristiek 2'. Deze panden vertegenwoordigen een zodanige waarde dat het van belang is om met name de hoofdvorm van het bouwwerk in stand te houden.

Bij panden waarbij ook de identiteit van het pand een waarde heeft – bijvoorbeeld vanwege de typologie – kan sloop een verlies van herkenbaarheid van de plek of het gebied betekenen. In dat geval kan er een sloopverbod aan worden gekoppeld, waarbij de cultuurhistorische waarde een weigeringsgrond voor een sloopaanvraag kan zijn. Dit lijkt heel streng, maar is tot op heden de enige mogelijkheid om bij een vergunningaanvraag een afwegingsmoment te organiseren om de cultuurhistorische waarden van het pand te wegen en opzichte van andere belangen. Het is dan aan de gemeente om te bepalen of sloop aanvaardbaar is, door het publieke belang af te wegen tegen de individuele belangen van de aanvrager. Op basis van deze inventarisatie is het overigens ook mogelijk om die objecten die van zeer monumentale waarde blijken, uiteindelijk aan te wijzen als gemeentelijk monument.

Inventarisatie agrarisch vastgoed en hun bijgebouwen

Er is het beleidsvoornemen om een inventarisatie uit te voeren naar de agrarische percelen, inclusief hun karakteristieke bouwwerken. De basis hiervoor ligt in de te verwachten leegstand van het agrarisch vastgoed en daarmee de vroegtijdige signalering c.q. kansen voor mogelijke herbestemming. Daarnaast ontbreekt het aan een overzicht van de karakteristieke bijgebouwen en hun betekenis op deze agrarische percelen.

Doorontwikkeling Landschapsbiografie Súdwesthoeke (programma Omgevingskwaliteit)

Samen met de gemeente De Fryske Marren, provincie Fryslân en de stichting Mar en Klif bezoekerscentrum Nationaal Landschap Zuidwest-Fryslân heeft de gemeente Súdwest-Fryslân in 2019 een Landschapsbiografie van de Friese Súdwesthoeke laten opstellen. Vrijwel heel Súdwest-Fryslân maakt deel uit van het Nationaal Landschap Zuidwest-Friesland. Dit gebied wordt gekenmerkt door een grote verscheidenheid aan landschapstypen, waaronder het stuwwallenlandschap in Gaasterland, de IJsselmeerkust van Makkum tot Lemmer, de kleizone met de wel bekende terpen en het veengebied van de Friese Meren. Ieder landschapstype kent een eigen ontstaansgeschiedenis en cultuurhistorische elementen die van grote waarde zijn voor de beleving van het landschap in de Súdwesthoeke.

De waardevolle cultuurhistorische elementen in het buitengebied van beide gemeentes en het Nationale Landschap zijn op regionaal niveau geïnventariseerd en in kaart gebracht in de landschapsbiografie. Deze vormt een aanvulling op de reeds bestaande Cultuurhistorische kaart van Fryslân en sluit aan bij de door de provincie Fryslân uitgegeven "Wordingsgeschiedenis van Fryslân". Hiermee is de feitelijke basis gelegd voor het ruimtelijk beleid en het "beter vertellen" van de historie van de Súdwesthoeke. De landschapsbiografie van de Súdwesthoeke zal de cultuurlandschappelijke basis vormen voor nieuwe omgevingsplannen. Water en land zijn hier belangrijke kernwaarden.

Het programma Omgevingskwaliteit Súdwest-Fryslân als uitvloeisel van de Omgevingsvisie 1.0 werkt deze en andere kernwaarden verder uit tot een waardering. Om zodoende de gewenste ontwikkelingsrichting van het landschap en de kernen in beeld te kunnen brengen. Waar mogelijk en efficiënt kan dit in samenwerking en afstemming met bovengenoemde streekagendapartners. Het programma sluit daarbij aan op de provinciale Structuurvisie Grutsk op 'e Romte. Uiteindelijk zou dit kunnen leiden tot een eigen Súdwest Friese Grutsk op 'e Romte op gemeentelijk niveau met eigen gemeentelijke kernwaarden en belangen, verpakt in het programma Omgevingskwaliteit.

Steden en dorpenbiografie en ontwikkelingsrichtingen (programma Omgevingskwaliteit)

De gemeente Súdwest-Fryslân is de gemeente in Nederland met het hoogst aantal beschermde gezichten en heeft vele historische kernen binnen haar gemeentegrenzen liggen. De 89 kernen in Súdwest-Fryslân hebben elk een eigen identiteit. Het erfgoed, de ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis, het landschap en de mienskip bepalen die identiteit. Het is de authenticiteit en de diversiteit van de kernen, die Súdwest-Fryslân zo geliefd maakt bij haar inwoners en bezoekers. De rust van het kleine dorp, de dynamiek van de stad, of van beide een beetje in het grotere dorp of de kleinere stad. Súdwest-Fryslân onderzoekt wat belangrijk is voor de identiteit van de kernen in een Steden- en dorpenbiografie (Omgevingsvisie 1.0). Door in kaart brengen van cultuurhistorische elementen in de kernen, ontstaat een onderlegger voor het formuleren van kernwaarden en ontwikkelingsrichtingen. Dit vraagt dezelfde systematische aanpak voor de kernen als voor het landschap. De steden- en dorpenbiografie vormt op gemeentelijk niveau een aanvulling op Grutsk op 'e Romte en de bestaande Cultuurhistorische kaart van Fryslân. Net als voor het landschap ligt hier de feitelijke basis voor het ruimtelijk beleid en het "beter vertellen" van de

historie. De steden- en dorpenbiografie van de Súdwesthoeke vormt samen met de landschapsbiografie de cultuurlandschappelijke basis voor het nieuwe omgevingsplan.

Bij de inventarisatie van cultuurhistorische karakteristieken kan worden gedacht aan de feitelijke ontwikkelingsgeschiedenis, de daarbij horende elementen zoals de historische terp-, water- en dijkbuurten, water-, groen- en wegenstructuren, waterfronten, havens, pleinen en kaatsvelden etc. De waardering is erop gericht in afstemming met de Mienskip de belangrijkste kernwaarden van kernen te benoemen, denk bijvoorbeeld aan de verschillende dorps typologieën (terpdorpen, waterdorpen, dijkdorpen etc.) en bijbehorende terp, water- en dijkbuurten. De kernwaarden vormen het fundament voor ontwikkelingsrichtingen, zoals het behoud, het versterken of het ontwikkelen van nieuwe kernwaarden. Een mogelijke uitwerking zou in het terpenlandschap kunnen bestaan uit het instellen van terpcontouren, waarbij binnen een eerste zone (de terp) niet of slechts zeer selectief nieuwe bebouwing komt, en er meer ruimte is voor groen en biodiversiteit, terwijl in daaraan grenzende zones (op afstand van de terp) ruimere ontwikkelingsmogelijkheden gelden voor diverse activiteiten en opgaven.

Met het opstellen van een Steden- en dorpenbiografie hebben we uiteindelijk een goede onderbouwde basis voor de ontwikkelingsrichting van de kernen om de inhoudelijke kwaliteit van de leefomgeving te kunnen waarborgen. De dorpen en stedenbiografie vormt onderdeel van het programma Omgevingskwaliteit, dat uitgewerkt wordt in het kader van de gemeentelijke Omgevingsvisie 1.0 en doorwerking krijgt in het omgevingsplan. Er liggen kansen voor samenwerking en afstemming met streekagenda partners.

Historische kaart Molkwerum 1718

Aanwijzen gemeentelijke monumenten

Het beschermen van monumenten enerzijds en de planologische borging van erfgoed anderzijds zijn op dit moment nog gescheiden werelden. Deze komen echter spoedig samen in de nieuwe Omgevingswet. Alle vormen en de mate van bescherming kunnen dan per locatie in het omgevingsplan worden opgenomen.

Als gemeente wijzen wij beperkt gemeentelijke monumenten aan, waarbij er eerder naar kwaliteit dan naar kwantiteit wordt gestreefd. Er dient eerst nog een herijking plaats te vinden van de gemeentelijke monumentenlijst. Tevens wordt er deze beleidsperiode een verkenning gedaan naar het harmoniseren van de gemeentelijke beschermde dorpsgezichten. Ook spelen de beperkte beschikbare middelen voor instandhouding hierbij een rol. Centraal staat hierbij dat de gemeentelijke monumentenlijst een representatieve afspiegeling vormt van het waardevolle erfgoed in deze gemeente, waarin de belangrijkste categorieën en de meest bijzondere panden qua vormgeving zijn opgenomen. Objecten die bijvoorbeeld bescherming nodig hebben zijn de objecten die kwetsbaar zijn omdat deze objecten uniek in hun soort zijn of door functieverandering onder druk komen te staan.

Selectiecriteria:

Aanwijzing van een gemeentelijk monument kan op verzoek van een belanghebbenden (bijvoorbeeld de eigenaar) of uit eigen beweging van de gemeente. Een object of complex kan als gemeentelijk monument worden aangewezen als het van algemeen belang is om ze voor de maatschappij te behouden vanwege de schoonheid, de betekenis voor de wetenschap of de cultuurhistorische waarde.

Selectiecriteria zijn:

- architectonische of architectuurhistorische waarden
- stedenbouwkundige of bouwhistorische waarden
- cultuurhistorische waarde of waarden vanuit de gebruikshistorie
- zeldzaamheid of algemene historische waarden
- gaafheid of herkenbaarheid
- Ensemblewaarden

In de regel zullen daarbij verschillende criteria tegelijkertijd van toepassing zijn. Alle criteria zijn daarbij gelijk en kunnen in combinatie met andere criteria een aanvullende of compenserende rol vervullen. Zo kunnen bijvoorbeeld minpunten inzake gaafheid gecompenseerd worden door een grote mate van zeldzaamheid. En andersom wordt meer waarde gehecht aan gaafheid als zeldzaamheid minder hoog scoort.

Het is niet zo dat alle criteria gelijktijdig van toepassing moeten zijn om een object of complex aan te wijzen als gemeentelijk monument. In uitzonderlijke gevallen kan een object of complex zelfs op basis van 1 criterium aangewezen worden als

gemeentelijk monument (bijvoorbeeld bij grote architectonische waarde of als het gaat om een ontwerp van een belangrijke architect).

Inventarisatie beschermingswaardige bomen

De gemeente Súdwest-Fryslân heeft ruim 50.000 bomen in eigendom en beheer. Bomen bepalen voor een groot deel de kwaliteit van de openbare ruimte. Ze leveren een belangrijke bijdrage aan een gezond leefklimaat voor de bewoners en hebben daarnaast ook een belangrijke financieel-economische waarde. Woningen zijn bijvoorbeeld vaak meer waard als zij door bomen worden omgeven. De kwaliteit van het bomenbestand en een goede staat van onderhoud draagt bij aan de leefbaarheid van dorp en stad. Dit rechtvaardigt een goede zorg voor dit kapitaalgoed, ook met betrekking tot de veiligheid. In het Register Beschermingswaardige Bomen wordt aangegeven welke bomen monumentaal of anderszins bijzonder zijn. Deze mogen niet zomaar worden gekapt. Deze lijst met beschermingswaardige bomen is onderdeel van het Bomenbeleidsplan Súdwest-Fryslân en wordt jaarlijks herzien.

Monumentale beuk Bolsward

Bijlage 2

Richtlijnen voor archeologisch onderzoek en bouwhistorie

In aanvulling op de vigerende Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) en de Plannen van Aanpak in de Friese Archeologische monumentenkaart extra (FAMKE) gelden onderstaande eisen aan derden:

Gebruik van kaartmateriaal algemeen:

- Voor alle onderzoeken dienen als standaard kaartmateriaal de paleogeografische kaarten van Deltares geraadpleegd te worden. Deze kunnen worden opgevraagd bij de gemeente. De meest representatieve periode(n) word(t)(en) daarbij ook afgebeeld in het rapport met het plangebied daarop aangegeven.
- Bij de eindrapportage wordt een digitaal bestand (bijv. dgn of dxw format) overgedragen met daarin de coördinaten van het plangebied.
- Voor alle onderzoeken dienen als standaard kaartmateriaal de FAMKE kaarten van de provincie geraadpleegd te worden. De gemeente heeft namelijk in haar beleid een gemeentelijke uitsnede van deze FAMKE geadopteerd. Dit is echter geen statische kaart, vandaar dat ook verwezen wordt naar de website, waar de meest actuele versie op staat. Deze kaarten worden ook afgebeeld in het rapport met het plangebied daarop aangegeven.
- De FAMKE is niet altijd even *up to date*, het kan zijn dat afgeronde onderzoeken nog niet zijn verwerkt in de kaarten. In dat geval is de beoordeling door het bevoegd gezag van het selectieadvies in het onderzoeksrapport leidend, conform de vigerende Erfgoedverordening.
- De Cultuurhistorische kaart (CHK) van de provincie, inclusief de kadastrale kaart van 1832 die daarin is opgenomen, en de Landschapsbiografie Súdwesthoeke dienen te worden geraadpleegd.
- Naast oude topografische kaarten dienen (een selectie van) historische kaarten indien relevant voor het plangebied te worden geraadpleegd (bijvoorbeeld Geelkercken, Blaeu, Braun en Hogenberg, Schotanus en/of Eekhoff).
- Voor gebieden met een steentijd verwachting of waarde op de FAMKE en waarbij nog geen gegevens voorhanden zijn uit archeologisch veldonderzoek ter plaatse over diepteligging van de pleistocene laag, dient gebruik te worden gemaakt van bekende databases om hier een specifieke verwachting over uit te kunnen spreken (bijvoorbeeld de top Pleistoceenkaart of DINO-loket).

Eindrapportage algemeen:

- Het beeldmateriaal gebruikt in het eindrapport, dient als digitale bestand te worden overgedragen aan de gemeente (bij gebruik voor interne of externe publicaties zal copyright natuurlijk worden toegepast).
- Het conceptexemplaar zal via de opdrachtgever (of direct met toestemming van de opdrachtgever) gestuurd worden naar de gemeente (erfgoed@sudwestfryslan.nl). Het rapport wordt binnen twee weken (tenzij anders afgesproken) met commentaar geretourneerd.
- Het definitieve exemplaar wordt gestuurd naar erfgoed@sudwestfryslan.nl.

Bureauonderzoek gecombineerd met Inventariserend Veldonderzoek-boringen (IVO-b):

- Bij reguliere booronderzoeken wordt in principe geen apart bureauonderzoek noodzakelijk geacht, dit vormt namelijk meer een quickscan ter voorbereiding en inleiding op het booronderzoek en wordt doorgaans ook in één rapport weergegeven. Behalve bij bodemingrepen in een plangebied met een groter oppervlak, die doorgaans ook verschillende advieszones op de FAMKE omvat, is een apart bureauonderzoek doorgaans wel wenselijk. Dit om nut en noodzaak van een IVO-b goed inzichtelijk te krijgen voor elk deel van het plangebied.
- Het Plan van Aanpak, zoals dat conform wet- en regelgeving vereist is, moet in het geval van IVO-b onderzoeken in streven naar behoud en waarderend onderzoek zones (paars en rood op de FAMKE) ter goedkeuring aan de gemeentelijk archeoloog worden voorgelegd via erfgoed@sudwestfryslan.nl.
- Indien er niet meer dan het minimum aantal boringen wordt gezet zoals geëist volgens FAMKE in de wat kleinere plangebieden (dus hectare of kleiner), dan dienen dit wel geslaagde boringen te zijn. Bij stuit of wat voor reden ook van niet doorzetten wordt een alternatieve boorlocatie gezocht in het plangebied. Indien blijkt dat van het geëiste aantal boringen er maar een fractie kan worden doorgezet, dan kan er enkel op basis van het IVO-b geen selectieadvies worden gegeven.
- Een inventarisatie dient plaats te vinden van bekende vervuilingen. Dit is op te vragen bij het Bodemloket. Rapporten kunnen desgewenst worden opgevraagd bij de gemeente: MilieuBvV SWF (milieubvv@sudwestfryslan.nl).

Bouwhistorisch onderzoek

Een bouwhistorisch onderzoek heeft twee belangrijke pijlers.

1. De opname in het gebouw, waarbij waarnemingen worden verricht en foto's, schetsen en tekeningen worden gemaakt.
2. Een literatuur- en archiefonderzoek, waarbij kaarten, (bouw)tekeningen, foto's en geschreven gegevens worden verzameld.

Daarnaast kan het object worden vergeleken met soortgelijke objecten op andere plaatsen: bijvoorbeeld wanneer het bijzondere kenmerken heeft, door een belangrijke architect is ontworpen, of een bijzondere architectuurstroming vertegenwoordigt. De resultaten van het onderzoek wordt vastgelegd in een *rapport*. Hierin worden in woord en beeld de bevindingen weergegeven, inclusief een *cultuurhistorische waardestelling*. Deze waardestelling beschrijft de elementen en aspecten die bijdragen aan de historische betekenis, de karakteristiek en de afleesbaarheid van de bouw- en gebruiksgeschiedenis. Op ingekleurde tekeningen is deze waardestelling af te lezen.

Een bouwhistorisch onderzoek dient te voldoen aan de Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek 2009 en zijn te vinden op: <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2009/01/01/richtlijnen-bouwhistorisch-onderzoek>

Bijlage 3

Richtlijnen voor metaaldetectoronderzoek

Opgravingen van archeologische vondsten mogen volgens de Erfgoedwet alleen worden uitgevoerd door instanties die hiervoor zijn gecertificeerd. Wanneer een detectoramateur een vondst uit de grond haalt is dat een opgraving. Voor dit type opgraving is een uitzondering in de Erfgoedwet opgenomen. Omdat detector-amateurs een waardevolle bijdrage leveren aan de ontwikkeling van archeologische kennis is er voor hen een uitzondering op het opgravingsverbod gemaakt. Verstoring van de bovenste dertig centimeter (dus niet dieper) van de bodem, de zogenaamde bouwvoor, is toegestaan. Op deze regel geldt een aantal uitzonderingen:

- Zo is het met behulp van metaaldetectie uit de grond halen van archeologische resten niet toegestaan op een archeologisch gemeentelijk, provinciaal of rijksmonument (er is maar 1 archeologisch rijksmonument en dat is de Camminghastate te Arum en er is 1 archeologisch/cultuurlandschappelijk gemeentelijk monument en dat is de Pingjumer Gulden Halsband).
- Op een terrein waar een opgraving door een certificaathouder of universiteit plaatsvindt, mag een detector-amateur niet opgraven.
- De uitzondering is tot slot alleen van toepassing op land en niet onder water.

Vondsten die in bovenstaande geval met metaaldetectie gevonden worden moeten zo spoedig mogelijk bij de Minister gemeld worden (via de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en/of via gemeente). Bovendien is de gerechtigde tot de vondst verplicht om deze vondst zeker 6 maanden ter beschikking te houden voor wetenschappelijk onderzoek. Vondsten die worden gedaan met behulp van een metaaldetector worden gezien als archeologische toevalsvondst. Wanneer bovenstaande voorwaarden niet in acht worden genomen, is opgraven met een metaaldetector strafbaar. Uiteraard dient de eigenaar van het terrein toestemming te verlenen om het terrein te betreden en, in voorkomende gevallen, voor het verrichten van graafwerkzaamheden. Weet u niet zeker of u op een bepaald grondgebied met een metaaldetector mag zoeken? Neem dan contact op met de gemeente via erfgoed@sudwestfryslan.nl.

Dobbelsteen opgraving
stadhuis Bolsward

Vikiring Tirns

Bijlage 4

Onderzoek naar instelling archeologisch fonds

Hoewel in de meeste vigerende bestemmingsplannen van de gemeente in het verleden al archeologie opgenomen werd, kan in sommige gevallen, waarbij voor het eerst archeologie wordt opgenomen planschade geclaimd worden. Waar archeologisch onderzoek verplicht wordt gesteld kan via de rechter een beroep worden gedaan op excessieve kosten. Bij opgravingskosten die in verhouding tot de plankosten onevenredig hoog zijn (per geval te bepalen), heeft een 'initiatiefnemer ofwel verstoorder' de mogelijkheid een deel van de kosten te verhalen op de overheid. Voor beide onderwerpen dient men voor een toekenning aan een reeks voorwaarden te voldoen. Vooralsnog is er landelijk gezien minimaal aanspraak gemaakt op kosten ontstaan door planschade en/of excessieve kosten. Voor zover bekend is dit in de voormalige gemeenten nog nooit gebeurd. Het is dan ook onmogelijk om van te voren in te schatten in hoeverre er succesvol aanspraak gemaakt gaat worden op deze regelingen door aanvragers en wat dus de financiële risico's zijn. Vooralsnog wordt het risico van (toekenning) van planschade klein geacht. In het geval van claims kan geput worden uit het gemeentefonds, waarin ook een vergoeding zit voor bestuurslasten voor archeologie.

Vanaf 2008 ontvangen gemeenten namelijk jaarlijks een structurele compensatie voor de bestuurslasten voor de bescherming van het gemeentelijk archeologisch erfgoed, evenals een bijdrage voor excessieve opgravingskosten. Dit bedrag wordt verdeeld via de maatstaf 'woonruimten'. De besteding van de algemene uitkering is vrij aan de gemeente. De gemeente Súdwest-Fryslân heeft deze specifieke archeologische inkomsten (€ 48.500 in 2020) dan ook niet geoormerkt en is het dus in de begroting verwerkt als inkomst. Overwogen kan worden om dit wel te doen om daarmee het gemeentelijk archeologiebeleid voor een deel te kunnen bekostigen. Hierdoor kunnen bijvoorbeeld zogenaamde kostbare toevals- en vrijstellingsvondsten en/of planschade gemakkelijker worden gedekt. Hiervoor moet dan wel dekking gevonden worden in de begroting. Aangezien komende beleidsperiode wordt onderzocht in hoeverre de instelling van dit fonds realiseerbaar is, is dit bedrag nog niet opgevoerd bij gewenste situatie zoals beschreven in hoofdstuk 6 Uitvoeringsprogramma en financieel overzicht 2021-2026.

Een toevalsvondst is een archeologische vondst die niet tijdens een archeologisch onderzoek of opgraving wordt gedaan. Ook vondsten die met behulp van metaaldetectie worden gevonden worden hiertoe gerekend. Een vrijstellingsvondst is een archeologische vondst die wordt gedaan in een gebied met archeologische waarde, waarin op basis van de vrijstellingsgrens van 50 m² of 100 m² geen archeologische onderzoeksplicht geldt. Hier bestaat echter wel grote kans op archeologische vondsten, die ook ondanks de kleinschaligheid van de ingreep behoudenswaardig kunnen zijn. Bij zowel toevals- als vrijstellingsvondsten geldt niet automatisch meer het verstoorder betaald principe. Een voorbeeld van een toevalsvondst is de oudste boot van Friesland, het bootje dat bij werkzaamheden van de Gasunie bij Tirns werd gevonden. Deze is vervolgens archeologisch opgegraven en staat nu in het Fries Scheepvaart museum. Een mooi voorbeeld van een vrijstellingsvondst is het grafveld voor de Broerekerk te Bolsward. Er werd hierbij minder dan 50 m² verstoord, oftewel binnen de vrijstellingsgrens, waardoor er geen eisen werden verbonden aan de vergunning. Op voorhand heeft de gemeente hier zelf een archeologisch bedrijf op gezet en zijn de kosten uiteindelijk betaald door gemeente en provincie.

Vooralsnog is er al wel een subsidiemodule voor een tegemoetkoming in archeologische opgravingskosten voor particulieren opgesteld, maar deze is nog niet geactiveerd wegens een prioritering in de verdeling van financiële middelen over de subsidiemodules. Naast de instelling van een archeologisch fonds, zal ook worden gekeken of het archeologisch vrijstellingsbeleid beter kan worden ingestoken door middel van maatwerk.

Muntschat Bolsward

Muntschat Bolsward

Bijlage 5

Subsidieregeling cultureel erfgoed

Hoofdstuk 7 Leefomgeving

Paragraaf 7.1 Cultureel Erfgoed

Artikel 7.1.1 Begripsbepalingen

- a. Rijksmonumenten: monumenten die in het rijksmonumentenregister van de Erfgoedwet staan.
- b. Gemeentelijke monumenten (GM): monumenten die in de gemeentelijke monumentenlijst van de Erfgoedverordening staan.
- c. Bouwwerk: bijvoorbeeld gebouwen, molens, bruggen, sluizen en grenspalen.
- d. Beschermde stads- en dorpsgezichten (BSD): verschillende bouwwerken bij elkaar die belangrijk zijn. Dit vanwege hun schoonheid, ligging of hun wetenschappelijke / cultuurhistorische waarde. Het kan een rijks- of gemeentelijk BSD zijn.
- e. Kleine initiatieven: terugbrengen of herstellen van onderdelen in de BSD. De onderdelen moeten de beleving van de geschiedenis groter maken.
- f. Molens: molens die rijksmonument zijn.
- g. Bouwhistorisch onderzoek: een rapport waarin de bouwgeschiedenis en de bouwhistorische waarden van een monument staan.
- h. Inspecties: een bouwkundige inspectie door de Monumentenwacht Fryslân of een vergelijkbare onafhankelijke organisatie. Er wordt hierbij een rapport gemaakt over de kwaliteit van het onderhoud van het bouwwerk.
- i. Normaal onderhoud: het gebruikelijke onderhoud van een bouwwerk.
- j. Groot onderhoud: werkzaamheden die groter zijn dan normaal onderhoud.
- k. Cascoherstel: repareren van onderdelen van het gebouw die er voor zorgen dat een bouwwerk niet instort. Verder gaat het om waardevolle en bijzondere onderdelen aan de binnen- en buitenkant van het gebouw.
- l. Instandhouding: werkzaamheden die er toe leiden dat de molen, of het zelfstandig onderdeel daarvan, in stand wordt gehouden.
- m. Karakteristieke panden: Het gaat hier om panden die volgens het bestemmingsplan van de gemeente karakteristiek zijn. Er zijn twee categorieën:
 1. karakteristiek 1; dit zijn bouwwerken die het meest waardevol zijn.
 2. karakteristiek of karakteristiek 2; dit zijn bouwwerken die waardevol zijn.
- n. Kerken: historische gebouwen die voornamelijk als gebedshuis zijn opgericht, zonder status als gemeentelijk monument of rijksmonument. Het moet hierbij gaan om gebouwen die ouder zijn dan 50 jaar. Rijksmonumenten met de status 'vanwege rijksmonument' komen ook in aanmerking voor dit subsidieonderdeel, behalve voor het zgn. 'vanwege' onderdeel.
- o. Dijklichaam: een door mensen aangelegde waterkering, die het achterliggende land beschermt tegen overstromingen.
- p. Unieke objecten: objecten/bouwwerken die weinig voorkomen en/of zeldzaam zijn en die volgens het college van grote culturele erfgoedwaarde zijn.

Artikel 7.1.2 Welke activiteiten

Het college verleent eenmalig subsidie aan personen en rechtspersonen voor gemeentelijke monumenten, kleine initiatieven in beschermde stads- en dorpsgezichten, karakteristieke panden, kerken, inspecties en molens en unieke objecten in de gemeente.

Artikel 7.1.3 Voorwaarden

Voor het ontvangen van een subsidie geldt dat:

1. GM en kleine initiatieven in BSD maximaal 1 keer per 3 jaar subsidie kunnen krijgen;
2. Kerkgebouwen maximaal 1 keer per 6 jaar geld kunnen krijgen.
3. Karakteristieke gebouwen met de aanduiding karakteristiek 1 kunnen maximaal 1 keer per 3 jaar geld krijgen.
4. Karakteristieke panden met de aanduiding karakteristiek 2 of karakteristiek kunnen maximaal 1 keer per 6 jaar geld krijgen.
5. Molens alleen voor dezelfde 6 jaarlijkse periode subsidie kunnen krijgen als waarvoor het rijk subsidie heeft gegeven;
6. Moleneigenaren mogen schuiven met de bedragen die ze hebben ontvangen. Het moet hierbij gaan om molens die de status "Professionele Organisatie" van het rijk hebben. In sommige gevallen kan nog gebruik worden gemaakt van de (oude) status "Aangewezen Organisatie". Het totaal van het ontvangen bedrag mag niet worden overschreden;
7. De aanvraag ingeleverd moet zijn voordat het werk start. Dit geldt niet voor de inspecties.

Artikel 7.1.4 Budget

1. Voor het jaar 2021 is het budget per onderdeel:
 - a. gemeentelijke monumenten: € 40.000
 - b. bouwhistorisch onderzoek € 1.000
 - c. kleine initiatieven in beschermde stads- en dorpsgezichten: € 5.000

- d. inspecties: € 1.500
- e. molens: € 65.000
- f. kerken: € 40.000
- g. karakteristieke panden: € 25.000
- h. unieke objecten: € 15.000

2. Als na 1 oktober voor één of meer onderdelen nog budget over is, worden deze bedragen samengevoegd tot één budget.

Artikel 7.1.5 Verdeling

1. De aanvragen die de gemeente als eerste krijgt, worden ook als eerste behandeld.
2. Het bedrag is:

Onderdeel 1 Gemeentelijke monumenten (GM)

	Percentage van de kosten	Maximum bedrag
Groot onderhoud en/of cascoherstel	50%	€ 10.000 per GM
Instandhouding dijklichaam	50%	€ 5.000 per eigenaar

Onderdeel 2 Bouwhistorisch onderzoek

	Percentage van de kosten	Maximum bedrag
Bouwhistorisch onderzoek (alleen wanneer het onderdeel is voor een aanvraag om een omgevingsvergunning)	100%	€ 500

Onderdeel 3 Kleine initiatieven in beschermde stads- en dorpsgezichten (BSD)

	Percentage van de kosten	Maximum bedrag
Kleine initiatieven	50%	€ 2.000 per bouwwerk
Bouwhistorisch onderzoek (alleen als het onderdeel is van een klein initiatief)	100%	€ 500 per bouwwerk

Onderdeel 4 Inspecties

	Percentage van de kosten	Maximum bedrag
Inspecties	100%	€ 500 per bouwwerk

Onderdeel 5 Molens

	Percentage van de kosten	Maximum bedrag
Instandhouding (werkzaamheden waar het rijk subsidie voor geeft)	25%	€ 2.500 per molen per jaar

Onderdeel 6 Kerken zonder monumentale status

	Percentage van de kosten	Maximum bedrag
Groot onderhoud en/of cascoherstel	50%	€ 7.500 per kerk

Onderdeel 7 Karakteristieke panden

	Percentage van de kosten	Maximum bedrag
Groot onderhoud en/of cascoherstel van het exterieur voor panden met de aanduiding karakteristiek 1	50%	€ 7.500
Groot onderhoud en/of cascoherstel van het exterieur voor panden met de aanduiding karakteristiek 2 / karakteristiek	50%	€ 2.000

Onderdeel 8 Unieke objecten

	Percentage van de kosten	Maximum bedrag
Instandhouding en / of versterken van unieke objecten	50%	€ 15.000

3. Voor de volgende kosten geeft de gemeente subsidie:
 - a. GM, Kerken, Karakteristieke panden en kleine initiatieven in BSD: het gaat hier om kosten voor de concrete uitvoering (materiaal en arbeid).
 - b. Gemeentelijk monument, onderdeel dijklichaam. Het gaat hier om kosten voor:
 - plaatselijk herstel voor het instandhouden van het dijklichaam;
 - het toepassen van voorzieningen die noodzakelijk zijn voor de instandhouding van het dijklichaam zoals walbeschoeiingen e.d.;
 - het toepassen van maatregelen die leiden tot een verbetering van de biodiversiteit en beleving van het dijklichaam;
 - het herstellen van het profiel van de dijk ter plaatse van de bestaande toegangen tot een perceel;
 - het toepassen van dammen voor de toegankelijkheid van agrarische percelen, waardoor het aantal toegangen tot het perceel via het dijklichaam vermindert kunnen worden.
 - c. Inspecties: het geldt hier alleen voor een eerste bouwkundige inspectie uitgevoerd door de Monumentenwacht Fryslân of andere onafhankelijke instantie, bij panden of objecten die de status van gemeentelijk monument of rijksmonument hebben of als het een (voormalig) kerkgebouw betreft.
4. Bouwhistorisch onderzoek mits uitgevoerd door een bouwhistoricus, volgens de Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek, lezen en analyseren van cultuurhistorisch erfgoed, door L. Hendriks en J. van der Hoeve, 2009.
5. Het instandhouden en/of versterken van de erfgoedwaarden van (onderdelen van) unieke objecten.
6. Als de aanvrager de btw kan terug krijgen, wordt over dat deel geen subsidie gegeven.
7. Als de aanvrager een deel van de kosten terug krijgt door een verzekering, wordt over dat deel geen subsidie gegeven.

Artikel 7.1.6 Aanvullende weigeringsgronden

Het college kan besluiten geheel of deels geen subsidie te verlenen als:

1. Het Rijk geen subsidie heeft gegeven voor molens voor de periode uit het Besluit Rijkssubsidiëring Instandhouding Monumenten 2013 (BRIM).
2. De aanvrager geen eigenaar is van het bouwwerk waarvoor subsidie wordt gevraagd. Dit geldt niet als de aanvraag zich richt op een klein initiatief in een BSD.
3. Het om een bouwwerk gaat die van een overheidsinstantie is.
4. Het om een bouwwerk gaat die al op een andere manier door de gemeente wordt geholpen.
5. Het bedrag voor de GM minder is dan € 250.
6. Het om een kerk gaat die vanwege haar rijksmonumentenstatus van de rijksdienst al subsidie krijgt voor één of meerdere onderdelen.

Paragraaf 7.2 Open Monumentendag

Artikel 7.2.1 Begripsbepalingen

- a. Monument: een gebouw in de gemeente die volgens de Erfgoedverordening of Erfgoedwet een monument is.
- b. Open Monumentendag: een (landelijke) dag of weekend waarop monumenten voor het publiek gratis open zijn.
- c. Eigenaar: de eigenaar van een monument.
- d. Overkoepelende organisatie: een stichting, vereniging en/of dorpsbelangen, die de organisatie van de Open Monumentendag in een dorp of stad uitvoert.

Artikel 7.2.2 Welke activiteiten

Het college verleent eenmalig subsidie aan een eigenaar of overkoepelende organisatie. Het moet hierbij gaan om activiteiten in de gemeente rondom de lokale Open Monumentendag. Denk aan:

1. Promotie.
2. Een vernieuwend programma of weergave van monument(en).
3. Het aantrekken van bepaalde doelgroepen, zoals jongeren of gezinnen.
4. Samenwerken met andere organisaties of evenementen.

Artikel 7.2.3 Voorwaarden

Voor het ontvangen van een subsidie geldt dat:

1. bezoekers het monument/de monumenten gratis mogen bekijken;

2. de activiteiten helpen bij het vergroten van de belangstelling, waardering en betrokkenheid bij monumenten;
3. de activiteit volgens het college een aanvulling is op de normale activiteiten van de aanvrager;
4. een aanvrager per jaar maximaal 1 keer subsidie kan krijgen;
5. een dorp of stad per jaar maximaal 5 keer subsidie kan krijgen.

Artikel 7.2.4 Inleverdatum aanvraag

De aanvraag moet uiterlijk 15 juli zijn ingeleverd in het jaar waarin de activiteit wordt uitgevoerd.

Artikel 7.2.5 Budget

Voor het jaar 2021 is het budget € 8.500.

Artikel 7.2.6 Verdeling

1. De aanvragen die de gemeente als eerste krijgt, worden ook als eerste behandeld.
2. De subsidie voor overkoepelende organisaties is maximaal 70% van de subsidiabele kosten met een maximum van € 1.500 per aanvraag.
3. De subsidie voor eigenaren is maximaal € 300 per aanvraag.
4. Voor de volgende kosten wordt geen subsidie gegeven: de aanschaf van apparatuur zoals (vervanging van) machines, computers, beamers, touchscreens, gereedschap etc.).

Artikel 7.2.7 Aanvullende weigeringsgronden

1. Het college kan besluiten geen subsidie te verlenen als het bedrag per dorp of stad meer dan € 1.500 is.
2. Het college kan besluiten geen subsidie te verlenen aan eigenaren als een overkoepelende organisatie in diezelfde plaats hiervoor subsidie krijgt.

Foto voorblad

Kerk Hieslum copyright Jeroen de Haan

Foto Hieronymus, copyright RAAP advies- en onderzoeksbureau voor archeologische monumentenzorg en cultuurhistorie

Pagina 7

Foto IJzertijd boerderij, copyright Jouke Nijman

Afbeelding de Hang Laaksum, copyright Jeroen de Haan

Afbeelding Klooster Thabor, via beeldbank SWF (<http://swfpubliek.hosting.deventit.net/>)

Pagina 8

Foto wegwijzer, via beeldbank SWF (<http://swfpubliek.hosting.deventit.net/>)

Pagina 9 en 10

Paragraaf 2.2 Cultureel erfgoed in de Omgevingswet: Bron: <https://aandeslagmetdeomgevingswet.nl/thema/erfgoed/verandert/>, 23/11/2020 en <https://www.omgevingsweb.nl/nieuws/handhaving-onder-de-omgevingswet>, 24/11/2020))

Pagina 10

Foto Pijpaarde beeldje, copyright Tonnie Siemonsma

Pagina 11

Foto skutsjesilen, copyright Jeroen de Haan

Pagina 12

Foto sluis Molkwerum, copyright Auke Bult

Pagina 13

Foto Boerderij It Heidenskip, copyright Jeroen de Haan

Foto kerkhof Workum, copyright Jeroen de Haan

Pagina 14

Afbeelding Grutte Pier, Fries Museum Leeuwarden| Collectie Koninklijk Fries genootschap

Bladzijde 16

Foto Historisch centrum de Tiid, copyright Tonnie Siemonsma

Bladzijde 17

Foto Scharnier in situ, copyright pdf-grafie

Bladzijde 18

Blokhuis Stavoren, copyright Jeroen de Haan

Bladzijde 19

Foto Noard 55, via website www.workum.nl

Bladzijde 23

Afbeelding groene menukaart via www.degroenemenukaart.nl

Afbeelding helm Grutte Pier, copyright Jeroen Punt

Subnota 5

Tekening zeefmodel, Jade Architecten

Visual Kerkenhelpdesk, Buro Hak

Foto kerk Hieslum, copyright Jeroen de Haan

Bijlage 4

Foto muntschat Bolsward, copyright Gilbert Hofstra

